

İÇİNDEKİLER

4
İşte Seyreyle Gözüm,
Hünerini Balaban'ın!
Melih ERDOĞAN

8
Notre Dame Yangını
'Öldürmeyen Her Darbe
Güçlendirir'
Arzu ÇAKIR MORİN

13
Türkiye'nin İktisadi
Bağımsızlık Serüveni Müzede
Umut KARTAL

17
Restorasyon Tartışmalı,
Açılış Alelacele!
Şule TÜZÜL

21
Akdeniz Müzesi'nde
Türkçeye Rastlamak!
Türey KÖSE

24
Moğol Evleri
yani Ger Çadırlar
Özcan YURDALAN

31
Güneş yükseliyordu
Güney'e giderken...
Betül MEMİŞ

36
Datça'nın koynunda yatan
"başka türlü bir şair!"
Can Yücel
Sedat KAYA

38
Oto-Roman ya da
Asimetrik İlişkiler
Asuman KAFAOĞLU BÜKE

40
Kordon'da yüzen
bir müze

42
Dünyayı Kaydeden Kadın:
Marion Stokes
Elif KEY

44
İstanbul'un "Alafranga"
Gece Hayatı
Gökhan AKÇURA

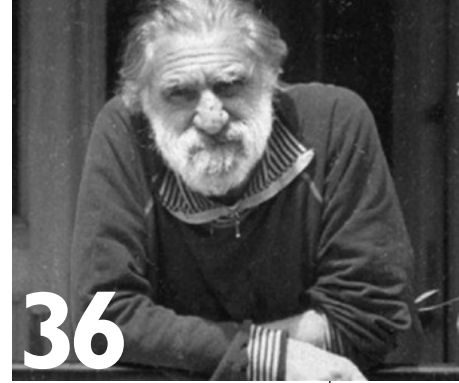
48
Dionysos
Şenliklerinden
Festivallere
Vecdi SAYAR

53
Trenle Seyahat Keyfi
Gökhan AKÇURA

57
İzmir'de kentin dibinde
bir doğa mucizesi:
Gediz Deltası
Zeynep ARGUVAN

61
Tütsülenmiş Füme
Yoğurt
Mehmet Kemal ATAHAN

64
MESAJANDA

Portre:

İŞTE SEYREYLE GÖZÜM, HÜNERİNİ BALABAN'IN!

İbrahim Balaban Nazım Hikmet'in hapisane arkadaşı, çırağı. 9 Haziran 2019'da 98 yaşında ölünceye dek resim yaptı. Aslına bakarsanız, Nazım, Balaban'a resmi öğreten adamdır ama Balaban da resimleriyle Nazım'a şiir yazdıran adamdır.

*Melih ERDOĞAN

1 2 Mart 2010 tarihinde Eskişehir'de, hınca hınç dolu salonda, en önde oturan, seyrelmiş beyaz saçlı, zayıf ama dik duruşlu yaşlı adam kürsüye çağrılınca yoğun bir alkış başladı. Yaşlı adam, alkışların dinmesinin ardından oluşan sessizliği bir süre dinledi. Onun, ne söyleyeceğini bilen ancak sanki zamanının gelmesini bekleyen bakışı, sessizliği elle tutulur hale getirmişti. Herkes soluğunu tutmuş, yaşlı adamın suskunluğunun nasıl bozulacağını bekliyordu. O ana kadar taş gibi duran yaşlı adam,

kendinden beklenmeyecek bir çeviklikle elini kürsüye vurarak seslendi:

- İyi ki ressam olmuşum be!

Bunun, sadece salondakilerin ilgisinden ötürü olmadığı, hemen ardından okumaya başladığı, şiirle anlaşıldı. Coşkulu ve içtenlikli bir sesle ezberindeki şiiri okuyordu ressam:

İbram Al'nin

Kağıt gibi beyazdı yüzü

Gözleri bir buzağının altın gözleri

Ve dudakları kalın, kırmızı.
Ali diplomalıydı üç sınıflık
Köy okulundan.

Üç ay önce başlamıştı yağlıboya resme.
Halil'i bir gün resim yaparken gördü
Uzun parmaklarını ilk önce çekinerek
Sonra cesaretle tuvale sürdü.
Sonra sıcak soluğu ayrılmadı
Halil'in ensesinden iki gün.
Sonra boya istedi Halil'den
ve bir tahtanın üstünde kendi
resmini yaptı aynaya bakarak
İnanılmaz şeydi eser.

“Şair babam beni anlatıyor!”

Ressam, durdu, salondakilerin gözlerine dimdik bakarak, Memleketimden İnsan Manzaraları'ndaki bu şiirde, “şair babam Nazım Hikmet, beni anlatıyor” dedi. Ben şiirdeki İbrahim Ali'yim. Salondakiler o an, unutulmaz ve tarihsel bir anı yaşadıklarının ayırıcısına vardılar. Tam 69 yıl önce yani 1941 yılında Bursa Cezaevi'nde başlayan bir serüvenin başkahramanı karşılarındaydı. Nazım'ın öğrencisi, yoldaşı, can dostu İbrahim Balaban; Nazım'ı, sanatıyla bugüne taşıyan Balaban; Cumhuriyet tarihinin yaşayarak tanıklığını yapmış Balaban. Koca ressam.

Balaban'ı Nazım Hikmet'ten ayrı düşünmek ve anlamak olanaksız, hem ressam olarak; hem de bir Anadolu çocuğu olarak düşüğü mahpushanede politik bilince sahip olan bir devrimci olarak.

Ancak Balaban'ın ressamlığını Nazım'ın büyüklüğü gölgelememelidir. Nazım, Balaban'ı keşfetmiş, yetiştirmiş ve yönlendirmiştir. Bu rastlantı bir ressam için büyük bir fırsattır mutlaka ama Balaban zaten her daim ressamdır; Nazım'ı hayrete düşüren ve heyecanlandırır.

Balaban, 1921 yılında Bursa'nın Seçköy'ünde, dünyaya gelir, köy okulundan mezun olduktan sonra okutulmaz. 1937 yılında henüz 16 yaşındayken “ayıncılık”tan (esrar çıkarmaktan) üç buçuk yıl mahkûmiyetle hapse düşer.

Önde bir jandarma, ortada ben, arkada bir başkası... Yıl 1937 Aralık. Kış köylü-yü sıkı bastırılmış.. Ortada ben, önde ve arkadakiler silahlı. En arkada anam. Başka kimsecikler yok...

Sanki her şey Nazım'la karşılaşmasını hazırlamaktadır, 1941 yılında Bursa cezaevinde tüm yaşantısını değiştirecek insanla tanışır,

Ben Nazım Hikmet'i görüverince, Babam'ı görür gibi oldum: Niçin bu kadar güzeldi!.. Mahkûmların söylediği karalamalar silindi gitti.

Aynı yıl hapisten çıkar. Cinayetden 1942'de tekrar içeri düşer.

Damdan çıkar çıkmaz evlendirmek istediler beni, direttim, ama nafile. Bizim düğün olduğu gün benim bela (ayıncılıktan mapusa düştüğü arkadaşı) evin önüne gelmesin mi? (...) Benim alacağım kızı o alacakmış... Beladan kaçmak bir yere kadarmış, öğrendik. Yıl 1942 Kasım. Karşılıklı patladı tabancalar birbirine. O mezara, ben dama.

Çilesi bitmez ki Balaban'ın, mahpushanede babasının cinayete kurban gittiğini öğrenir.

Yıl 1943 yılbaşı gecesi, babamı vurmuşlar. Babam Hasan Çavuş ölünce ellerim ayaklarım felç oldu sanki, üç ay kıpırdamadım. Beni ayağa kaldıran resim yapma aşkı oldu. Babamın resmini yapıp bırakmaktı amacım. Öyle bir öfke öyle bir arzuyla çalışıyordum ki, sanki mapusanedede değildim. İşte bu dönemlerde Ustam Nazım Hikmet'le tekrar buluşup, O'na çırak oldum. Bundan sonra sahiden okul olmuştu cezaevi bana. Bu ara karımın ve yeni doğan çocuğumun ölüm haberleri geldi bir de...

Mapushane okul, Nazım Hikmet hoca!

Balaban cezaevinde berberlik yaparken Nazım'a kendisinin de resim yaptığını söyler, Nazım da benim resmimi yapar mısın deyince Ustası olacak adamın resmini çizer. Nazım resmi çok beğenince diğer desenlerini de gösterir. Nazım çok etkilenir, senin için bu mapushane bir okul, der.

Zaten ben de burayı okul bellemiştim ama Hocam yoktu, sen beni öğrenciliğe kabul eder misin? Dedim. Sen beni Hocalığa kabul eder misin? Dedi. Ve o büyük şair kollarını açıp, beni kucakladı.

Aslına bakarsanız, Nazım, Balaban'a resmi öğreten adamdır ama Balaban da resimleriyle Nazım'a şiir yazdıran adamdır. Nazım, Balaban'ın; Bahar, Mapushane kapısı ve Harman tabloları üzerine üç şiir yazmıştır.

1944 yılında İmralı'ya yollanır. Nazım'dan ayrıdır ama ona artık her yer okuldur. Üstelik adadaki kütüphane-

den çok yararlanır. İlkçağdan bu yana ne kadar ressam varsa, hepsini tanır bu kitaplarda: Yunan ve Roma heykellerini, Bizans mozaik resimlerini, gotik sanatını, primitifleri, Rönesans öncülerini, ve Rönesansı, Barok resimlerini... Sonra Kübistleri, Empresyonistlerin yapmış olduğu resimleri ve ressamlarını. Ancak, tahliyesine üç ay kala "İmralı'da komünist teşkilatı" kurduğu suçlamasıyla 1947'de bu kez komünistlikten Bursa Cezaevi'ne sürülür. Cezası 4 yıla çıkmıştır. Ama ne gam! O ustasına kavuşmuştur ya.

Şair babamla her gün, sabah ve akşamları buluşuyorduk. (...) Kafamda tasarladığım konular için desenler çizmeye başladım. Dikilip durduğum merdivenlerde, bu kez elimde defter kalem, demir kapıdan içeriye giren ziyaretçilerin desenlerini çizmeye başladım. (...) Akşamları şair babamla bulduğumda, çizdiğim bu desenleri ona gösteriyordum.

Nazım, Balaban'ı sadece resim konusunda yetiştirmez, ona Sosyoloji, Ekonomi politik ve Diyalektik felsefe konularında

eğitim verir. Bu eğitimler Balaban'ın resim anlayışına da yansıtacaktır. Yıldan yıla yaptığı resimler, yenilenip olumlu biçimlerle, resim tarzları ortaya çıkarır. Dönemler halinde yaşadığı bu tarzları Balaban şöyle adlandırır:

- *Dağmık dönem*
- *Ağır-aksak dönem*
- *Özgür dönem*
- *Çocuksu..*
- *Oyuncaksu..*
- *Aşıklar...*
- *Erenler...*
- *Bereket dönemleri*

1950 affıyla, Nazım'la birlikte mapushane'den çıkar, 1950 sonu ve 51 başlarında birlikte İstanbul'u gezerler, Nazım'ın evinde altı ay kalır ve "Ekin biçenler" tablosunu orada yapar.

1952 yılında asker dönüşünde "çocuklarının anasını" kaçıracak evlenir, iki oğlu bir kızı olur. Beş de torun.

İbrahim BALABAN | Anne ve Çocuk I

İmzalı ve Tarihli | Signed & Dated | 'Balaban 1995' Tuval üzerine yağlıboya | Oil on canvas
60.00 x 45.00 cm | 23 5/8 by 17 3/4 in

İbrahim BALABAN | Anne ve Çocuk II

İmzalı ve Tarihli | Signed & Dated | 'Balaban 1995' Tuval üzerine yağlıboya | Oil on canvas
50.00 x 40.00 cm | 19 11/16 by 15 3/4 in

*Dışarıya çıkar çıkmaz
Aşık oldum "Çok şükür!"
Çocuklarımın anasını,
Torunlarımın ninesini
Çampınar tarlasında
Orak biçerken kaçırdım.
(Düğün dernekle evlendim)*

1953 yılında ilk kişisel sergisini İstanbul'da açar, 1961 yılında resimlerinden dolayı altı ay tutuklu kalır. 1962 yılında ressam arkadaşlarıyla birlikte tutuklanarak Askeri mahkemece yargılanır. Sonraki yıllarda da defalarca gözaltına alınır, sorgulanır, yargılanır.

Balaban'ın, adi bir suçtan girdiği cezaevinde, toplumsal bir bilince kavuşunca, Türkiye'deki pek çok aydın gibi, bu kez halktan, emekten yana olmaktan ötürü tutsaklığını sürdürdüğünü görüyoruz. Bu bedeli ödemedi Türkiye'de sanatçı olunamazmış gibi, o da sanatı egemen düzenleri için tehdit olarak görenlerin ve kontrol altında tutmak isteyenlerin sürekli hışmına uğramıştır. Ama Balaban'ı Balaban yapan da Toplumcu bir şairin toplumcu çırağı olarak yaşadıkları ve bu süreçten bir ressam olarak çıkarak ayaklarının üzerine doğrulmasıdır. Aslında, Türkiye'deki ve dünyadaki diğer toplumcu sanatçıları etkileyen dinamikler onun için de geçerlidir. Nazım Hikmet'ten Sabahattin Ali'ye, Aziz Nesin'e Yılmaz Güney'e birçok sanatçı, ömrünü hapislerde ya da sürgünlerde geçirmiş, evrensel nitelikte sanatçılar olmanın bedelini ödemişlerdir. Bir bakıma ya-

şadıkları acıların, birer büyük sanatçıya dönüşmelerinde etkisi de olmuştur. Onları farklı kılan, yaşadıkları coğrafyanın kendine özgü koşullarıdır.

Nazım Hikmet'in evinde duvarlar benim resimlerimle donatıldı. Celal Hoca (Celal Esat Arseven), tabloları bir süre baktıktan sonra:

"-Ne desem bilmem ki" dedi... Kübizm değil, empresyonizm değil, fütürizm değil... Şimdi ben bu ressamın resim tarzına ne diyeceğim?"

Nazım Hikmet:

"-Esat Hoca, illaki bir kulp takmak istiyorsan: Bu resim tarzına da Balabanizm dersin".

Şöyle anlatıyor ressam;

Oktay Akbal dedi ki;

"-Seni Nazım bulmasaydı, acaba ne olurdu?"

-Mutlaka ressam olurdu, fakat kartpostal ressamı.

-Toprağı hasıllarken, şuradaki taşın altında bir renk pırlıtsı görmüştüm. Ve taşı kaldırıncaya da çiçek, doğrulup açtı, dedim...

Ben resmin ve ressamlığın ne olduğunu bilmeden, resim çalışırken bana, resim sanatının ne olduğunu gösterdi. Ve sanatın temeli olan üç bilim dalının dersini verdi. Bu dersler; Sosyoloji, Ekonomi politik ve Diyalektiktir.

Ressamın sözünü ettiği dersler ve Nazım'ın resim öğretisi, Balaban'ın naiflikten çıkışıdır. Resmi belirli bir bilgi ve bilinçle yapmakta olanların dünyasına geçişidir. Balaban bunun tamamen farkındadır. Nitekim "Manifesto"sunu da bu bilgiyle oluşturmuştur:

Sanat, yaşantının izdüşümüdür der; konu bir özür ve her öz, kendi kabuğunu yapar der. En önemlisi; sanatı kavradıkça, empresyonistler gibi resimsel kuralları bilerek ihmal etmeye başlar. Perspektif, oran gibi kurallı durumların resminin önüne geçmesine izin vermez. Manifestosunda, "ben insanı santimetrik ölçülerle değil, diyalektik yöntemlerle resmediyorum" demektedir.

Görüntünün resmini yapmak sanat değildir. Ben görüntünün değil, yaşantının resmini yapıyorum." "Sanat aklın esrikliği değil, ergin aklın ürünüdür. İnanç, öfke ve bilgiyle resim yapıyorum. Etimden, budumdan, kanımdan getirerek bir nevi kanımla işler gibi işliyorum."

Yaşlı adam konuşmasının sonuna doğru genç, enerjik, dipdiri bir adama dönüşmüştü, konuştuğu geçmişini yeniden yaşıyor, özellikle Nazım'la ilgili anılarıyla heyecanlanıyor, canlanıyordu. Sonunda; Nazım'a, her zaman odağına aldığı insana, resmini yaptığı halkına ve onu ressam olarak bağrına basan sanatseverlere şükran duygularını belirterek konuşmasını tamamladı koca ressam. Anlatılması güç bir sahne idi, herkes ayakta ressamı alkışlıyor ve ağlıyordu. Bizi biz yapan değerlerden biri olan Şair baba Nazım Hikmet ve Ressam baba Balaban elele, kürsüden salona kıvanç ve umutla bakıyorlardı.

Ressam Balaban 09 Haziran 2019'da 98 yaşında ölünceye dek resim yaptı, emin olun bu kadar uzun, resim yapmak için yaşadı. ■

Kaynaklar:

-Remzi Oğuz Yılmaz, Balaban, Bilim Sanat Galerisi, 2004, İstanbul

-Zafer E.Bilgin, Balaban, Yaşantının İzdüşümü, Bindallı Sanat Evi, 2008, İstanbul

*Prof. Dr. Melih Erdoğan

Hastahane Önü, 1953

NOTRE DAME YANGINI

“Öldürmeyen her darbe güçlendirir”

Tarihi 12. yüzyıla dayanan Notre Dame Katedrali, 15 Nisan'da çatısında meydana gelen korkunç yangınla bütün dünyanın yüreğini ağzına getirdi. Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron “Notre Dame’i eskisinden daha güzel yapacağız. 5 yıl içinde yeniden inşa edeceğiz” sözü verdi. Vaad edilen bağış miktarı daha ilk günde 1 Milyar Euro’ya dayandı.

Arzu ÇAKIR MORİN

Tarihi 12. yüzyıla dayanan Notre Dame Katedrali, 15 Nisan'da çatısında meydana gelen korkunç yangınla yeniden bütün dünyada kendisinden söz ettirdi. Victor Hugo'nun klasik romanı Notre Dame de Paris/ Notre Dame'in Kamburu ile Fransız edebiyatının da dünyaya tanıttığı Katedral, yeryüzünde en çok tanınan tarihi mekanlarından birisi. Katedral her yıl yaklaşık 13 milyon kişi tarafından ziyaret ediliyor.

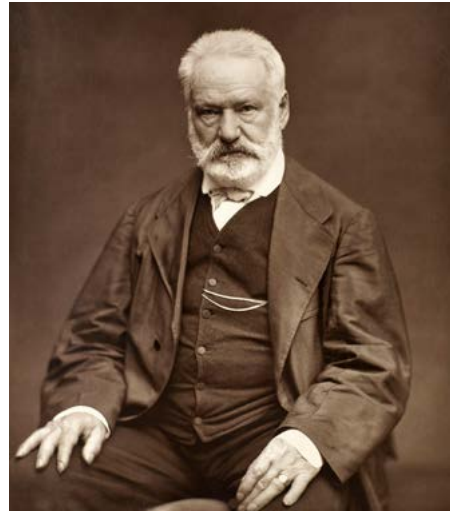
Bir gotik mimari şaheseri olan Notre Dame, 1163 yılında Roma Şapeli üzerine inşa edilmeye başlamış, yapımı 170 yılı aşkın sürerek 1334 yılında sona ermiş. Tanık olduğu olaylarla 'bir başına bir tarih kitabı' olan Notre Dame, pek çok politik ve dini olaya da ev sahipliği ya da tanıklık etmiş. Bu kitabın bütün sayfalarından burada söz etmek oldukça güç. Ama yalnızca bir kaç örnek verebiliriz. Kral Saint Louis, 13. yüzyılın sonunda Tunus'ta öldüğünde, Parisliler bu katedralde Saint Louis'nin cenaze törenine katıldı. Kral Philippe Le Bel, 1302'de kurduğu Fransa Devleti'nin ilk toplantısını burada yaptı. Kral 4. Henri, Marguerite de Valois ile evlenerek 1594'te Katolikliği burada seçti. Papa 7. Pie, Fransa Kralı Napolyon'un

1804'teki taç giyme törenini burada yaptı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları için 'Te Deum' ilahisi burada düzenlenen ayinlerde söylendi.

UNESCO Dünya Mirası listesinde de yer alan, filmlere, müzikallere, kitaplara konu olan bu tarihi yapı, daha yakın tarihte, eski cumhurbaşkanları Charles de Gaulle ve François Mitterrand'ın cenaze törenine ev sahipliği yaptı.

Katedrali Victor Hugo kurtardı!

Yüzyıllarca ayakta kalan ve pek çok tarihi olaya tanıklık eden Katedral,

1800'lü yıllara gelindiğinde yoruldu, yıprandı... Kent planlamacıları bu yıkık dökük katedralin yıkılmasını istedi. Tam bu sırada Fransız edebiyatının dev ismi Victor Hugo imdadına yetişti. Notre Dame de Paris adlı eseri ile Katedral'de yaşanan paralel aşk hikayeleri etrafında, bir dönemin baskısına ışık tutan Hugo'nun 1831 yılında yayınlanan dev eseri, tüm dünyanın dikkatlerini yeniden bu Katedral'e çekti.

Kitap, yıkım kararını tümüyle ortadan kaldırmanın ötesinde, Katedral'in yeniden restore edilmesi kararında büyük rol oynadı. Ve Notre Dame, 23 yıl boyunca süren restorasyonun ardından, deyim yerindeyse yepyeni bir kıyafete bürünerek, tüm görkemiyle yeniden ziyaretçilerini kabul etmeye başladı.

Dünyayı üzen yangın

Katedral'de 15 Nisan'da meydana gelen yangın, tüm dünyada büyük bir üzüntüye yol açtı. Çünkü bu yaşlı ev sahibi, her yıl 13 milyon konuğunu ağırıyor. Dünyanın her yerinden milyonlarca turist onu ziyaret etmeden dönmüyor... Gazeteci olarak benim Notre Dame'in dev tarihine küçük de olsa tanıklık etme maceram da burada başlıyor.

15 Nisan günü, ilk gelen yangın ihbarı dikkate alınmadı. Ardından, 20 dakika sonra ikinci bir ihbar üzerine, Paris İtfaiyesi olay yerine geldi. Ancak 19.15 civarında Katedral'e ulaştığımızda, binanın "La Felche/OK" adı verilen ortadaki, 96 metre yüksekliğindeki ahşap kulesinin alev aldığını gördük. Gözlerimizin önünde, 800 yıllık tarihin yanıp kül olmasına seyirci olduk. Hummalı bir çalışma yürüten itfaiye erlerine herkes- olaya sadece seyirci kalması beklenen gazeteciler de dahil- "Birşeyler yapın" diye haykırıyordu. Neden bir şeyler yapılmıyordu, koskoca kule, itfaiye erlerinin çaresizliği ve Parislilerin derin üzüntüleri arasında yerle bir oldu.

Kulenin yıkılmasıyla yangın söndürülemedi. Alevler, bu sefer Katedral'in ön cepheden de görülen, her santimetrekaresi birbirinden değerli tarihi oymalarla kaplı çan kulelerine atıldı. Aynı anda, itfaiye yetkililerinden binanın tümüyle yanma ve yıkılma ihtimali olduğu haberi geldi. Umutsuzluk, alevlerin büyüklüğü karşısındaki çaresizlik duygusuyla birbirine karıştı. Paris hiç bu kadar sessiz olma-

mıştı. Kentte çıt çıkmıyor, ahşap çatıyı çatırdayarak yakan alevlerin sesleri duyuluyordu. Herkes nefesini tutmuş, sessizce kurtarma çalışmalarını izliyordu...

Sadece adeta büyük bir titizlikle adeta parmaklarının ucunda çalışan itfaiye erleri hareket ediyordu. Onların da yüzlerinde alevleri hızla etkin bir şekilde söndürememenin derin üzüntüsü...

"Neden uçaklardan su boşaltılmadı" tartışması

Sanırım, Parisliler, biz gazeteciler, politikacılar, Katolik dünyasının temsilcileri ya da Victor Hugo okuyucularının yanısıra, yangının söndürülmesini özel bir dikkatle izleyen başka bir kesim vardı. O da dünyadaki bütün itfaiye erleri! Binanın etrafına 4 duvardan vinçlerle konuşlanan itfaiye erleri, alevlere su fişkırtıyordu.

Katedral gözlerimin önünde o kadar canlıydı ki, adeta alevler içinde can çekiştiğini hissettim, benim de canım yandı. Akıllarda hep aynı soru vardı: "Neden tepeden yangın söndürme

uçaklarıyla tonlarca su boşaltılarak, acılar içinde kıvranan Katedral'in çektiği acılara son verilmiyordu?"

Meydanda, görev yapan polis ve itfaiye ekipleri ile Notre Dame önünden yayın yapan yaklaşık 100 kadar gazeteci de bu soruyu soruyordu. Herkesin aklına geleni ABD Başkanı Donald Trump, fazlaca araştırmadan attığı bir tweet ile soruvermişti. Gözlerimizin önünde kule devrilirken, gazeteciler de dahil herkesin ağzından sık sık "lütfen bakmayın birşeyler yapın, neden hızla söndürmüyorsunuz" sorusu çıkıyordu...

Çaresiz itfaiyeciler bir taraftan alevlerle boğuşuyor, diğer taraftan da polis ekipleriyle insan zinciri kurarak, Notre Dame içinde paha biçilmez değerdeki eser ve tabloları kurtarıyordu. "İsa peygamberin çarmıha gerilirken onunla alay etmek için başına taktıkları dikenli taç", tablolar, hatıralar, katolik dünyasının sembolü olan değerli sanat eserleri önemli ölçüde kurtarıldı.

Ancak çan kulelerine sıçrayan yangın herkesi umutsuzluğa sevketti. Hepimiz birden bize düzenli aralıklarla bilgi veren Paris İtfaiye Birliği sözcüsü Gabriel Plus'e aynı soruları yöneltiyorduk. "Notre Dame kurtarılacak mı? Neden havadan su atılmıyor?"

Gözlerinde derin bir hüznle ve üzerindeki sorumluluğun ağırlığıyla, belki de kurtaramamanın kaygısıyla açıklama yaptı Gabriel Plus:

"Eğer hızlı bir kurtarma çalışmasına girersek maalesef binayı tümüyle kaybetme riski yüksek. O nedenle binaya dört koldan yüksek merdivenler aracılığıyla su veriyoruz. Bunu da yaparken, suyu havadan değil, büyük bir dikkatle yerden kaydırarak püskürtüyoruz. Giremediğimiz bölgelere yıkım olmaması için drone'larla girerek durum kontrolü yapıyoruz. Eğer böyle milimetrik bir hesapla müdahale etmezsek halâ tüm binanın çökme ihtimali var."

Herkes bu teknik açıklamayı "inandırıcı" buldu. Açıklamanın ardından gözler binanın kurtarılıp kurtarılamayacağı sorusuna çevirildi. Dünyadan bütün televizyon bürolarından alanda

görev yapan muhabirlere bu sorular yöneltiyordu. Kulakları sağır eden sessizlik içinde gözler çan kulelerindeydi. Beklemekten başka çare yoktu. Bazen alevler biraz daha hızlanınca, güvenlik çemberi içinde yer alan itfaiye, polis ve gazetecilerden aynı sesler yükseliyordu: “Birşeyler yapın gidiyor 800 yıllık tarih!” Çember dışında köprüler üzerinde bazan ağlayarak, ama sessizce ve kaygıyla bekleyen yüzlerce Parisli de aynı haberi bekliyordu.

Gece yarısına doğru Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron geldi, ardından bakanlar ve siyasetçiler... Herkes gibi onlar da kaygıyla bu tarihi ana kendi gözleriyle tanıklık etmek istiyordu. Macron, uzun süre güvenlik önlemleri ile ilgili bilgi aldı. Ardından medyanın karşısına geçerek halka, “Notre Dame’i eskisinden daha güzel yapacağız. 5 yıl içinde yeniden inşa edeceğiz” sözünü verdi. Gece boyunca yardım yarışı yaşandı. Ülkenin en büyük zenginleri, yüzbinlerce Euro bağışlayacağını açıkladı. Vaad edilen bağış miktarı yangın sabahı 1 Milyar Euro’ya dayandı.

Sonunda beklenen haber sabaha kar-

şı 01.00 sularında geldi. Paris itfaiyesi sözcüsü Gabriel Plus, “Binayı kurtardık. Şimdilik çökme tehlikesi geçti. Ama çatı büyük hasar gördü” dedi. Son yayınlarımızı bu “yarım iyi haberi” vererek yaptık.

Artık gündem restorasyon

Uzun gecenin ardından kısa bir uykuyla, sabah yeniden ayakta görme umuduyla Notre Dame’in önüne gittim. Polis, ana giriş kapısının önünde bir güvenlik çemberi oluşturarak, Katedral’in girişini gören bir alandan yayın yapmamıza izin verdi. Tüm dünyanın canlı izlemesi, dünyanın dört bir yanından sosyal medyadan Fransızlar’ın acısına ortak olan mesajlar yayınlaması, Fransız yönetimini etkilemiş, bizim Katedral’e biraz daha yakın çalışmamıza izin verilmişti.

Bütün dünya medyası, bir mücadeleden sonra bitkin düşen ancak ayakta kalmayı başaran Notre Dame Katedrali’nin önünden yayın yaptı. Giriş çıkışları görüyorduk. Yangın kordonu, ardından biz gazeteciler için oluş-

turulan kordon ve ertesi sabah daha kalabalık gelen Parisliler ile merakla olanları izleyen tursitleri ayıran 3’lü bir güvenlik kordonu vardı.

Notre Dame’in ayakta kalacağı bilgisinden sonra, bu sefer akıllara bu yangının “neden ve kim tarafından çıkarıldığı” soruları geldi. İkinci günün en önemli konuğu öğle saatlerinde Notre Dame’a gelen Paris Savcısı Remy Heitz oldu. Heitz, yangının “saldırı ya da terör” nedeniyle çıkma ihtimalinin zayıf olduğunu, ilk bulgulara göre kaza ihtimalini ön planda tuttıklarını açıkladı. Akşam saatlerinde artık “bir elektrik kontağı” söylentisi yayılmaya başladı. Heitz, işinin uzmanı, 50 kişilik güçlü bir ekiple soruşturma açtıklarını duyurdu. Ancak soruşturma ekibi, bina tümüyle güvenlik altına alınmadan, bir hafta boyunca bina içine girmeden, soruşturmayı uzaktan yürüttü.

Hükümet olağanüstü toplanarak Notre Dame için özel yasa çıkaracaklarını ve bir taraftan bağış kampanyasını yönetecek bir kurum oluşturacaklarını, diğer taraftan da yeniden inşasının

yönetilmesi için gereken tedbirleri alacaklarını duyurdu.

Şimdi restorasyon çalışmaları binanın temizlenmesi aşamasında devam ediyor. Notre Dame 'özüne uygun mu, yoksa modern bir mimari ile mi yapıl-sın' tartışmaları, bağış ve soruşturma faaliyetleri birlikte sürüyor.

Soruşturma ilerliyor, kaza ihtimali

Sabah saatlerinde ben ve bir kaç gazeteci, içeride görevli inşaat işçileri ile güvenlik kordonunu çeken polisler arasında sözlü kavgaya şahit olduk. Bir polis memuru, öfkeyle, "Bu kadar gerizekaleli adamın çalıştığı bir yerde böyle bir yangının çıkması beni şaşırtmadı" dedi. Belki de farkında olmadan, onlarca uzmanın çalışmasından çıkan sonucu özetliyordu polis memuru...

Polis, ilk bulgular ışığında, planlı bir terör saldırısı olasılığını tümüyle soruşturma dışında bıraktı. Notre Dame Katedrali'nde 15 Nisan'da yaşanan yangının bir dizi ihmalden kaynaklandığı ortaya çıktı.

Fransız Le Canard Enchaîné gazetesinin soruşturma kaynaklarına dayanarak verdiği haberde ilk bulgular ortaya çıktı. Olay yeri örneklerinin bilimsel analizinin yer aldığı raporda, yangının bir yakıt ya da hızlandırıcı aracılığıyla çıkmadığı belirlendi. Yani, dışarıdan bir müdahale ya da eylemle yangın çıkarıldığına ilişkin hiçbir bulguya rastlanmadı.

Bunun üzerine, Savcı Heitz başkanlığında, polis, sanat tarihçi, uzman ve bilim adamlarından oluşan 50 kişilik soruşturma ekibi, "dışarıdan bir terör saldırısı" olasılığını tümüyle devre dışı bıraktı.

Elektrik kontağı şüphesi

Ancak raporda, pek çok ihmal ve hatanın tespit edildiği vurgulandı. Polis, olay günü işçilerin şantiyeden ayrılmasından sonra, yangının çıktığı yerin yakınındaki bir kirişe sabitlenmiş durumda olan elektrik kutusundan halen enerji geçtiğini tespit etti. Şanti-

ye ihalesini alan Europe Echafaudage çalışanları, ifadelerinde, "elektrik bağlantısını kestiklerini" söyledi. Bu durumda uzmanlar, elektrik tesisatının kurulması aşamasında yapılan bir hata nedeniyle, devre kesicilerin çalışmamış olabileceğini düşünüyor.

Bulgulara ve ifade tutanaklarına göre, Europe Echafaudage şirketi bu noktaya elektrik kutusunu 'yasadışı' olarak monte etti. Şantiyenin elektrik tesisatını kontrol etmekten sorumlu olan kişi polise, "yangına sebep olduğu düşünülen elektrik kutusunun kurulduğundan haberleri olmadığını" söyledi.

Soruşturma ekibinin dikkatini çeken başka bir elektrik sistemi de çatıda çan kulesinde, çanların çalışmasını sağlayan elektrik akımını veren sistem. Yine yangının başlangıcına yakın bir yerde bulunan bu elektrik sisteminin de düzenli kontrol edilmediği tespit edildi. Uzmanlar, kuledeki çanların ilk yangın alarmından yalnızca 12 dakika önce çaldığını da belirterek, yangının bu sistemdeki bir arızadan da kaynaklanmış olabileceğini düşünüyor. Notre Dame yöneticileri, bu elektrik sisteminin bakımı konusunda polise ayrıntılı bir bilgi veremedi.

Polisin tespit ettiği bir başka ihmal ise, Europe Echafaudage şirketi işçilerinin, Notre Dame'in çatısında sigara içtikleri oldu. Başta bunu kabul etmeyen işçiler, soruşturma sonunda, çatıda sigara içtiklerini itiraf etti. Polisin, çatıda bulunduğu 9 sigara izmaritinden 5'inde şantiye işçilerine ait DNA bulunduğu bildirildi. Üstelik izmaritlerin bir bölümünün, Katedral'in 800 yıllık ahşap çatısı arasında olduğu da bulgular arasında.

Kültür Bakanlığı ile Katedral arasında tansiyon

Kültür Bakanlığı ile Katedral yönetimi arasında yaşanan tansiyon ve bireysel gerginliklerin de yangının çıkmasına neden olduğu, iki kurum arasındaki bilgi akışının kopuk olduğu, Kültür Bakanlığının binayı kontrol etmek için tecrübesiz, görevinin ilk gününde olan

VICTOR HUGO NOTRE-DAME'İN KAMBURU

Çeviri: ISMET BIRKAN

can

bir ismi gönderdiği detayları da soruşturmaya yansıdı. Savcılar, iki günlük formasyon eğitimine rağmen, deneyim eksikliği ve yorgunluğun etkisiyle, tecrübesiz güvenlik uzmanının, ilk alarm ile itfaiyenin çağrıldığı an arasında geçen 30 dakikalık gecikmeden sorumlu olduğunu düşünüyor.

Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 2022'de yeniden seçilerek, Katedral'in tamirini 2024'te Fransa'da yapılacak Olimpiyat oyunlarına yetiştirmeyi hedefliyor. Bu iki iddiayı birden gerçekleştirebilecek mi? Hep beraber göreceğiz...

Yaşlı Katedral'e gelince, o cazibesinden hiçbir şey kaybetmedi. Her yıl binayı ziyaret etmek isteyen turistlerin yerini Katedral'in son halini yakından görmek için akın ediyor. Victor Hugo'nun 3 adamın aşık olduğu Esmeralda'nın şahsında bir dönemin engizisyonuna ışık tutan ve Katedrali ölümsüzleştiren Notre Dame de Paris adlı kitabı satış rekorları kırıyor. Yeniden inşa edildiğinde ise, yaralarını sarıp, eskisinden daha güçlü, kaldığı yerden hayatına devam edecek... Öldürmeyen her darbe güçlendirir... ■

TÜRKİYE'NİN İKTİSADİ BAĞIMSIZLIK SERÜVENİ MÜZEDE

Başkent Ankara'nın mimari ve manevi özellikleriyle Ulus'taki sembol yapıtlarından tarihi Türkiye İş Bankası binası, Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi oldu. Müzede Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, ülkenin iktisadi bağımsızlık yolunda attığı büyük adımlar ortaya konuluyor.

Umut KARTAL

Türkiye, milli egemenlik için askeri mücadelenin ardından tam bağımsızlığın kazanılması yolunda, iktisadi bağımsızlığı temel ilke edindi. Devralınan bağımlılık ilişkilerinden kurtulmak ve kapitülasyonları kaldırmak amacıyla da kendine yeterli olmayı öncelikli hedefleri arasına aldı. Tarımsal üretimin artırılması, temel ihtiyaçları karşılayabilecek sanayi sektörünün inşası, ticaretin geliştirilmesi ve ekonominin idaresi için gereken yapılar hızla tesis edilmeye başlandı. 10-15 yıl gibi kısa bir sürede de ülkenin kendine yeterliliğini sağlayacak temel kurumlar yapılandırıldı. Geliştirilen uzun vadeli planlamalarla iktisadi bağımsızlığın sürekliliği için gereken altyapı oluşturuldu.

Türkiye İş Bankası da bu sürecin ilk adımlarından biri olarak, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile 1924 yılında kuruldu. Milli iktisat tarihi açısından büyük önem taşıyan Banka, artık ülkenin iktisadi bağımsızlığının ve kalkınma sürecinin belge ve hatıralarına ev sahipliği yapıyor. Bu doğrultuda da başkentin simge yapıları arasında yer alan Ulus'taki tarihi binasını, 2 Mayıs 2019'da Müze'ye dönüştürdü.

Müze, Bankanın kurucusu Atatürk'ün, askeri zaferlerin ancak iktisadi zaferlerle kalıcı olabileceği vizyonu çerçevesinde Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi adı verildi. Müzede, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkenin iktisadi bağımsızlık yolunda attığı büyük adımlar, Bankanın tarihi ile birlikte ele alınıyor.

Müze, Türkiye İş Bankası'nın Ulus'taki üçüncü Genel Müdürlük binasında hayat buldu. Ulus'un simge yapılarından olan bina, dönemin ünlü mimarlarından Giulio Mongeri'nin imzasını taşıyor. Atatürk'ün Çankaya Köşkü'ndeki çalışma odasını da tasarlayan Selahattin Refik Sırmalı tarafından da binanın dekorasyonu yapıldı.

Yapı, Cumhuriyet döneminde yönetim ve finans merkezi olarak kurgulandı. Selçuklu ve Osmanlı klasik dönemi formlarından ilham alınarak "Birinci Ulusal Mimarlık Akımı" üslubunda tasarlandı. Cumhuriyet modernleşmesinin simgelerinden olan bina, Çankaya'ya uzanan bulvarın iki yanında yer alan bir çok kamusal mekanın, sosyal ve kültürel yapının başlangıç noktasında.

Mobilyalar korundu

Müze tasarımını Burçak Madran, grafik tasarımını Emre Senan, danışmanlığını ise Prof. Dr. Zafer Toprak üstlendi. Tarihi bina, yedi katında ziyaretçilere hizmet veriyor. Binanın zemin katında banka şubesi olarak kullanılmaya başladığı dönemlerdeki orijinal yapısına ait sabit mobilyalar ve detaylar olduğu gibi muhafaza ediliyor. Burası banka şubesi kullanımına tamamen sadık kalınarak bankoları ve vezneleriyle sergi alanı olarak tasarlanmıştır.

Zeminde "1930'ların sonunda üretilen Rheinmetall-Borsig marka daktilo", "Melitta marka hesaplama cihazı" ve "Adda-X marka hesap makinesi" gibi o dönem kullanılan teknik cihazları görmek mümkün.

Adda-X hesap makinesi

Ayrıca "Ankara Merkez şube binasının ilk yıllarına ait fotoğraflar ve mevduat hesapları ile ilgili İstatistik Umum Müdürlüğü'nün talimatı", "1930'lu yıllarda Türkiye İş Bankası Ankara Şubesi'nde işlem gören çek ve makbuzlar", "1927 yılında günlük defterlere kaydedilmiş işlemleri daha sistemli biçimde işleyen büyük muhasebe defteri", "Bankanın 1925 yılı genel masraflarını gösteren muhasebe defteri, hokka ve divit", "Türkiye İş Bankası'na ait çek defteri" burada sergilenen belgeler olarak dikkat çekiyor.

Kumbaralar merak uyandırıyor

Ayrıca İş Bankası'nın kuruluşuna dair bilgiler, yine zemin katta odalar halinde büyük görsellerle aktarılıyor. Burada İş Bankası'nın kuruluş sermayesinden, seyyar şubesinin etkinliğine, Bankanın şeker üretimine verdiği desteğe ve Sümerbank ortaklığına kadar faaliyetlerine şahit olabilirsiniz. Giriş katta ayrıca İş Bankası Yayınları kitapları da satılıyor.

Bu katta en çok dikkat çeken diğer objeler de kumbaralar... Bankanın ilk dönemine ait kumbaralar ve fotoğraflar Türk Yurdu Dergisi'nin 1930'da yayınlanan yazısı ile sergileniyor. Yazıda "Halen 16 bin İş Bankası kumbarası, aileler içinde müstakbel milli sermayeyi toplamakla meşguldür. Her kumbaranın ayda beş lira topladığını farzederek, yalnız bu sayede senede bir milyon liraya yakın bir aile tasarrufu yapıyor demektir. Bu güzel teşebbüsün vereceği maddi manevi tesirleri düşünürsek, istikbal hakkında ümitvar olmamak mümkün müdür?" ifadeleri kullanılıyor.

Kasalar da ziyarete açık

Bodrum katta ise "Müşterinin Kalesi: Kiralık Kasa" konsepti ile Ana Kasa ve Kiralık Kasa Daireleri sergiye açıldı.

Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal İş Bankası ekibiyle birlikte.

Kasalar bölümünde, "Müşteri kasa kiralamak üzere başvurduğunda kiralık kasa görevlisi ile birlikte kasa açılır. Görevli, kılavuz anahtarı kilitten alır ve kiracı kiralık kasa dairesinde yalnız bırakılır. Bir kiracı kiralık kasasıyla meşgulken, diğer bir kiracının ya da banka personelinin içeri girmesine kesinlikle izin verilmez" bilgilendirilmesi yapıyor.

Sarı rengeyle dikkat çeken kasalar, Müze ziyaretçilerinin fotoğraf çekimi için de en yoğun ilgi gösterdiği bölümlerden birisi olarak göze çarpıyor.

Atatürk'ün misafir edildiği salon

Birinci katta 22 Ekim 1929 tarihinde, Atatürk'ün misafir edildiği, "İdare Meclisi Salonu" dikkat çekiyor. Bankanın binaya taşınmasından iki ay sonra ziyarete gelen Atatürk, bütün servisleri ayrı ayrı geziyor. Mavi Salon olarak adlandırılan "İdare Meclisi Salonu"nda da çayını içerek günün anısına fotoğraf çektiriyor.

Ziyaretçilerin en çok ilgisini çeken Salon, orijinaline uygun şekilde korun-

Gazi Mustafa Kemal'in İş Bankası ziyaretlerinde oturduğu salon.

Yönetim Kurulu odası

yor. Bu ziyarette çekilen fotoğraf, Kurt Bullent tarafından Müze için yapılan bir yağlıboya tablo ve Atatürk'ün Banka'nın İskenderiye Şubesi'ne hitaben imzaladığı Weinberg tablosu da bu katta sergileniyor.

Yönetim Kurulu salonu da açık

Bankanın kurucularından Ebubekirzade Osman Bey'in Celal Bayar'a verdiği 15 Eylül 1924 tarihli vekaletname de bu katta yer alıyor. Ayrıca uzun yıllar Yönetim Kurulu başta olmak üzere Banka'nın en önemli toplantılarına ev sahipliği yaptığı salon olduğu gibi muhafaza ediliyor.

Bankanın Yönetim Kurulu, halen her yıl kuruluş yıldönümü 26 Ağustos'ta Anıtkabir'de Atatürk'e saygı ve şükranlarını sunduktan sonra, Ağustos ayı olağan toplantısını bu salonda gerçekleştiriyor. Müzede binanın mimarı Giulio Mongeri'den, Bankanın diğer binaları ile ilgili bilgi ve maketlere detaylı olarak yer veriliyor.

Bankanın yayınlanan ilk ilanı

İkinci katta ise geçmiş yıllardaki banka reklamları ve faaliyetleri "Duyurudan

Reklama" konseptiyle tanıtılıyor. İş Bankası'nın gazetelerde yer alan ilk ilanını burada görmek mümkün. 31 Ağustos 1924 tarihini taşıyan ilan, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alıyor.

Ayrıca bu katta, Banka adının Fransızca görünümünden, kumbara kampanyalarına, 1960'larda İş Bankası için hazırlanan radyo programlarına, 1972'de TRT'nin reklam almaya başlamasıyla "Türkiye İş Bankası Sunar" anonslu reklamların yapılmasına, Bankanın armağanlarına ve Komedyen Cem Yılmaz'ın rol aldığı "Servet Bey" temalı reklam filmleri için tasarlanan kostüm ve eşyalara yer verildi. İş Bankası'nın spora, sanata, satranca, kültüre yaptığı katkılar da ikinci katta fotoğraflarla anlatılıyor.

Galeri'nin ilk konuğu Akyıldız

Müzenin üçüncü katı ise sanat galerisi olarak hizmet veriyor. Burası ilk olarak ressam Mevlut Akyıldız'ın çalışmalarına ev sahipliği yaptı. "Resmigeçit Ankara" başlıklı sergi, Akyıldız'ın 40 yıllık sanat hayatından seçmelerden oluştu.

Sergide Ressamın yağlıboya çalışmaları, heykelleri ve camaltı resimleri yer aldı. Akyıldız'ın modern yaşamın kaotik ve çelişkilerle dolu akışına eğ-

lenceli bir üslupla yaklaştığı eserleri 31 Ağustos tarihine kadar ziyaretçilerle buluştu.

İstiklal Sergisi ile Milli Mücadele

Müzenin dördüncü katı ise süreli sergilere ayrıldı. Bu bölüm ise ilk olarak, "Milli Mücadele'nin 100. yılında 'İstiklal'" sergisine ev sahipliği yapıyor. İlk ayağı İstanbul'daki Türkiye İş Bankası Müzesi'nde açılan sergi, Atatürk'ün liderliğinde milletle el ele verilen milli mücadeleyi anlatıyor. Ziyaretçiler, bine yakın belge, fotoğraf, film ve objeyle yüz yıllık bir tarih yolculuğuna çıkartılıyor.

Sergide "On Yıllık Savaş", "Mütareke ve İşgal", "Direniş ve Kuvayı Milliye", "Düzenli Ordu ve Sathı Müdafaa", "Hukuk ve Taarruz", "İstiklal ve Cumhuriyet" olmak üzere altı bölümde bilgi ve belgeler ziyaretçilere aktarılıyor.

En kapsamlı sergi

"Milli Mücadele'nin 100. yılında 'İstiklal'" adlı çalışma, Kurtuluş Savaşı'na dair şimdiye kadar hazırlanmış en kapsamlı sergilerden biri olma özelliği de taşıyor. Sergide; savaşa dair askeri objeler, o dönem kaleme alınmış günlükler, notlar, savaş sırasında hazırlanmış ve savaşın seyrini belirleyen haritalar ile cephelerde komuta kademeleri arasındaki emirler görülebiliyor.

Sergideki projeksiyonlarda, Milli Mücadele dönemine ait farklı belgeseller ve tarihi görüntüler izlenebiliyor. Ziyaretçiler, etkileşimli ekranlar sayesinde sergide yer alan tüm kişi, belge ve objelere dair ayrıntılı bilgilere ulaşabiliyor. O dönemde yayımlanmış Minber, Tasviri Efkâr, Memleket, Atı, İkdâm gibi gazeteleri, muharebeler sırasında Milli Mücadele'yi anlatan propaganda afişlerini, dünya basınıyla yapılan mülakatları da sergide görmek mümkün. Sergi, yıl sonuna kadar açık kalacak. Türkiye İş Bankası İktisadi Bağımsızlık Müzesi, pazartesi hariç her gün 10.00 - 18.00 saatleri arasında ücretsiz olarak ziyaret edilebilir. ■

RESTORASYON TARTIŖMALI, AÇILIŖ ALELACELE!

Restorasyon alışmaları nedeniyle 2017 yılı Ekim ayından beri ziyarete kapalı olan Bodrum Kalesi, turizm sezonu başlarken biraz alelacele açıldı. Kalenin ve müzenin çok sınırlı bir bölümü gezilebiliyor ve görsel olarak da tarihi bir mekân ya da müzede değil de bir inşaat alanında dolaşıyor gibisiniz.

Ŗule TÜZÜL

Bodrum, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapan bir coğrafya. Bugün özellikle yaz aylarındaki kalabalık ve her yıl biraz daha çoğalan yapılaşma ilk bakışta tarihi özelliklerini görmenizi engellese de, yarımadanın ayak bastığınız her bölgesinde tarihi bir izle karşılaşabilirsiniz. Bu izlere dair bilgi edindikçe Bodrum farklı bir kimliğe bürünür ziyaretçilerinin gözünde. Bodrum'un merkezinde bulunan Bodrum Kalesi ise yarımadanın tarih boyunca yaşadıklarının özetini sunar ziyaretçilerine.

Restorasyon çalışmaları nedeniyle 2017 yılı Ekim ayından beri ziyarete kapalı olan Bodrum Kalesi, turizm sezonu başlarken biraz alelacele açıldı. Çünkü hem kalenin ve müzenin çok sınırlı bir bölümü gezilebiliyor hem de görsel olarak tarihi bir mekânda ya da müzede değil de inşaat alanında geziyor gibisiniz. Restorasyon sürecinde yaşanan tartışmalar da sürüp gidiyor. Tartışmalar ve restorasyon

süredursun, biz kale ve dünyanın en önemli müzelerinden biri olan Bodrum Sualtı Müzesi'nde bir tarihe yolculuğa çıkalım.

Kalenin bulunduğu toprak parçası antik çağda bir adaymış aslında. Sonradan kentle birleşerek bir yarımada olan kayalık alan üzerine inşa edilmiş Bodrum Kalesi. 30.000 metrekarelik bir alana sahip. 1406-1522 yılları arasında Saint Jean Şövalyeleri tarafından iki liman arasında inşa edilmiş. Kalenin yapımında, depremde yıkılmış olan dünyanın yedi harikasından biri Mausoleion anıt Mezarı'nın taşları ve kale duvarlarında mezarın rölyefleri kullanılmış. Kalede, uzaktan bakıldığında da görülen birçok kule bulunuyor; bunlara Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman ve İspanyol (Yılanlı) kuleleri olarak isim verilmiş. 1522 yılında Rodos adası Türkler tarafından alınınca, bu bölgedeki güç dengeleri değişmiş ve hemen sonrasında şövalyeler Bodrum'u terk etmişler. Kale bir dönem hapishane olarak kullanılmış. Osmanlılar zamanında kale içindeki kiliseye minare eklenerek camiye çevrilmiş. Osmanlılar sayesinde kalenin bir de Türk Hamamı olmuş. I. Dünya Savaşı sırasında Fransız ve İngilizler tarafından bombalanmış, gördüğü hasar sebebi ile bir süre terk edilmiş. 1960 yılında ise restore edilmiş.

Bodrum Kalesi'nden Sualtı Arkeoloji Müzesi'ne uzanan hikâye

1958 yılında gazeteci ve araştırmacı Peter Throckmorton, sünger dalgıçları ile ilgili bir araştırma yapmak için Bodrum ve civarını ziyaret ederken, sünger dalgıçlarından çok eski bir batık geminin olduğunu öğreniyor. Bu batık, süngercilerin söylediklerine göre Gelidonya Burnu'nda bulunuyor. İçinde de bakır külçeler var. Üniversitede arkeoloji dersleri alan Throckmorton, bu külçelerin Tunç Devri'ne ait bakır külçeler olabileceğini düşünüyor ve batıkla ilgilenmeye başlıyor.

Throckmorton, o yıllarda Türkiye'de Gordion antik kentinde arkeolojik kazı yapan Pensilvanya Üniversitesi ile irtibata geçip, Gordion kazı ekibinde yer alan George Bass ile görüşüyor. Böylece batığın kazısının yapılmasına dair girişimler Throckmorton ve George Bass tarafından başlatılıyor. Bu kazı çalışmalarını ise 1960 yılında gerçekleştiriyor. Gelidonya'da yapılan bu batık çıkarma ile ilgili çalışmalar önemli çünkü George Bass, Peter Throckmorton ve genç dalgıçlardan oluşan ekip, kara kazılarında kullanılan sistematik arkeolojik kazı tekniklerini uygulayarak dünyadaki ilk bilimsel sualtı kazısını gerçekleştireyorlar. Böylece sualtı arkeolojisi

Peter Throckmorton, George Bass ve Honor Frost

bilim dalı dünyada ilk defa Türkiye'de George Bass tarafından başlatılmış oluyor. Yine bu kapsamda, Sualtı Arkeoloji Enstitüsü'nün (Institute of Nautical Archaeology-INA) kuruluşu da gerçekleşiyor.

Kazı sonrasında sualtı çalışmalarına devam eden George Bass, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak (o dönemde Kültür Bakanlığı yok, 1971'de kurulmuş, bu tarihe kadar bu konularla Milli Eğitim Bakanlığı ilgileniyormuş) Bodrum Kalesi'nin arkeoloji müzesine dönüştürülmesini öneriyor. Alınan izinlerden sonra şahsi parası ile ilk sergi salonlarının oluşturulmasını sağlıyor. Daha sonraki yıllarda da INA, kazılardan su yüzüne çıkardığı oldukça büyük miktarda buluntuyu sergilemek üzere müzeye kazandırıyor.

Günümüzde artık Bodrum Kalesi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi olarak kullanılıyor ve bölgedeki batıklardan çıkarılan eserler burada sergileniyor. Ayrıca geçmiş zamanlarda deniz suyu doldurulan kale hendeklerinden biri bugün tiyatro oyunları ve konserlerin sergilediği bir festival alanı olarak kullanılıyor.

UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde

Bodrum Kalesi, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alıyor. Kalenin her bölümü çok değerli yapı parçaları ve

eserlerine sahip ama kale içerisinde bulunan birçok bölümü ile Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, ülkemizin tek sualtı arkeoloji müzesi olması nedeni ile özel bir öneme sahip. Ayrıca, dünyanın en eski sualtı batığı olan Uluburun Batığı'ndan çıkartılanların da müzede sergileniyor olması, dünyanın önemli müzeleri içerisinde yer almasını sağlıyor.

1995 yılında Avrupada Yılın Müzesi yarışmasında "Özel Övgü" ödülünü almış olan müzede, sualtı kazı ve araştırmalarından gelen eserlerin yanı sıra Bodrum ve çevresindeki kazı ve araştırmalarda bulunan eserler sergileniyor. Müzenin tamamen açık olduğu dönemde bulunan sergilemeler; ampforalar, hamam, MS VII. yüzyıl Doğu Roma Gemisi, camlar, MS XI. yüzyıl Serçe Limanı Cam Batığı, Yılanlı Kule, Sikke ve Mücevherat Salonu, Karyalı Prenses, İngiliz Kulesi, Tunç Çağ Batıkları, Zindan ve Komutan Kulesi. Ayrıca kalede 14 adet sarnıç bulunuyor. Kale kuşatma altındayken su ihtiyacı bu sarnıçlardan karşılanıyormuş.

Kalenin Restorasyonu

Kalenin her yıl 300 binden fazla ziyaretçisi oluyor. Yıllar içerisinde doğal bir tahribata uğrayan kalede şu sıralar restorasyon çalışmaları sürüyor. Restorasyon fiilen 2017 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca başlatılmıştı. Geçtiğimiz Mayıs ayında kalenin ve Sualtı Arkeo-

loji Müzesi'nin bazı bölümleri ziyarete açıldı. Müzenin açılan bölümleri Yassıada Batıkları Salonu, Bozburun Batığı Depo Sergileme Alanı, Şapel, kalenin güney kısmında düzenlenen seyir terası ve orta avluda bulunan taş eserler.

Restorasyon çalışmaları başladığında konu ile ilgili birçok kurum ve kişi kalenin tarihi yapısını bozabileceği gerekçesi ile bu çalışmalara karşı çıktı. Ayrıca minare eklenerek camiye dönüştürülen şapelin cami olarak aktif biçimde kullanılacağına dair iddialar da tartışma yarattı. Bu tartışmalar yarıya da taşınmış ve hazırlanan proje iptal edilmişti. Restorasyon ile ilgili yeni bir yol haritası belirlenirken, bu süreç daha çok tartışma kaldırır gibi görünüyor. Restorasyonun kalenin tarihi dokusunu nasıl ve ne düzeyde etkileyeceği konusunda bir görüşe sahip olamasam da erken bir açılış yapıldığı görüşündeyim. Bu çalışma bitene kadar kalenin çok kısıtlı bir bölümü gezilebiliyor maalesef. Restorasyon öncesinde kale ile ilgili gördüğüm en büyük eksiklerden biri engellilerin ziyaretine uygun olmaması idi. Şu an açık olan bölümler için de halen bu durum geçerli. Dilerim restorasyon kapsamında bu eksiklik de giderilir.

Bugün kalenin bazı bölümleri açık olduğundan bir iki saatlik bir ziyaretle müzenin tamamını gezebilirsiniz. Tamamı açıldığında ise bir gününüzü müzeye ayırmanızı tavsiye ederim. Çünkü geniş bir alana yayılan kalenin her bir bölgesi heyecan veren eserlere, görselliğe ve bunların yanı sıra muhteşem manzaralara sahip. Müzeyi gezmeyi planlayanlar için biraz da neleri görebilecekleri konusunda bilgi vereyim.

Uluburun Batığı

Uluburun Batığı müzenin dünya çapında önemi olmasına neden olan batık. 3.300 yıl önce batan Likya Ticaret Gemisi Uluburun Genç Tunç Devrine ait. Bu gemi limana çok kısa bir mesafede alabora olmuş. Batık 60 metre açıkta bulunmuş. Bu batığın en önemli özelliklerinden biri çıkış ve varış yeri

bilinen bir gemi olması. Çıkış yerinin Mısır olduğu tahmin ediliyor çünkü gemide Mısır Kraliçesi Nefertiti'nin mührü ve geminin burun kısmında altın kaplamalı Nefertiti heykeli bulunmuş. Bu bulgular geminin Mısır'ın önemli bir ticaret gemisi olduğunun göstergesi. Gemide 150'den fazla cam külçe çıkarılmış. Bu külçeler bilinen en eski ve eksiksiz cam külçeler, bu nedenle çok değerliler. Ayrıca batıkta fil dişleri, su aygırı dişleri, vazo ve müzik aleti yapımında kullanılan deve kuşu yumurtaları ve kaplumbağalar bulunmuş. Hammadde olarak kullanılan bu malzemelerin dışında altın kadeh, altın takılar, altından fayanslar, kap kaçak, yiyecek tohumları bulunmuş.

Tüm bunların önemi büyük çünkü bu batık sayesinde o dönemin kültür, ticaret, toplum ve yaşam biçimi konusunda önemli bulgular sağlanmış. Geminin ahşapları zaman içinde çürüdüğünden birebir maketi yapılarak müzede sergileniyor. Ancak restorasyon çalışmaları nedeniyle ziyaretçilerin bu batığı şu an görme şansı yok.

Müzede bulunan diğer batıklar; Finike Gelidonya Burnu Batığı, Bodrum Yassıada Batığı, Roma Tüccar gemisi, Şeytan Deresi Batığı, Marmaris Serçe Limanı Batığı ve Tektaş Batığı. Bu batıklardan çıkan eserlerin bazıları şu an müzede görülebilir.

Amphoralar

Amphora, iki kulbu ve dibi sivri olan testilere denir. Yunanca Amphi (iki yanda) ve phoreus (taşıyıcı) kelimelerinden oluşmuştur. Amphoralar antik çağlarda şarap, zeytinyağı ve kuru gıda maddelerinin taşınmasında ve depolanmasında kullanılmış. Şaraplar amphoralarda yıllandırılmış. Restorasyon öncesi iç kalede sergilenen amphoralar restorasyon nedeni ile şu an sergilenmiyor.

Karyalı Prenses Salonu

Baltalı Kule olarak adlandırılan bölüm "Kraliçe Ada" salonudur. Bodrum'da bir temel kazısı sırasında bulunan lahit ve diğer buluntular sergileniyor. Restorasyon nedeni ile şimdilik kapalı.

İngiliz Kulesi

İngiliz Kulesi, kalenin kuzeydoğu köşesinde bulunuyor. Üç katlı olan kulenin bu kulenin iki girişi bulunuyor: batıda sur dışında ve kuzeyde iç kalede. Kulenin batı girişi orta kata açılıyor.

Doğu Roma Batığı

Avluya girdiğinizde sağınızda güzel bir yapı göreceksiniz, Gotik tarzdaki bu yapı şövalyelerin şapeli olarak kalenin yapımının ilk aşamalarında inşa edilmiş. Şu anda gezilebiliyor. 1519-1520 yılları arasında İspanyol şövalyeleri tarafından onarıldığı için plan ve süslemelerde İspanyol etkisi görülüyor. Ön cephesi oldukça süslü. Şapele giriş için ortada büyük, yanda iki küçük kapı yapılmış. Ziyaretçiler orta kapıdan giriyor. Yandaki kapıların hemen üstünde, kemerli birer pencere bulunuyor. Orta kapı üzerindeki üst üste iki pencere ve bitkisel süslemeler yapım tekniği ve görsel biçimi ile Gotik tarzın güzel örneklerini sunuyor. Tam tepede ise akroter süslemesi bulunuyor.

Cam Batığı Salonu

11. yüzyılda Marmaris yakınlarında Serçe Limanı isimli küçük körfezde kayalara çarparak battığı tahmin edilen içi cam külçelerle dolu bir geminin batığı yaklaşık 32 metre derinlikte bulunmuş ve 1977-79 yılları arasında çıkarılmış. Gemiden çıkartılan eserlerin sergilediği salon cam külçeler nedeni ile Cam Batığı ismini almış. Cam külçelerin yanı sıra erken İslam dönemine ilişkin ağırlıklar, bir kılıç ve süzgeçli kaplarla birlikte gemi personelinin oynadığı dama taşları gibi başka buluntular da bu batıktan çıkartılmış.

Alman Kulesi

Alman kulesi, İngiliz kulesi biçiminde, Ortaçağ şövalye yaşantısını yansıtacak şekilde düzenlenmiş. Üst avluda Alman kulesi önünde çapalar sergileniyor. Toplantı salonu ve yemek odası olarak kullanılan Alman Kulesi'nin üzerinde çift başlı kartal figürü bulunuyor. Alman Kulesi aynı zamanda hastane olarak da kullanılmış. Kuleler restorasyon nedeni ile şimdilik ziyarete kapalı.

Sikke ve Mücevherat Salonu

Sikke ve Mücevherat Salonu olarak kullanılan tonozlu yapı, İtalyan Kulesi'nin alt katı. Dikdörtgen planlı küçük bir oda burası. En küçük sikkelerden en büyük sikkeye kadar bölgede kullanılan sikkeler ağırlık sıralarıyla ön ve arka yüzleri görülecek biçimde sergileniyor.

Cam Salonu

Bu salonda, M.Ö. XIV. yüzyıl ile M.S. XI. yüzyıl arasına tarihlenen çeşitli cam eserler sergileniyor. M.Ö. XIV. yüzyıla ait Miken cam boncuk dizisi ile Kaş Uluburun Batığı'ndan çıkarılan aynı devre ait işlenmiş cam külçeler bulunuyor. Stratonikeia ve Kaunos gibi antik şehir kazılarında elde edilen cam buluntular görülebilir. Salonun büyük bir bölümü, M.S. XI. yüzyıla tarihlendirilen Serçe Limanı Batığı'nın cam koleksiyonunu sunuyor.

İspanyol Kulesi ya da Yılanlı Kule

İspanyol Kulesi, alt kat girişinin yanında bulunan yılan kabartması nedeniyle "Yılanlı Kule" olarak da adlandırılıyor. Kulenin içinde antik tıp bilimine ait araç gereçler, ilaç yapımında kullanılan havanlar ve tokmaklar sergileniyor. Doğum, yaşam ve ölüme dair objelerin toplandığı bu bölümde kadının doğurganlığını sembolize eden figürler, Tanrı Priapus, İkili Fallus kabartması, evlilik ve doğa tanrıçası Tellus Mater'ı elinde Eros'la görebilirsiniz. Cinsel temalı kabartmalar da yine bu bölümde görülebilir.

Fransız Kulesi

47,5 metre yüksekliği ile kalenin en uzun kulesi. Kaleyi gezmek tarihte büyüleyici bir yolculuk yapmak gibi. Ama surlarına çıktığımızda Bodrum'a bir de kaleden bakın. Yapılaşmaya rağmen Bodrum'un muhteşem doğa manzarasını izlemek kadar, tarih boyunca bu surlardan bu manzaraya bakan uygarlıkların neler hissettiğini paylaşmak da çok etkileyici. ■

AKDENİZ MÜZESİ'NDE TÜRKÇE'YE RASTLAMAK!

Marsilya kozmopolit bir liman kenti. Avrupa ve Akdeniz Medeniyetleri Müzesi'nin (MUCEM) camdan girişinde tüm Akdeniz, Avrupa dillerinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. maddesi yazılmış. Türkçesi de var: "Herkes zulüm karşısında başka ülkeye iltica ve bu ilticadan yararlanmak hakkına sahiptir."

Türey KÖSE

Fransa'nın ikinci büyük şehri, en büyük limanı Marsilya tam bir Akdeniz kenti. Tarihin birçok noktasında yollarımız kesişmiş. Türkiye'den gelen ziyaretçiler Phokaialılardan Osmanlılara bu tarihsel yakınlığın birçok iziyle karşılaşılıyor. Marsilya limanındaki bir plakette bu tarihsel akrabalık "Bu şehir M.Ö. 600 yılında Anadolu'dan gelen Phokaialılar tarafından kurulmuştur" diye aktarılıyor. Marsilya ile kardeş şehir olan Foça'da Marsilya Meydanı'nda da bir horoz heykeli var ve altında bu kardeşliğin tarihçesi anlatılıyor:

"Phokaia bugünün batı medeniyeti kuran 12 İyonya kentinin denizcilik ve ticarete en ileri olan şehir devletiydi. Foçalılar M.Ö 7. ve 6. yüzyıllarda Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarındaki ülkelerle ticaret yapan, İyonya'nın gelişmiş

bilimini, sanatını kültürünü dünyaya taşıyan güçlü bir medeniyetti. Foçalılar M.Ö 6. yüzyılda birçok ülkede önemli şehirlerin kurucusu oldu. Marsilya bu kentlerin en önemlisidir.

Horoz figürü M.Ö 6. Yüzyılda Foçadan Marsilya'ya yerleşen Foçalıların sembolüdür. Horoz; erken uyanışı, mücadelecilik gücü, özgürlüğe düşkünlüğü simgeler. 1789 yıllarında Marsilyadaki Foçalılar devrim mücadelelerini sürdürürken, horozlu bayraklarını özgürlük sembolü sallamışlardır. Foça horozu, önce Marsilya'nın sonra da Fransız özgürlük mücadelesinin sembolü olmuştur. Antik dönemde Foça'da basılan elektron diye adlandırılan altın ve gümüş karışımı paraların üzerinde Foça horozlarının tasvirleri görülür. Phokaia paraları o yıllarda dünyanın en pahalı parasıydı. Bu anıt kardeş şehir olan ve Marsilya'nın yüzler-

ce yıl süren ve yüzlerce yıl sürecek olan dostluklarının anısına ithafen yapıldı."

Foça-Marsilya akrabalığını canlandırmak amacıyla ilginç bir seyahat gerçekleştirilmişti. Kybele Antik Gemisi, Fransa'da düzenlenen "Türkiye Mevsimi" etkinliklerine katılmak üzere 7 Haziran 2009 tarihinde Foçadan yola çıktı. Aslına uygun olarak yapılan gemi ile o günün şartlarında, kürek ve yelken kullanarak ve antik çağda takip edilen rotaları izleyerek Yunanistan ve İtalya limanlarına uğrayıp, 54 gün sonra Marsilya Limanı'na ulaştı. Bu coğrafyada yaşayanların Marsilya ile yakınlığı Phokaialılarla sınırlı değil. Tarih kitaplarında Barboros Hayrettin Paşa'nın Marsilya'ya uğrayıp, Nice'i kuşatması ve "Kaptanı Derya"nın bu kuşatmadan eli boş dönmesiyle ilgili de birçok söylence var.

MUCEM'de Türkçe'ye rastlamak!

Limanın Saint Jean kalesi tarafına gittiğinizde bir mimari şahaserle karşılaşıyorsunuz. MUCEM 2013'te Marsilya Avrupa'nın kültür başkenti olduğunda

Türkiye'den gelen ziyaretçiler olarak Marsilya'ya tarihsel "tanışıklık" duygularıyla adım atıyorsunuz. Lyon'dan trenle Marsilya'ya ulaştığımızda kentin "görülmesi gereken yerlerinden" biri olan Saint-Charles Garı'na iniyoruz. 19. yüzyıldan kalma bir yapı olan Saint Charles Tren Garı, zamanında, Fransadan Ortadoğu ülkelerine ve Afrika'ya deniz yolu ile gidecek olan yolcuların gemilere binmeden önceki son transfer noktasıymış. Gara sonradan eklenen 104 basamaklı merdivenlerin alt kısmında, bir tarafı Afrika kıtasını diğer tarafı ise Ortadoğu'yu sembolize eden heykeller yer alıyor. Bu tarihi binanın mimarisi çok etkileyici, garın içindeki ağaçlar dışarıdaymışsınız duygusu veriyor.

Eğer oteliniz -bizimki gibi- liman bölgesindeyse gardan yürüyerek ulaşabilirsiniz. "Eski Liman" anlamına gelen Vieux Port, Fransa'nın en eski limanı. Limanda dolaşırken sadece teknelere, denize, muhteşem manzaraya bakmayın. Port Vieux Pavillion'da kanopi (gölgelik) altında yürürken başınızı yukarı kaldırıp 46 metre uzunluğundaki dev çelik aynadan suretinize ve limanın farklı açılardan manzarasına bakın. Çağdaş mimari tasarımlar kentlere yeni simgeler kazandırıyor. Bu gölgelik de Marsilya'nın yeni simgelerinden biri olmuş.

Marsilya limanın iki yanındaki kaleleri görünce Akdeniz'in bu gözde limanının

tarih boyunca karşı karşıya kaldığı saldırılar ve korunma gereksiniminin önemini hemen anlıyorsunuz. Fort Saint Jean ve Fort Saint Nicolas kaleleri limanın girişinde karşılıklı kurulmuş. Saint Nicolas Kalesi'nden yukarı doğru yürüyünce Pharo Park ve içindeki saray görülmeye değer yerlerden. Parktan kaleler, MUCEM (Avrupa ve Akdeniz Medeniyetleri Müzesi) ve liman manzarasını izlemek çok keyifli. Yorulduysanız bir öğle yemeği molası şart. Limanda deniz kıyısında ve hemen arkasındaki sokaklarda birçok seçeneğiniz var. Biz arka sokaklarda seçtiğimiz bir yerde balık çorbası, midye, somon, krem brüle ve bir şişe şaraptan oluşan güzel bir yemek yedik. İki kişilik bu yemek için 65 Euro ödedik. Sakın "7" ile çarpmayın, bunu yaparsanız otelden dışarı adımınızı atmamanız gerekir! Ne de olsa suya, tualete bile 1-2 Euro veriyorsunuz! Bu restoranda içinde deniz ürünleri olmayan bir balık çorbası içtik. Marsilya usulü müthiş bir balık çorbasını ise ertesi gün akşam yemeğinde tattık. Boullabaise (Marsilya Usulü Balık Çorbası) yemeden Marsilya'dan ayrılmayın! İçinde dev karidesler, balıklar, ahtapotlar, kalamarlar, taraklar ve hatta istakoz olan müthiş bu müthiş çorba oldukça pahalı, 28 Euro. Sakın yanında başka bir şey ısmarlamayın! İki kişi balık çorbası ve şaraplı bir yemekten 100 euroya kalkıyorsunuz, söylemeden geçmeyelim!

açılmış. Yapının mimarı Cezayirli Fransız mimar Rudi Ricciotti. Modern müze binası bir köprü ile Saint Jean Kalesi'ne bağlanıyor. Geometrik desenlerden oluşan metalik dış cephe hava durumuna ve günün saatine göre sürekli renk değiştiriyor. Güneş ışınları dantel gibi metallerin arasından sızarken benekli ışık efektleri oluşturuyor. Müzedeki sergileri gezmeseniz bile mutlaka bu binayı görün, çevresinde dolaşın.

Müzenin camdan girişinde tüm Akdeniz, Avrupa dillerinde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. maddesi yazılmış. Türkçesi de var:

"Herkes zulüm karşısında başka ülkeye iltica ve bu ilticadan yararlanmak hakkına sahiptir."

Bu hakkın gereğine sahip çıkılıp çıkılmadığını anlamak için limanda kısa yürüyüş yeterli. Limanda, sokaklarda, caddelerde her yerde Arap, siyahi Afrika kökenli insanlara, dünyanın her yerinden göçmenlere rastlıyorsunuz. Limandaki şık otellerin hemen önünde akşam yataklar seriliyor, alışveriş market arabaları içine konmuş poşetlerdeki eşyaları ile göçmenler, evsizler ailece buralarda yatıyor. Kimse kendilerine karışmıyor. Marsilya çok kültürlü, kozmopolit bir kent, elbette bunda tarihsel ve coğrafi konumunun etkisi büyük. Kuzey Afrika'nın tam karşısında olması, Cezayir'in yıllarca sömürgesi olması

gibi coğrafi ve tarihsel gerçeklikler bugün "Cezayir'in ikinci büyük şehri Marsilya" esprilerine yol açıyor.

Marsilya'nın yoğun göç alması, sokaklardaki etnik çeşitlilik kentin adının turistler açısından güvenlik uyarıları ile birlikte anılmasına yolaçıyor. Biz de tekrarlayalım; çantanıza, cüzdanınıza sahip çıkın, geceleri arka sokaklarda dikkatli olun.

Marsilya'ya tepeden bakmak

Marsilya'ya bir de tepeden bakmak isterseniz Notre Dame Bazilikası'nı görmeden olmaz. Ama yürümeye kalkmayın, sporcu değilseniz tırmanmanız pek kolay değil. Limandan kalkan minyatür trenlerle bir kent kuru yapıp çıkmak daha keyifli. 8 Euro ödeyip bu trenle yukarı çıkarken çeşitli açılardan şahane manzaralarla karşılaşıyorsunuz. Alexandre Dumas'ın Monte Kristo Kontu romanının esin kaynağı olan cezaevinin bulunduğu adayı da görüyorsunuz bu arada. If Adası ve üstündeki kalenin Marsilya tarih ve kültüründe çok önemli yeri var. Kale 1531'de Fransa Kralı I. François tarafından şehri denizden gelen saldırılara karşı korumak amacıyla inşa edilmiş. Fakat kale şehri koruma amacının yanında yüzyıllar boyunca kraliyet karşıtlarına, devrimcilere ve Hristiyanlık karşıtlarına yönelik hapisane ve işkencehane olarak da kullanılmış. 19. yüzyılın ünlü Fransız ya-

zarı Alexandre Dumas'ın Monte Kristo Kontu romanının kahramanı Edmond Dantes'in hapsedildiği kale burası. Bu kaleye uzaktan bakmakla yetinmezseniz, limandan kalkan teknelerle gidebilirsiniz.

Minyatür trenle tepeye ulaştığınızda Marsilya'ya kuşbakışı bakıp fotoğraflar çekmeye başlayabilirsiniz. Bazilika Le Garde Tepesi'nin zirvesine 1864'de inşa edilmiş, Marsilya'nın en önemli katolik kilisesi ve Marsilya'nın denizcilerine adanmış. Kiliseye girdiğinizde tavanlardan sarkan gemi maketleri dikkatinizi çekecektir. Bunlar gemi sahipleri ile denizcilerin denize açılmadan Meryem Ana tarafından kutsanması ve korunması için astıkları maketler. Bazilika içindeki resimlerde, duvarlarda da balıklar, fırtınalı denizler, tekneler bir denizci kentinde dolaştığınızı her an anımsatıyor.

Su Sarayı'nda 'Go home tourist'!

Longchamp Sarayı veya "Su Sarayı" olarak adlandırılan saray ve bahçesi mutlaka görülmesi gereken yerlerden. Longchamp Sarayı'nın orta kısmını oluşturan Chateau d'Eau (Su Sarayı) 1849'da Durance Nehri'nin suyunu Marsilya'ya getirmek için inşa edilen Marsilya Kanalı'nın bitiş noktasında bu kanalın açılışını kutlamak amacıyla inşa edilmiş. Tarih boyunca hep su sıkıntısı çeken Marsilya bu proje ile bu

sıkıntıdan kurtulmuş. Su Sarayı anıtsal heykellerle bezeli, ortada Durance Nehri ve verimliliği sembolize eden Yunan Tanrıçası Demeter heykeli yer alıyor. Demeter ellerinde buğday başakları ve üzüm demetleri tutuyor. İki yandaki boğa heykelleri ise Durance Nehri'ne gem vurulmasını simgeliyor.

Heykellerin arkasında gelen giden turistler iz bırakmış; yazılar yazmış, imzalar atmış. Bir yerde de "Go home tourist" yazısı çiziktirilmiş. Bu yazı heykellerin arkasına yazı yazan turistlere tepki mi, turizm karşıtı çevreci yaklaşımların göstergesi mi, yoksa ırkçı yaklaşımların yansımaları mı bilemiyoruz. Marsilya sömürgecilik, göç ve acılarıyla dolu insanlık tarihinin yazıldığı önemli bir liman. Bu limanın sömürgeci tarihi bugününe de damgasını vuruyor. Bir yanda MUCEM girişindeki yazılarda sergilenen zulüm karşısında ülkesini terk etmek zorunda kalanlara sahip çıkan tavır, öte yandan turistlere "go home" diyen ve ırkçı politikalara dek uzanan yaklaşımlar Avrupa'nın güncel siyasi tartışmaları üzerinde düşündürüyor. Ne de olsa turist olmak insanlığın ortak acılarına, güncel dramlarına "Fransız" kalmak anlamına gelmiyor! ■

MOĞOL EVLERİ YANI GER ÇADIRLAR

Moğol gerleri, kilometrekare başına bir kişinin düştüğü bu tenha topraklardaki göçebe hayatın ayrılmaz parçasıdır. Baharın ilk günlerinde göç başlar, hayvanlarıyla birlikte suya yakın, otları yeşil, havası serin yerlere doğru giderler. Kış girmeden tersine yolculuk yapılıır.

ÖzcanYURDALAN

O nları ilk gördüğümde uçsuz bucaksız düzlüğe küçük beyaz tepecikler halinde serpilmişlerdi. Moğolistan'a ilk geldiğim seferdi. Eski bir arabanın içinde çalkalanarak gidiyorduk. Ulaan Batur'dan çıkar çıkmaz gökyüzünün altında birbaşımıza kalmıştık. Ne bir köy, ne bir canlı, ne işlenmiş toprağın bildik görüntüsü, sadece biz ve başıboş dolaşan birkaç küçük bulut, hepsi bu, bir de yol niyetine kullandığımız kim bilir ne zaman geç-

miş arabalardan kalmış tekerlek izleri.

Düzlüğün ortasında keçeden yapılmış küçük beyaz tepeciklere yaklaşırken hemen yanlarında kendi halinde otlayan atlar belirdi. Sonra da atların ayakları dibinde oynayan oğlan çocukları. Arabayı gören çocuklar hemen at bindiler. Bindikleri gibi her biri bıçkın birer süvari kesildi. Tozu dumana katarak üstümüze geldiler. Bu ilk karşılamaydı. Çevremizde birkaç tur attıktan sonra önümüze geçip peşlerinden gelmemizi

işaret ettiler. Onlar önde biz arkada gerlere doğru gittik.

Moğol gerleri, kilometrekare başına bir kişinin düştüğü bu tenha topraklardaki göçebe hayatın ayrılmaz parçasıdır. Baharın ilk günlerinde göç başlar, hayvanlarıyla birlikte suya yakın, otları yeşil, havası serin yerlere doğru giderler. Kış girmeden tersine yolculuk yapılıır.

Çadır deyip geçmeyin!

İnsanlar yazın kavurucu sıcağına, kışın dondurucu soğuğuna bu çadırlarda karşı koyarlar. Çadır dedim ama yanlış olmasın, öyle yazlık çadır, kamp çadırı ya da en bildiğimiz haliyle deprem çadırı anlaşılmasın. Gerlere Moğol tipi konut mimarisinin başyapıtları demek yanlış olmaz. Kültürel değer taşıyan ger adlı yapıların mimarlık ve mühendislik birikimlerini bilerek, çadır deyip geçmemiş oluruz böylece.

Günümüzde gerler, kalabalık bir ailenin rahatça yaşayacağı büyüklükte yapılıyor. Ama bir zamanlar kapıdan girenin karşı tarafı hayal meyal seçtiği devasa büyüklükte olanları da varmış. Ben eski seyyahların yalancısıyım. Yine de unutmayın ki burası dünyanın en büyük kara imparatorluğunu kurmuş Cengiz Han'ın memleketi. ABD'nin başı bulutlardaki gökdelenlerine inanıyoruz da Moğolların ova kadar geniş gerleri neden tuhaf geliyor, her şey olabilir.

Atların üstünde çevik hareketlerle olmadık oyunlar yaparak peşlerine taktıkları arabayı gerlere doğru götüren çocukların arasında küçük kızların da olduğunu ilk bakışta farketmemiştim. Bu topraklarda doğan herkes taytay durmayı öğrenirken at üstünde oturmaya, ilk adımlarını atarken de rahvan koşturmaya başlıyor. Çocuklar için yapılmış koşum takımları ile eğleri ilk gördüğümde oyuncak sanmışım. O koşumlarla birlikte atlar da çok geçmeden Moğol çocukların ayrılmaz parçası haline geliyor. Tıpkı gerlerde sürdürülen hayatın çoğu Moğol için hâlâ vazgeçilmez olması gibi.

İçinde yaşadığı barınağın düzeni, dekoru, insanın düşüncesini, davranışlarını, doğayla ve çevreyle ilişkisini belirleyen

Günümüzde gerler, kalabalık bir ailenin rahatça yaşayacağı büyüklükte yapılıyor.

önemli etkidir malum. Ben, Hunderedwasser namlı mimarın yalancısıyım. Yaşadığımız mekânların ve o mekânlardan dışarıya baktığımız pencerelerin zihniyetimizi belirlediğini, aklımızı etkilediğini, ruhumuzu şekillendirdiğini o söylüyor, ben de burada tekrarlıyorum.

Sivri köşeli, keskin kenarlı, dörtgen biçimli konutlarda yaşayan insanların düşüncelerinin de sivri, köşeli ve keskin olması doğaldır zahir. İçerden bakarken hayatı tek tip pencerelerin çerçevelediği kadar görebilenlerin, özgür ve farklı düşüncelere yelken açabilmek için fazladan bir gayret göstermeleri gerekir korkarım.

Bozkırlarda pratik mühendislik

Moğol bozkırlarında binlerce yıl önce ilk örnekleri görülen gerler hem bu âlemdaki yaşam biçiminin ürünü, hem de düşünce biçiminin yansıması. Dışarıdan bakınca son derece sade görünen bu keçe konutlar, karmaşık olduğu kadar pratik bir mühendislik ürünü. Malum, silindirik ve küresel formlar her zaman zor inşa edilir, öyle olduğu halde bir Moğol için ger söküp kurmak işten bile değildir. Bütün parçalar yapının kurulması ve aynı kolaylıkla sökülüp taşınması için tasarlanmıştır. Gerlerin içindeki eşyalar hesaba katılmazsa toplam ağırlıkları iki yüz elli kilo kadar tutar.

Ger yapımında kullanılan keçe kaplama koyunyünü renginde, ipler at kılı renginde, bezler ise ham dokuma renginde olur. Yapının ahşap parçaları da ima süslü nakışlı bezemelerle boyanır.

Bu bezemeler mimarının önemli bir parçası kabul edilir. Sembolik desenler, alegorik hayvan figürleri, ipek, brokar, keçe ve deri üstüne yapılan nakışlar göz alıcı görünür. Bakanlara hoş duygular veren sanatlı işler arasında aplikeler de önemli bir yer tutar. Gerlerde kullanılan geleneksel süslemeler 20. yy'a kadar yaygın olarak üretilmiş. Günümüzde herkes kendi başının çaresine bakıyor, kendi işlemlerini kendisi yapıyor.

Haalga denilen kapı gerin en albenili parçası kabul edilir. Bir bozkır barınağından çok süslü tapınak kapılarını andıran haalga, alıştığımız kapıların dikine dörtgen biçimine karşılık neredeyse kare şeklindedir. Üstündeki kasnak giriş çıkışı sırasında şiddetli soğuktan ve güçlü rüzgârlardan korunmayı sağlar. Yaz ve kış aylarında küçük müdahalelerle mevsime uygun hale getirilen gerlere zemheri soğuklarında çift kapı konur. Fırtınalı havalarda ise uçup gitmesin diye iki ger yan yana, birbirine yaslanarak kurulur ve sıkı sıkıya bağlanır. Sert kış koşullarına karşı yazının düzündü en uygun yeri bulabilmek ve elverişli yerleşim pozisyonları yaratmak için sayısız yöntem geliştirmişler.

Binlerce yıllık deneyimden sonra bugünkü yapıya kavuşan gerlerin urs denen ilk dönem örnekleri bazı bölgelerde hâlâ kullanılıyor. Bunlar gayet basit ama bir o kadar da işlevsel barınaklar. Bir yere urs kurmak için önce istenen büyüklükte bir çember çiziliyor, sonra çemberin üstüne belli aralıklarla sırtıklar dikiliyor. Sırtıkları büküp uçlarını ortada birleştirerek yapının iskeleti kuruluyor. İskeletin üstüne keçe kaplandıktan sonra urs kullanıma hazır hale geliyor.

Gerlerin en basit modeli olan urs'lar rengeyiği yetiştiriciliğiyle uğraşan kuzeydeki aileler tarafından hâlâ kullanılıyor. Buryatların barındığı Buheg'ler de aynı teknikte inşa ediliyor. Moğol gerleri ufak tefek değişikliklere rağmen sadeliğini koruyarak günümüze kadar gelmiş. Her ne kadar ufak değişiklik dediysem de zaman içinde farklılaşan koşullara uyum sağlayarak oldukça pratikleştikleri de ortada. Benim gördüğüm gerler gayet estetikti, çevreye mükemmel uyum sağlıyordu ve modüler mimarinin başyapıtıydı.

Seyyar barınak mimarisi

Göçebelerin yaşam alanı organizasyonu ile konut inşa teknikleri hakkında çalışma yapanlar, yarım küreyi andıran ger formunun iklim koşullarına en dayanıklı ve yaşam için en elverişli yapı tipi olduğunu belirtiyor. Genel adıyla çadır dediğimiz seyyar barınak mimarisi İç Asya'da oldukça yaygın. Sadece Moğol

kavimler değil Türki göçerler de çeşitli tekniklerle yurt kuruyorlar. Birbirinden farklı özellikleri olan bu yapılar arasında en dayanıklı ve en işlevsel barınakların Moğol gerleri olduğu söyleniyor.

Yüzyıllardır süregelen kullanım, konutun sökülüp kurulmasını o kadar kolaylaştırmış ki en büyük gerler bile deve sırtından indirildikten sadece üç çeyrek sonra, tereyağlı-tuzlu Moğol çayı içmeye hazır hale geliyor.

Bizi yolda görüp önümüzü çeviren ve arabaları peşlerine takıp gere kadar getiren çocuklar atlarını oynatarak kapıya yakın bir yerde durmuşlardı. Toynaklardan gelen sesle birlikte motor gürültüsünü işiten ev sahibi çoktan kapıya çıkmış bizi bekliyordu.

Olabildiğince nazik bir karşılamayla buyur edildik. “Olabildiğince” diyorum çünkü birincisi çocukların aklına uyup bir işaretleriyle peşlerine takılıp gelmiştik, ikincisi ev sahibinin sesi hem çocuklarla konuşurken hem bize hitap ederken hayli sert çıkıyordu. Gerçi Moğollar konuşurken sesleri oldukça öfkeli, hırçın, hatta kavga tonundaymış gibi gelir insana. Ama bu biraz benim yanlış yargım sanırım, hâlâ alışamadım. Aslında dilleri böyle insanların. Sert, vurgulu seslerle konuşuyorlar. Uçsuz bucaksız otlaklarda insanlardan çok hayvanlarla birlikte yaşamının sonucu olsa gerek, kısa cümlelerle ve yüksek sesle hitap ediyorlar. Her kelimenin tek tonla aktığı gayet net ifadeleri kullanırlar. Bozkır hayatının gereklerinden biri de bu konuşma tarzı olmalı.

Tsultem’in komut kıvamındaki davetiyeler arabalardan indikten sonra deri kesenin içinde ikram ettiği tütünden birer sigara sardık. Görünürde sadece o ve etrafta koştuuran çocuklar vardı. Bir de kokusunu mis gibi içimize çektiğimiz atlar.

Çok geçmeden açılan renkli kapıda Toregene belirdi. Bozkırda yaşayan bir kadının için hayli süslüydü. Kırmızı bir delgiymiş, üstüne yenleri simli bir yelek almıştı, Türkmenlerin kullandığı iri güllerle süslü bir örtü atmıştı başına. İçeri buyur edildik.

Loş sayılabilecek yumuşak bir ışık vardı gerin içinde. Bu kadar büyük olduğunu dışardan fark etmemiştim. Şaşılacak kadar düzenliydi. İlk bakışta hayli kalabalık olduğu anlaşılan ailenin ihtiyacı olan her şey mevcuttu. Şimdi sözün tam burasında “ihtiyaç” deyince televizyon, buzdolabı, çamaşır-bulaşık makinesi, mutfak robotu falan gibi şeyler anlaşılmıyordur umarım. İhtiyacın ne olduğu, yaşamın nasıl kurgulandığına bağlı değil mi biraz da? İhtiyaçlar biraz da toplumun kişiye biçtiği role göre belirleniyor mu? Eğer ki insan ücret karşılığı çalışarak kazandıklarını bir dolu alet edevat almak için harcıyorsa ve ömrünü bunların taksidini ödemekle heba etmeye razı olmuşsa yapılacak fazla bir şey yok. Kendisine reva görülen muameleyi hak etmiş demektir, diyecek lafımız olmaz. Ömür boyu maaş karşılığı çalışıp kira, kredi kartı borcu, araba taksidi, yazlık gideri, vergi ödeyeceğim diye sürünüp gitmeyi seçen birine ne söylenebilir ki? Tüketim toplumunun insanı ile ötekiler arasındaki temel fark, “ihtiyaç” kavramının tanımından geçiyor aslında...

Bütün gerlerin içi aynı

Neyse, biz zihinlerin içini başka seferlere bırakıp gerin içine dönelim. Bütün gerler aynı biçimde kurulduğu gibi aynı biçimde döşeniyor. Her biri günlük faaliyetleri en kolay gerçekleştirecek biçimde düzenleniyor ve bütün

malzemeler rahatça ulaşılabilecek şekilde yerleştiriliyor.

Misafir olduğumuz konutun giriş kapısı, geleneklere uygun olarak güneye bakıyordu. Kapının tam karşısına düşen kısım onur köşesiydi. Küçük bir sunak, tahta sandığın üstünde duruyordu. Ahşap çerçeveli aynanın önüne Buda figürü, birkaç tütsü kabı ve adaklar yerleştirilmiş, aile fotoğrafları sıralanmıştı. Kollu dikiş makinası hepsinin arasında hemen farkediliyordu.

Tam ortada ocak vardı. Daha doğrusu soba. Girişin sol tarafında mutfak araçları, dürülüp özenle dizilmiş yataklar, nakışlı denkler, erzak çuvaları bir arada duruyordu. Tencereler, tavalar, kovalar, tabak çanak, süt sağmaya yarayan kaplar, at sütünü fermente edip kıymız yapmak için kullanılan deri torbalar yine bu tarafa yan yana dizilmişti. Sağ tarafta ise at koşumları, ipler, takımlar ile orak tırpan gibi aletler bulunuyordu. Konuklar da sağ tarafta ağırlanıyordu. Yapının çember şeklinde olması her yerin verimli kullanılmasını sağlıyordu.

Oturduk. Gerin ortasına kuzineye benzer bir soba kurulmuştu. Tam tepede duran at arabası tekerleği şeklindeki toono yapıyı taşıyor, aynı zamanda yılın on iki ayını simgeliyordu. Yaz aylarında öğle vakti güneş ışınları buradan girip kuzeydeki kutsal köşeyi aydınlatıyordu...

Gerin içini böyle tanımlayıp gidebilirim ama burada bir düzeltme yapmalıyım. Aslında “kutsal köşe” diye tarif ettiğim yer köşe değil, çünkü mekânın içinde herhangi bir “köşe” yok. Gerin giriş kapısının tam karşısındaki kuzey bölümünü tanımlamaya çalışıyorum ama görün ki yaşadığımız ortamların ürettiği dil bir başka hayatın mekânlarını tanımlarken nasıl kifayetsiz kalıyor.

Bozkırdaki insanlar köşesi olmayan mekânlarda yaşıyorlar. Gerçi gerlerde “kenar” var. Keçenin yerle birleştiği kenardan, çatının yan duvarla birleştiği çizgiden söz edebiliriz ama bu çizgiler ve kenarlar hiçbir yerde köşe oluşturmuyor. Dolayısıyla silindirik bir gerin içindeki bir mevkiyi tanımlayabilmek için köşeli mekânlarda yaşayan bizim gibilerin ürettiği dil yetmiyor. Neyse kutsal nesnelere bulunduğu konumu anlatabildim sanırım. Ger kapısının karşısına düşen kuzey kısmın küçük bir bölümünden söz ediyorum.

Mevsim bahardı, vakit akşama yaklaşıyordu. Yukardan yumuşak, hatta puslu bir ışık iniyordu. Oturduğum yerden, bozkır kültürünün ne işe yaradığını pek çıkaramadığım tuhaf aletlerini seyrettim.

İranlı seyyah ve tarihçi Reşideddin, Moğolistan yolculuğunu anlatırken

gerlerin içinden hayranlıkla söz ediyor ama asıl etkilendiği manzara, neredeyse bin gerden oluşan büyük aşiret yerleşimleri bence. Seyyahların mübalağa sanatına düşkünlükleri bilindiği için çadır sayısını ihtiyatla okumakla birlikte devasa sürülere sahip toplulukların bozkırlarda hâlâ dolaştığını söylemeliyim. Genellikle tek bir aşiret ve aşiret içindeki boylara ait olan bu yerleşimlere hüre deniyor. “Çember” anlamına gelen hüre tarzı yerleşimler günümüzde de sürüyor.

Bir yere konan aşirette gerler belirli bir düzen içinde yerleştiriliyor. Ortada reisin geri bulunuyor, etrafına iç içe geçmiş çemberler şeklinde diğer gerler diziliyor. Aynı düzen büyük topluluklar hareket ederken de görülüyor. Yani bütün aşiret mensupları tek sıra dizilip peş peşe gitmiyor, iç içe çemberler şeklinde bir kütle halinde yol alıyorlar. Bu yöntem aynı zamanda güvenlik için en elverişli hareket tarzı diye biliniyor.

Tsultem ve Toregene'nin misafirliğimizden pek şikâyeti yoktu. Malum Moğollarda misafir değerlidir, neden geldiği sorulmayacağı gibi ne zaman gideceği de sorulmaz. Ancak bir atasözü de kısa misafirliklerin makbul olduğunu söyler. Biz de tadını kaçırmadan ev sahiplerinden izin isteyip çıktık. Tam araçlara binerken karşı yamaçta

küçük bir kervan belirdi. Hep birlikte gelişlerini izlemeye başladık.

Yeni gelenler, atlarından iner inmez, develerin üstündeki yükleri yıkıp hızla ger kurmaya giriştiler. Belli ki konakları yeri önceden biliyorlardı. İlk iş konutun tabanı açıldı. Sonra ana parçalar ortaya çıkarıldı. Ahşaptan yapılmış katlanabilir kafes şeklindeki hana yapının iskeletini oluşturacaktı. Duvarların kaplamasını taşıyacak hana bir akordeon körüğü gibi açıldı ve tabanın etrafına çember oluşturacak şekilde yerleştirildi. Sonra tabanın orta yerine toonoyu getirdiler. Konik tavanın tam ortasına gelen at arabası tekerleği biçimindeki toono bagana dedikleri iki ahşap direğin üstüne bizim de yardımımızla oturtuldu. Duvar iskeletini oluşturan Hana ile çatının ortasındaki toonoyu birbirine bağlayan ve gerin çatısını taşıyacak uni dedikleri uzun sırtıkları yerleştirdiler. Uniler daima turuncu renkte boyanıyordu ve güneşi simgeliyordu. Bir gerin iskeleti tamamlandığında, keçe kaplaması yapılmamış haliyle uniler güneş parlaması gibi, ortadaki yuvarlakdan dilim dilim açılarak dışarıdaki körüklü duvara uzanıyordu.

Tammalanan ger iskeleti içten bezle kaplandı, sonra üstüne keçe döşendi, onun üstüne bir kat daha bez geçildi. Sonra hepsi birden kıl urganla sıkıca bağlandı. Şimdi bağlama teknikleri hakkında fazla bir şey anlatamayacağım çünkü o kadar hızlı ve ustaca çalışıyorlardı ki, koca bir yumak halindeki ip birkaç dakika içinde yapının bir tarafından ötekine dolanarak bağlanmış oluyordu. Gerin kurulması, bizim amele olarak katkımızla beraber iki çeyrek sürdü.

Kapı takıldıktan sonra ilk iş ortadaki toononun altına evin ocağını getirdiler. Zuukh denilen soba-ocak kuruldu. Dumanının çıkması için tavanın ortasındaki toononun üstüne bir perde konmuştu. Bu perdeye bağlı bir urgan, tepeden çapraz inerek yere uzanıyordu. Örkü dedikleri bu düzenek, perdeyi açıp kapatarak yağmurun girmesini engelliyor, aynı zamanda içerinin havalandırmasını sağlıyordu.

Biz izin isteyip yola çıkarken atalarının yanına ger kuran genç çift eşyalarını yerleştirmeye başlamıştı. Dikiş makinası itinayla içeri taşındı.

Ger terек ve muhlag terек

Fransız seyyah Wilhelm Roubrouc, “Doğu Ülkelerine Seyahat” kitabında, 1253 yılındaki Moğolistan seferini anlatırken tekerlekli gerlerden söz eder:

“Evlerini arabaların üstüne koyuyorlardı. Yünden yapılmış duvarlar paketlenerek taşınıyordu. Evin duvarları tam tepedeki boşlukta buluşuyordu. Keçe duvar kaplamaları genellikle kireç ve boynuz tozuyla hazırlanmış bir maddeyle kaplanıyor böylece çok uzaktan bile ışıltıları fark ediliyordu. Bazen gerin tam tepesindeki boşluğun etrafına siyah keçe konuyor ve üstü harikulade desenlerle, farklı temalarda resimlerle süsleniyordu. Evin kapısı olarak kullanılan keçe, kumaşlarla kaplanıyor, parlak renklerle asma, ağaç, kuş ve hayvan desenleri ile süsleniyordu...”

Moğolların yazılı kaynakları başta imparatorlar olmak üzere üst düzey yöneticilerin, soyluların ve zenginlerin gerlög veya ger-terek dedikleri hayvanlar tarafından çekilen tekerlekli ger kullandığını kaydeder.

W. Roubrouc, tekerlekli ger-tereklerin içinin çok geniş olduğunu, arabanın büyüklüğüne göre çaplarının altı metreye kadar çıkabildiğini belirtir. Seyyah, yirmi iki öküzün çektiği bir tekerli çadır gördüğünü de söyler.

Karakurumdaki kazılarda ortaya çıkan demir tekerlek aksamaları bu gözlemleri doğruluyor. Ayrıca Bronz Çağı'ndan kalma kaya resimlerinde de gerlüklere benzer çizimlere rastlanıyor. Bu konuda yapılmış elliden fazla resim ger-tereklerin çok eski zamanlarda bile yaygın olarak kullanıldığını kanıtıyor.

Moğolların bu gezici konutların ekşeninde kurdukları hayat, W. Roubrouc'un oldukça ilgisini çekmiş. Ger terекleri anlattıktan sonra farklı bir tür gerden daha söz eder.

“Muhlag-terek, kare şeklinde bir arabadır.” der ve koşumlu develer tarafından

Bütün gerler aynı biçimde kurulduğu gibi aynı biçimde döşeniyor. Her biri günlük faaliyetleri en kolay gerçekleştirecek biçimde düzenleniyor ve bütün malzemeler rahatça ulaşılacak şekilde yerleştiriliyor.

çekildiğini anlatır. Seyyah çokça süslenmiş muhlag-terekler'in kadınlara ait tekerlekli ger olduğunu belirtir.

Bir zamanlar varlıklı bir Moğol'un yüz elli, iki yüz kadar arabası olurmuş. Mesela Batu Han'ın, yirmi altı eşinin her biri için taşınabilir saray muhlag-terek yaptırdığı söyleniyor.

Şimdi, “Bu da bir şey mi?” demeyin alt tarafı tekerlekli çadır diye geçiştirmeyin. Altına tekerlek takılmış olabilir ama öyle değil işte. Bu hareketli evlerin ölçüleri ve taşıma kapasiteleri nedeniyle oldukça ince ve gelişmiş bir mühendislik tasarımı gerektirdiğini ben bile düşünebilirim. Gerlerin çapları ve işlevleri hesaba katıldığında ağır ve büyük kütlelerin bir yerden başka bir yere çekilerek götürülmesi, bugün bile olmayan yollardan iz bulup geçirilmesi, yokuş çıkarılıp nehir aşırılması, iniş aşağı yuvarlanmadan sevk edilmesi, ayrıca doğa koşullarına dayanıklı olması gerekir. Hanların, sultanların sarayları taşınıyor, sıradan bir kamp çadırı değil tekerlekler üstündeki.

Bir Moğol göçünün, hele muktedirlerden birinin göçüyse o kervanın, kendine göre diziliş ve hareket kuralları olduğundan söz ederken, iç içe daireler şeklinde yol aldıklarını söylemiştim. Kadınların muhlag terекleri de kendi içlerinde bu kurala uygun davranıyor.

Hareket halindeyken en yaşlı kadın diğerlerinin önünde gidiyor. Yerleşim sırasında ise onun geri, bey gerinin sağına kuruluyor. Diğer kadınlar sultanın arkasına sıralanıyor. Gözdelerin ve hizmetkârların konutları ise daha uzakta bulunuyor. Bu diziliş, o dönemin seyyahların da belirttiği gibi hüree tarzı dizilişe uygun görülüyor.

Altından ger saraylar

Laf eski seyyahlardan açılmışken ve onlardan el almış Moğolistan üstüne söz kurarken, İtalyan seyyah Plano Carpini'ye kalemi vermek gerekir. 13.yy'da ord örgö, yani ger karargâh diye adlandırılan bir yerde, binlerce insanın katıldığı töreni izleyen Carpini, Tamir Nehri kıyısında Ögedey Han'ın kurduğunu ger sarayda Guyuk Han'ın tahta çıkış törenlerini anlatır. “Moğolların Tarihi” adlı kitabında parlak kırmızı renkli bir gerden söz eden seyyah, törene katılan dört bin konuktan yaklaşık iki bin kişinin bu ger in içine girebildiğini söyler.

Han'ın ger sarayının çevresine farklı desenlerle süslenmiş tahta bir çit çekilmiş, binlerce çadır bu çitin etrafına halkalar halinde dizilmiş. Carpini'nin yazdıkları, gerek çadırların ihtişamından, gerek katılanların sayısından, gerekse tören alanının düzenlenmesinden çok etkilendiğini gösteriyor.

Seyyah, sınırlı hayat tecrübesi ve yetersiz dünya görgüsü olan kişilerden değil. Roma şehirlerinin planlamasını ve anıtsal yapıların ihtişamını bilen bu batılının gözlemleri gerçekten hem ger sarayların hem de törenlerin mükemmel düzenini kanıtlıyor.

Plano Carpini muhteşem dağlardan gelen bir nehrin kıyısındaki kampı anlatırken "Büyük otağ, altın çivilerle çakılmış varakla kaplı sütunların üstüne kuruldu. Otağın içi ve dışı keçe kaplandıktan sonra farklı renklerle bezendi" diyor.

Benim gördüğümüz gerler tabii ki Carpini'nin gördüğü kadar büyük ve şaşıla değildi. Normal sayılmalı. Büyük gezginler kalmadığı gibi o büyük gerler de yok artık. O yüzden ben size mütevazı olanları ancak anlatabiliyorum.

Hal böyleyken eski zamanlarda kurulan bir başka tür gerden daha söz ediliyor. Ortak kullanım mekânı olan bu yapılar biraz daha kalıcı, yani daha zor taşınır türdenmiş. Maihan veya otağ denilen ve tapınak olarak kullanılan bu büyük yapılar, Budizmin yayılmasından sonra ortaya çıkmış. Normal bir gerin yüksekliği iki metre, çapı ise dört beş metre kadarken bu tapınak gerlerin çapı yirmi beş metreye kadar çıkarmış. Malum, bir yapının çapı büyüdükçe çatısı da genişler. Bu nedenle çemberin ortasına kare oluşturacak biçimde dört ahşap direk dikilir ve bunlar çapraz kirişlerle birbirine bağlanırmış. Güneş ışınları şek-

linde uzanarak tavanı taşıyan uniler ve duvar iskeletini teşkil eden kafes şeklindeki hana ise silindirik taş duvardan bir kaide üstüne oturtulmuş.

Daha sonra bu yapı prensibi korunarak keçenin yerini tahta döşeme almış. Keçenin bol olduğu Urgee taraflarında yapılan tapınaklar kil ile sıvanmış, gün ışığının girmesi ve hava alabilmesi için pencereler açılmış. Bu gerlerin her biri, ibadet sırasında üçyüz, beş yüz lamayı alabilecek büyüklükte olurmuş.

Sessizliğin sınırı

Dereye doğru hafif meyille inen düzlükte kurulmuş kampın mütevazı gerleri arasında uzun bir yürüyüş yaptım. Akşam olmak üzereydi, kolumdaki saatim gecenin hayli ilerlemiş zamanlarına ait rakamları gösterirken güneş hâlâ ufuktan birkaç minare boyu yüksekti.

Moğol gerleri, kilometrekare başına bir kişinin düştüğü bu tenha topraklardaki göçebe hayatın ayrılmaz parçasıdır. Baharın ilk günlerinde göç başlar, hayvanlarıyla birlikte suya yakın, otları yeşil, havası serin yerlere doğru giderler. Kış girmeden tersine yolculuk yapılı.

İnsanlar yazın kavurucu sıcağına, kışın dondurucu soğuğuna bu çadırlarda karşı koyarlar. Çadır dedim ama yanlış olmasın, öyle yazlık çadır, kamp çadırı ya da en bildiğimiz haliyle deprem çadırı anlaşılmasın. Gerlere Moğol tipi konut mimarisinin başyapıtları demek yanlış olmaz. Kültürel değer taşıyan ger

adlı yapıların mimarlık ve mühendislik birikimlerini bilerek, çadır deyip geçmemiş oluruz böylece.

Günümüzde gerler, kalabalık bir ailenin rahatça yaşayacağı büyüklükte yapılıyor. Ama bir zamanlar kapıdan girenin karşı tarafı hayal meyal seçtiği devasa büyüklükte olanları da varmış. Ben eski seyyahların yalancısıyım. Yine de unutmayın ki burası dünyanın en büyük kara imparatorluğunu kurmuş Cengiz Han'ın memleketi. ABD'nin başı bulutlardaki gökdelenlerine inanıyoruz da Moğolların ova kadar geniş gerleri neden tuhaf geliyor, her şey olabilir.

Arabalardan indikten sonra adab-ı muaşeret gereği kendimize çeki düzen verdik ve ger ziyareti için elimizde hediyelerle kapıya dizildik. Gerlerin desenlerle nakışlarla süslü tahta kapısı her zaman kapalı tutulur ve dışa doğru açılır. Önünden geçerken tesadüfen açık olsa bile içeri hırsızlama bakmak hoş karşılanmaz. Mâlum, kim ister evinin yabancı gözler tarafından kapı aralığından seyredilmesini.

Arabalar daha uzaktan görünce karşılamaya çıkan ger ahalisine durumu kılavuzlar anlattı. Haliyle içeri davet edildik. Gere girerken bereket getirsin diye ayağımızı eşiğe sürdük. İçerde daima saat istikametinde yürüdük ve misafirlere ayrılmış olan girişin sol tarafındaki bölümü kullanmaya dikkat ettik. Aynı zamanda orta iki direğin arasından geçmemek için sık sık birbirimizi uyardık, lâkin ne devir eski devir, ne kurallar yeni devrin şartlarına, yani bizim gibi arabalar dolusu gelen turistlerin ziyaret koşullarına uygundu. Gerde yer kalmayınca mecburen sağ tarafa da oturduk, ikram edilen çayı dalgınlıkla iki elimizle almak ve çanağı altından tutmak yerine ağzından kavrayıp tek elle de aldık. Neyse ki ikram edilen yiyeceği geri çevirmenin kabalık sayılacağını bilen ve midelerine pek güvenmeyen arkadaşlar dışarıda kalmıştı, bu sayede güzelim kurutulmuş yoğurtlar, küflü peynirler, tereyağlı ve sütlü çaylarla kurabiyeler bize kaldı. Afiyetle yedik. Geçirmek için dışarı çıkarken eşiğe ayağımızın sürtmemesine dikkat ettik. ■

Baharın ilk günlerinde göç başlar, hayvanlarıyla birlikte suya yakın, otları yeşil, havası serin yerlere doğru giderler.

GÜNEŞ YÜKSELYORDU GÜNEY'E GİDERKEN...

Rotamız güneşin doğduğu kadim topraklardan olan İspanya ve 87 bin 268 kilometre karelik yüzölçümüyle İspanya topraklarının yüzde 17'sini oluşturan Endülüs... Yol boyunca fonumuza eşlik edenlerse; yeşil üzüm bağlarının serinliği ve göz alabildiğine uzanan zeytin ağaçları... Ve bu 'tablo gibi akan güzelliği yaşadım' diyebilmek için daracık sokaklarında ayak sürümeniz şart! Ama öncesinde gelin, sizin için derlediğimiz tadımlık notlara biraz göz atın!

Rivayet olduğu da iddia edilir ama hangi gerçek bu rivayetten daha çarpıcı ve sarsıcı olabilir. Katıldığı bir sergide Alman bir general Picasso'ya yaklaşıp ve sorar;

"Bu tabloyu siz mi yaptınız?"

Picasso da; *"Hayır, siz yaptınız!"* der.

Mevzunun öznesi: İspanyol ressam ve heykeltıraş, 20. yüzyıl sanatının en iyi bilinen isimlerinden Pablo Picasso'nun İspanya İç Savaşı sırasında Nazi Almanyası'na ait 28 bombardıman uçağının İspanya'daki Guernica şehrini 26 Nisan 1937'de bombalamasını tasvir etmek için aynı yıl çizdiği, 7,76 m eninde ve 3,49 m yüksekliğindeki anıtsal tablosu "Guernica".

Bask Hükümeti'nin yaptığı açıklamada ölen insan sayısının en az 1.654, yaralı insan sayısının ise 889 olduğu söylenen ve dünya tarihine "Hafıza-i beşer nisyan ile malüldür" sözünü bir kez daha "insan'a kadrajlayan İspanya'nın kasabası Guernica".

Yazı girizgâhını Guernica'dan verdirense yaz sıcaklarında yollara düştüğümüz, bir yanıla Arap bir yanıla İspanyol, biraz Çingene, biraz Avrupalı, bolca tarih, bolca güneş ve en kırmızısından flamenko'nun ritmiyle mi-

safirlerini ağırlayan, aslında kelimenin tam manasıyla Akdeniz vaad eden topraklar İspanya; Araplar'ın deyişle "El-Andalus", nam-ı değer Endülüs... Benim içinse; biraz Guernica, biraz "Ah hafıza, huzurumun baş düşmanı" diyen "Don Kişot"un yaratıcısı Miguel De Cervantes, biraz (gitar çalmayı 6 yaşında öğrenen, ilk profesyonel konserini 12 yaşında veren) flamenko gitaristi Peña Pérez ve biraz da "Dünya büyüktür / Herkes yaşayabilir içinde" diyen İspanya iç savaşında faşistler tarafından 38 yaşına kurşuna dizilen şair Lorca...

Başından itirafımı buraya bırakmak isterim; yolculuk sırasında ve İstanbul'a dönüş yolunda fark ettiğim; bu dört figürden fazlası(ydı) İspanya... Ki Çince ve İngilizce'den sonra yeryüzünde en çok konuşulan üçüncü dil ve bu dilin İspanya'nın dışında Meksika, Kolombiya, Arjantin, Şili, Dominik Cumhuriyeti ve Küba gibi ülkelerin de resmi dili olduğunu düşünürsek; bu kadar yaygın ve konuşulan bir dil olmasına karşın, kendimi yabancı hissettiğim bir dil oldu İspanyolca. Bu da yaşadığımız imajlar dünyasının içindeki algımızı sorgulamama sebep oldu. Bu keşifte tecrübelediğim bir başka durumsa;

verilen ve alışılmış rotaların dışına çıkıp, bilinmeyen adreslere ve sokaklara şans vermek ve hayatın ritminde akışta kalıp, o akışta rastlanılan insanların hikayelerine kulak kabartmış "iyi bir tatildi" diyebilmek! Ezcümle: Başkent Madrid'ten start veren yolculuğumuz, Bulutsuzluk Özlemi'nin şarkısı; "Yolda güneş yükseliyordu / Güneye giderken"deki gibi İspanya'nın güneyine, yani Ortaçağ Avrupa'sında hiçbir ülkenin ilim, sanat ve mimaride kendisiyle boy ölçüşemediğini söyledikleri Endülüs'ün kalbinde doğru devam etti... Hazırsanız, başlıyoruz ama öncesinde ricam, fona en kallavisinden Peña Pérez melodileri döşemeniz!

Meydanlardan yayılan Endülüs ruhu

İstanbul'dan dört saatlik uçuşun sonunda Madrid Barajas Havalimanı'ndayız. Havalimanından bir otomobil kiralarak başlayan Güney yolculuğumuzun ilk durağı; Türkiye'nin Ankarasıyla mukayese edilen Madrid... Benzetmede bir tuhafılık yok, hatta haksız da sayılmazlar! Lakin şehrin tarihi ve mimari dokusunun geniş caddelere, birbiri ardına eklenen daracık sokaklara ve yaşam alanlarına etkisi tartışmasız çok etkileyici... Avrupa Birliği'nin üçüncü büyük şehri olan Madrid, tarih sahnesine 12. yüzyılda Toledo'ya giden Müslümanlar sayesinde çıkıyor. Kentin orta noktasında bulunan en turistik meydanı Puerta del Sol (Güneşin Kapısı) hem Madridliler'in buluşma noktası hem de şehrin tüm önemli simgelerini barındırması bakımından dikkat çekici. Günümüzde pek çok protestocuya ve her yıl yeni yıl heyecanını yaşayan binlerce Madridli'ye evsahipliği yapan bu meydan, İspanya'da pek çok tarihi dönemece de tanıklık etmiş. 1800'lerin başında işgalci Fransız kuvvetlerine karşı ayaklanma burada başlıyor. İkinci Cumhuriyet burada, İçişleri Bakanlığı binasının balkonunda ilan ediliyor. Franco döneminde insan hakları ihlalleri buradan alıp başını yürüyor. Ayrıca bu binanın saat kulesinin altında konuşlanan, Sıfır Kilometre (Kilometro Zero)

Plaza Mayor

taş tabelası da Madrid'in merkezi sayılıyor ve tüm uzaklıklara olan mesafeler buradan ölçülüyor. Taş tabelanın karşısında Kral 3. Carlos'un atlı heykeli ve doğuya doğru Madrid'in sembolü olan La Osa y el Madroño (Ayı ve Çilek Ağacı) bronz heykeli yer alıyor.

Meydandan birkaç metre ötede ise Plaza Mayor yer alıyor. Özelliği dört tarafının binalarda çevrili olup, harika bir manzaraya-görünümüne sahip olması... Bir zamanlar boğa güreşleri ve engizasyon uygulamalarının yapıldığı bu görkemli meydan, bugün kafeleri ve otantik dükkanlarıyla turistlere evsahipliği yapıyor. Balkonlu, sivri kuleli ve dik çatılı binaların çevirdiği meydanın tam ortasında 1617'de buranın yapılmasını salık veren III. Felipe'nin atlı heykeli bulunuyor. Köşelerinden Madrid'in ruhunu yansıtan sokaklara açılan ve her daim pandomim sanatçıların, küçük satıcıları, müzisyenleri barındıran Plaza Mayor, pazar günleri ise koleksiyoncuların mekânı haline geliyor. Güney çıkışındaki Calle de Toledo'dan ilerlerseniz kentin büyüklü yapılarından San Isidro Katedrali'ne ve ardından da, ünlü bitpazarı Rastro'nun kurulduğu sokaklara ulaşabilirsiniz. Şehrin diğer tarihi binalarının bulunduğu "Plaza de Villa" ana katedral konumundaki "Almuneda" Cervantes'in heykelinin bulunduğu "Plaza Real" ve 18. yüzyıl ortalarında V. Felipe'nin yaptırdığı görkemli "Palacio Real", Plaza Mayor'a yürüyüş mesafesindeki diğer görülmesi gereken yerlerden. Parque

del Retiro'ya ise nefeslenmek ve dinlenmek için uğrayabilirsiniz: 1,4 kilometrekarelik alanıyla, ortasında küçük sandallarla gezinti yapılabilen yapay bir göl burası ve kent merkezindeki en büyük yeşil alan konumunda. Geçmiş 17. yüzyıla kadar uzanan park, 20. yüzyılın başında Kral XII. Alfonso tarafından Madrid halkına hediye edilmiş.

Bu arada hareketli bir meydan olan Plaza Santa Ana'yı da es geçmemelisiniz; meydanın iki ucunda, iki ünlü yapı yer alıyor. Teatro Espanol (İspanyol Tiyatrosu) ve ME Madrid. Tiyatro, Madrid'in en eskilerinden ve

cephesi ünlü İspanyol oyun yazarlarının büstleriyle çevrili. Meydandaki 6 numaralı Cervceria Aleman'a bir zamanlar Ernest Hemingway'nin sıkça geldiği söyleniyor. İçerisinde 11 Mart olaylarında hayatını kaybedenler için oluşturulmuş bir hatıra ormanı olan dev boyutlu yeşil alanda sanat eserleri Velazquez ve Cam saraylarında sergileniyor. Bu arada vakit geçirmekten hoşnut kalacağınız bir diğer adres ise; ünlü pazar Mercado San Miguel. Fakat burası bildiğiniz pazar yerlerinden değil! Günümüze ulaşan tek demir iskeletli pazarın özelliği karnavalı andıran ruhu... Bu yemek pazarını dolaşırken, dilerseniz kenarlara kurulmuş tezgahlarda bir şeyler atıştırabilir ya da leziz tapasları, sangrinaları tadararak gezinizi şenlendirebilirsiniz.

Dünyanın hatırı sayılır müzeleri

Madrid denince akla dört müze geliyor. Bunların ilki krallık koleksiyonlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan Prado, bugün dünyanın en hatırı sayılır müzelerinden biri. 18. yüzyılda düzenlenen müze ve sanat galerileriyle dikkat çeken Paseo del Prado'nun merkezi olan Prado'da oyma baskıdan

Prado Müzesi

resim, heykele, çizimden kişisel eşyalara kadar çok sayıda eser bulunmakta. İkincisi Madrid'in küçük ama en ilgi çekici müzelerinden biri olan Antropoloji Müzesi. Kişisel bir girişimin sonucu olarak oluşmuşsa da, 1882'de devletin müdahalesiyle geliştirilerek günümüze taşınmış. İçinde Afrika ve Hindistan bölgesine ait kalıntılar bulunmakta. Üçüncü müze Centro de Arte Reina Sofia. Oldukça değerli tablolarla ev sahipliği yapan müzede sanat eserleri üzerine yazılmış 10.000 civarı kitap da oldukça önemli bir arşiv olma özelliği taşımakta. 20. yüzyıl İspanyol çağdaş sanat eserlerine odaklı geniş koleksiyonu ile ilgiyi üzerine çeken müzenin en az içerisindeki sanat eserleri kadar görkemli bir de bahçesi bulunuyor. Sonuncusu ise Avrupa sanatının 800 yıllık süreçteki gelişimine ışık tutan Thyssen-Bornemisza Müzesi. Kültürel tesisin ilk koleksiyonu, 1920'li yıllarda çok sayıda tabloya sahip olan Baron Heinrich'in ölümünün ardından oğlunun elindeki eserleri İspanyol Hükümeti'ne satması sonucu oluşturulmuş. Günümüzde İngiliz Kraliyet Ailesi'ninkinden sonra dünyanın en büyüğü olma özelliğine sahip 1.600 eserlik koleksiyonun bu unvanı kazanmasında Baron ve eşinin sonradan yaptıkları bağışların payı büyük.

Sana bir tapınaktan baktım aziz Madrid

Akşam güneşini batırmak ise uzun süre hafızalardan silinmeyecek bir fotoğrafla tamamlamak istiyorsanız da tavsiyem; Templo de Debod isimli Mısır tapınaklarının bulunduğu tepe... Mısır tapınaklarının Madrid'de ne işi var diyenlere küçük bir hatırlatma: Nil Nehri altında kalan tarihi eserlerin kurtarılma projesinde İspanyol mühendislerin Mısırlılar'a yardımından dolayı bu tapınaklar İspanyollar'a hediye edilmiş.

Gelelim akşam yemeği faslına; Chueca Meydanı'ndaki Mercado San Anton rotanıza ekleyeceklerinizin başında gelebilir. Burada bulunan küçük lokantalardan damak tadınıza uygun olan tapaslarla tabağınızı şenlendirebilir ve İspanyollar'a has pek çok farklı lezzeti yerinde deneyimleyebilirsiniz. Ya da gözünüze kestirdiğiniz herhangi bir lokantada patates ve Valensiya pirinci yemeği olan deniz ürünlerinin en iştahlı haliyle göz doyurduğu paella ve gazpacho denilen soğuk çorbayı tadabilir ve üstüne tatlı olarak da buraya has Churros'la damak çatlatan dedikleri anı yaşayabilirsiniz.

Madrid'den geriye hatıralarda hoş bir seda bırakan müzikler ve gani güneşli

fotoğraflar kalıyor. Sıradaki durağımız: Guadalquivir nehri kıyısında kurulu tarihi ve görkemli bir Endülüs şehri olan Córdoba diğer bilinen adıyla Kurtuba... Derginin sonraki sayısında, flamenko'nun geçit törenine dönüştüğü gezi maceramızın sırasıyla durakları Cordoba, Toledo, (Kastilya-La Mancha'nın başkenti) Toledo, Valensiya, Sevilla, Granada, Malaga ve Cadiz olacak.

Cümleye dönüşen isimler

İspanyolca'da bazı isimlerin uzunluğu cümleye denk düşebiliyor. Örneğin, kısaca Picasso olarak bildiğimiz ünlü ressamın orijinal adı Pablo Diego José Francisco de Paula Juan Nepomuceno María de los Remedios Cipriano de la Santísima Trinidad Ruiz y Picasso. Şaka değil, gerçek; bunun nedenlerinden biri İspanyollar'ın anne babalarından soyadı almalarıymış. İspanya ayrıca futbolun turizme dönüştüğü de bir yer. Dünyanın en büyük ve ünlü futbol sahalarından birisi olan Santiago Bernabéu Stadyumu kapılarını ilk kez 1947'de açmış. Adını 1943-19778 yılları arasında yöneticiliğini yapan efsanevi şahsiyetten alan 85.454 oturma kapasiteli stadyum içerisinde 245 VIP bölümü, dört restoran ve çok sayıda alışveriş alanı yer alıyor.

Templo de Debod'da bir gün batımı

İspanya'dan Portekiz'e yolculuk 1 dk.

İspanya ile Portekiz arasında çekilen bir kabloyla, sadece bir dakikada farklı bir ülkeye seyahat edebileceğinizi biliyor muydunuz? Yanlış okumadınız! Saatte 80 km. hızla 720 metre uzunluğunda bir kablo üzerinden 1 dakikadan kısa sürede saatlerinizi bir saat geriye ayarlamamız gereken bir yere yolculuk bu. Cebinizde pasaportunuzun ve paranızın olması yeterli fakat bunların ötesinde cesaret ve macera ruhunuzun olması şart! Şehre tepeden bakmak için ise olmazsa olmaz: Circulo de Bellas Artes. Özellikle akşamüstü günbatımı saatlerinde terasta hatırı sayılır bir kitleyi ağırlayan bir bar kısmı var ve Gran Via üzerinden Madrid çatılarına bakan keyifli bir manzara sunuyor.

Sörfçülerin adresi

Bask bölgesindeki San Sebastián veya Donostia, İspanya'nın en renkli şehirlerinden biri ve dünyanın en beğenilen mutfaklarından biri olan Bask mutfağının merkezi. Sofistike ve eğlenceli olarak tanımlanan bu şehir, her sonbaharda uluslararası film festivalinde beyaz perdenin yıldızlarını da ağırlıyor. Şehrin iki plajı var: Ailelerin tercih ettiği ve deniz kabuğu şeklindeki Playa de la Concha ve sörfçülerin adresi olan Playa de la Zurriola.

Üzümün şaraba olan aşkı

Rotanıza şiddetle eklemenizi tavsiye edebileceğim iki adres ise; İspanya'nın kuzeydoğusunda yer alan ve başkenti Logroño olan La Rioja'nın en eski bağ evlerinden biri Marqués de Murrieta. Şarap imalathanesinin kurucusu ve ona adını vermiş olan kişi, Bordeaux'dan üretim tekniklerini ithal ederek ilk şarabını 1852'de, Logroño'da üretiyor. Ziyaretçiler üzüm bağını rehberle gezdikten sonra bağ evinin şaraplarını profesyoneller eşliğinde tadabiliyor. Diğer Bodegas López de Heredia ise Rioja bölgesinde bulunan bir İspanyol

şaraphanesi. 1877'de kurulan mülk, yaklaşık 420 dönüm üzüm bağına sahip ve yılda 25 bin şarap çeşidi üretmekte. Ayrıca López de Heredia'da, mimar Zaha Hadid'in tasarladığı futuristic tadım binasına da görebilirsiniz.

Endülüs'te alışveriş zamanı

İspanya'da öğlen saatlerinin siesta zamanı olduğunu unutmayın; dolayısıyla mağazalar saat 10.00-14.00 ve 17.00-20.00 arasında açık oluyor. İspanya'da dünya çapında sayısız butik, marka mağazalar ve alışveriş merkezleri bulunmakta. Semt pazarları da oldukça eğlenceli ve görülmeye değer. Hatta pek çok ürün Türkiye'den daha ekonomik. Alabileceğiniz geleneksel ve butik ürünlerin yanında giyim, deri, şarap, çikolata ve seramik başı çekenler arasında... En popülerleri: Gitar, geleneksel İspanyol yelpazesini, Madrid'e özgü Lladro porselen ürünleri ve Mayorka incisi. İspanya aynı zamanda dünya şarap üretiminde İtalya'dan sonra ikinci sırada... Popüler şarap bölgeleri Penedes (kırmızı, beyaz ve cava), Priorat (kırmızı), Rias Baixas (beyaz), Ribera del Duero (kırmızı), Rioja (kırmızı) ve Toro'dur (beyaz). Jerez bölgesinin Sherry isimli içkisi de İspanya'ya özel. ■

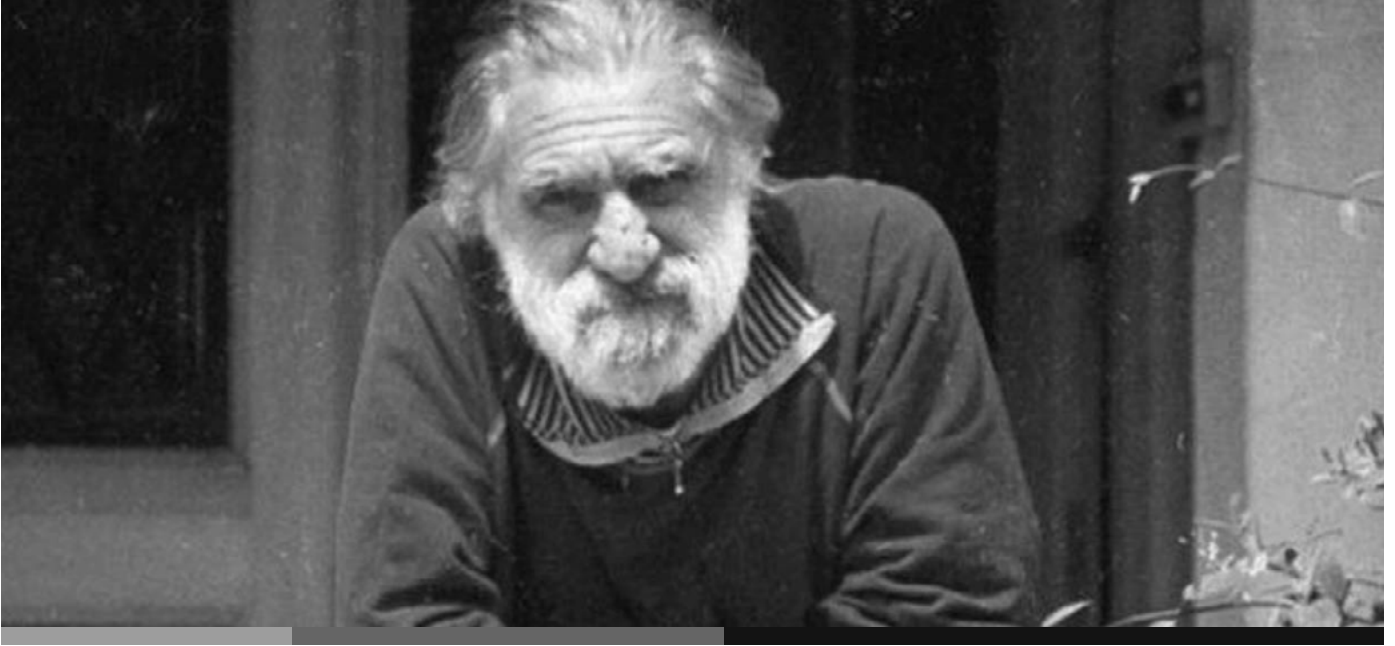
Bodega Marqués de Murrieta

Portre:

DATÇA'NIN KOYNUNDA YATAN “BAŞKA TÜRLÜ BİR ŞAİR!” CAN YÜCEL

Gırtlak kanserine yakalandığında dostları artık dinlenmesini söyledi. “Ben şairim, fil değilim. Azrail'i bir köşeye çekilip bekleyemem. Meydanlarda ölmeliyim” dedi. 1999'un Ağustos'unda öldü. Şiir söyleyerek, rakı içerek, küfür ederek hayata veda etti. “Mekanım Datça olsun” demişti. Vasiyeti tutuldu, son mekanı Datça oldu.

Sedat KAYA

Tarih 3 Haziran 1963'tü. O gün Nazım Hikmet ölmüştü. Can Yücel BBC Türkçe Radyosu'nda spikerdi. Nazım'ın ölümünü dinleyicilere duyurma görevi ondaydı. “Ben bunu okuyamam. Ben Nazım'ın ölümünü kabul edemem” dedi. Haberi okumadı. O gün hiç çalışmadı. Radyo da yayın yapamadı. Ertesi gün görevinden istifa ederek, memlekete döndü.

Bakan çocuğuydu. Cumhuriyet döneminin en önemli bakanlarından Hasan Ali Yücel'in hem de. Ama çok bakan çoğundan farklıydı. Torpilsiz, yalındı. Öyle ki, babası dedikodu olur diye

devlet bursuyla yurtdışında eğitim görmesine onay vermemişti. O yüzden en çok babasını sevmişti.

*“Ben hayatta en çok babamı sevdim
Karaçalılar gibi yerden bitme bir çocuk
Çarpık bacaklarıyla -ha düştü ha düşecek
Nasil koşarsa ardından bir devin.”*

Türkçe'nin en matrak, en lafını esirgemeyen şairiydi. Aydın Çubukcu'nun deyimleriyle, “dilimizin ucuna gelip de söyleyemediklerimizi söyleyen adam”dı. Cemal Süreya, onun için “Can Yücel kadar değişik teknikler kullanmış bir başka şairimiz yoktur” derdi.

Şiirleriyle ayar verirdi!

Muhalifti. Şiirlerinde resmen ayar verirdi. Ağır küfürler ederdi. “Küfür ve argo-yu halk kullanıyor. Yazdığımız şey, halkın nabzı ve ağzı olduğuna göre, küfür de kendiliğinden katılıyor işin içine. Aslında küfür bir özgürlük davasıdır” derdi. Özgürlüğünü mısralara dökerdi. “Şiirlerinde küfür etme diyorlar usülsüz,/ Lan bu kadar çocuğunu nasıl anlatayım küfürsüz?” Her şiirinde kendi ifadesiyle nasıl gol atacağına peşindeydi... O Türk şiirinin santrforuydu.

Şairliğinin yanı sıra, Almanca, İngilizce, Latince ve Yunanca bilirdi. Çok çeviri

yaptı. Çevirileri başına iş açtı.12 Mart muhtırasında Mao ve Che çevirileri için içeri atıldılar.

1974'te genel af ile özgür kalabildi. Toplumsal sorunları hep gündeme getirdi. Çarpık düzene mutlaka söyleyecek sözü vardı.

"Gazi Mustafa Kemal Atatürk
Türk, öğün, çalış güven! demiş a,
Şimdilerde çalışan parasız, pulsuz
Çalışıyor paralıya
Güvenen varsa, parasına güveniyor
Üstyani öğün babam öğün!
Dövün babam, dövün!"

"İçim rakı, dışım su"

Edebiyat kadar içkiye de düşküdü. İyi rakı içerdi. "İçim rakı, dışım su" derdi. Nasıl rakı içileceğini de şöyle mısralara dökerdi.

"Rakı sofrasında susulmaz arkadaş,
Hiçkırına hiçkırına ağlayacaksın.
Arınacaksın gururundan, paşa gibi.
Şerefe ulan diyeceksin.
Şerefsiz Dünyaya inat şerefimize,
Kırar gibi tokuşturup kadehleri,
Gırtlığınla seviştireceksin meyleri..
Gömeceksin kendini şişelerin dibine, ölü
gibi
içeceksin!
Öleceksin arkadaş.
Oturtacaksın karşıma geçmişini,
Güle güle küfür edeceksin.
Unutacaksın, unuttur gibi içeceksin !
İçiyorsan Rakıyı öve öve,
Söve söve kusacaksın ne varsa içinde."

Başka türlü bir yer; Datça

Yıllar sonra büyük kentlerde bulunca, farklı bir yaşam istedi yüreği.

"Başka türlü bir şey benim istediğim
Ne ağaca benzer ne de buluta
Burası gibi değil gideceğim memleket
Denizi ayrı deniz, havası ayrı hava."

Aradığını Datça'da buldu. Datça'yı çok sevgi, kısa sürede bu kentle özdeşti. "Neden Datça?" diye soranlara cevabı hazırды.

"Ne harika bir yer burası.
Nereden buldun bu Datça'yı?
Elimle koymuş gibi buldum."

Datça'daki yaşamı onun en güzel şiiriydi.

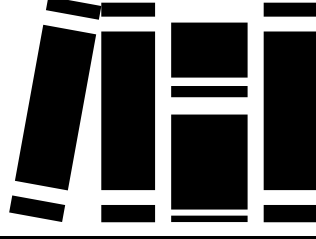
"Sabah kalkıp kapıları açıyorum
Bütün herkes geliyor
Serçeler kumrular İsa çiçekleri
Bulutları çağırıyorum geliyorlar
Gökyüzü çok fena mavi
Yürüyemiyorum ayaklarım yok
Sanki bir ruhum
Sanki bir bademağçım
Benim çağlarımla yiyin
Bir kadeh rakıyla
Dünyada Can'ın yaşadığını hatırlamak için
Şerefimize"

Gırtlak kanserine yakalandığında dostları artık dinlenmesini söyledi.

"Ben şairim, fil değilim. Azrail'i bir köşeye çekilip bekleyemem. Meydanlarda ölmeliyim" dedi. 1999'un Ağustos'unda öldü. Şiir söyleyerek, rakı içerek, küfür ederek hayata veda etti. "Mekanım Datça olsun" demişti. Vasiyeti üzerine mekanı Datça oldu.

"Beni kuzum Datça'ya gömün.
Geçin Ankara'yı, İstanbul'u!
Oralar ağzına kadar dolu.
Alabildiğine pahalı.
Örneğin Zincirlikuyu'da
Bir mezar 750 milyona.
Burası nispeten ucuz.
Ortada kalma ihtimali de yok.
Hayır dua da istemez.
Dediğim gibi, beni Datça'ya gömün.
Şu deniz gören mezarlığın orda.
Gömü sanıp deşerlerse, karışmam ama!" ■

OTO-ROMAN YA DA ASİMETRİK İLİŞKİLER

Lisa Halliday Asimetri romanını Roth'un ölümünden sonra yayımladı. Belki yazara saygısından belki de anlatacaklarının çok özel itiraflar olacağından, yazar hayattayken bu ilişkiden söz etmedi.

Asuman KAFAOĞLU BÜKE

Oto-roman ya da otobiyografik roman deyimi ilk kez için 1977 yılında Rus eleştirmenler tarafından kullanılmaya başlandı. Kurgu içine yerleştirilmiş gerçek bilgiler bazen bir anıdan bazen de yazarın kendinden yola çıkıyordu. Zaten metnin gerisindeki yazarı merak eden okur için tatmin edici bir tür denilebilir.

Bugünün romanlarında yazarın satırlar arasında kendini görünür kılmasına sık rastlıyoruz, Alfred Hitchcock'un her filmin bir sahnesinde görünmesi gibi, yazarlar da kurgu içine gerçeklik katmak için bu yolu seçtiler. Benzer şekilde Orhan Pamuk da *Masumiyet Müzesi* ve *Kar* romanlarında Orhan adında bir yazarı roman karakterleri arasına koymuştu.

Lisa Halliday, ilk romanı *Asimetri*'yi yaşadığı bir ilişkiyi temel alarak kurguladı ve romanın yayımlanmasından sonra kendi hayatı ve ünlü yazar Philip Roth ile yaşadığı ilişkiden kaynaklandığını anlattı. Aslında Halliday anlatmasa, belki bu bilinmeyecekti, herhangi bir roman kurgusu olarak görülebilirdi pekala kurgusu ama buna vurgu yaptığı için roman bu gerçek bağlantılarıyla gündeme geldi.

Asimetri, 2018 yılının en iyi Amerikan romanlarından biri seçildi eleştirmenler tarafından. Roman üç ana bölümden oluşuyor ve bu üç bölüm

birbirleriyle bağlantılı görünmüyorlar ilk bakışta.

İlk bölüm Alice adında bir genç kadının kendinden 44 yaş büyük çok ünlü bir yazarla ilişkisini anlatıyor. Alice, New York'ta bir yayınevinden editör olarak çalışan genç bir kadın, aynı zamanda yüksek lisans diploması üzerine çalışıyor. Olaylar 2000'li yıllarda geçiyor. Yirmili yaşlarındaki Alice bir gün parkta oturmuş bir kitap okurken yanına ünlü yazar Ezra geliyor. Alice hemen tanıyor Ezra'yı. Arka planda gelişen Körfez savaşı ve baseball maçları sayesinde tam yıllarını anlıyoruz yaşanan olayların.

Alice, bir anlamda *Alis Harikalar Diyarında*'nın kahramanı gibi naif ve çocuksu. Romanın başlığı olan *Asimetri*, onların ilişkilerinin temelinde yatan bir öğe: Biri yaşlı diğeri genç, biri ünlü diğeri acemi, biri varlıklı diğeri parasız. Bu dengesizlikler ilişkilerine de yansıyor. Alice, Ezra karşısında pasif ve güvensiz. Örneğin romanın ilk satırlarında, parkta ilk karşılaştıklarında elinde kitabıyla oturan Alice'in yanına gelen Ezra "*İçinde karpuzlar olan kitap mı bu?*" diye sorar. Kitapta henüz karpuz sözcüğü geçmediği halde Alice başını sallayarak olumlu yanıtlar Ezra'yı. İlişkilerinde güç dengesi bozuktur. Ezra istediği zaman arar Alice'i ama ona kendi telefon numarasını vermez, her seferinde bilinmez bir numaradan

arar genç kadını. Birkaç sefer buluştuktan sonra birlikte olmaya başlarlar. Seviştikten sonra Alice'in gitmesini istediği zaman "*parti bitti*" şarkısını söyler Ezra ve Alice bunu duyunca evi terk eder.

Ayrıca para da önemli rol oynar ilişkilerinde, Alice'in öğrenci bursu borcunu ödemesi için ona para verir, havalar soğduğunda ona palto alır. Alice bir şey talep etmez – bu ilişki onun talepte bulunacağı bir ilişki değildir – o her şekilde, kabul edendir. Bu en uç noktalarda da böyle işler, bir gün eli kırıldığında bunu Ezra'ya belli etmeden onunla sevişir, hastaneye ancak ertesi gün gider.

Lisa Halliday romanın bu ilk bölümünde realist roman akımı yazarları tekniğini kullanır. Olayları nesnel bir bakış açısıyla, dışardan sadece görülenleri anlatarak betimler. Örneğin, Alice'in "utandığını" söylemek yerine "yanakları karpuz gibi kızarmıştı" der. Böyle yaparak anlattığı ilişkinin dengesizliği üzerine yorum yapmamış olur; okurun bir izleyici olmasını sağlar.

Romanın "*Çılgınlık*" başlığını taşıyan ikinci bölümü bambaşka bir hikâye anlatır. Burada Amar adında Müslüman göçmen bir ailenin oğlu, yine asimetrik bir dünyada yaşıyordu. İktidar ve güç dengeleri karşısında genç bir Müslüman olmanın, özellikle de

dünyadaki siyasi ve dini kimliklerin bu denli ayrıştırıldığı yıllarda Amar'ın hayatı bölünmelerle doludur.

Bu ikinci bölümü okurken, sürekli birinci bölümdeki Alice ile Ezra'nın hayatına bağlanacak noktalar arayarak okumayı sürdürürüz fakat arada bağlantı yok denecek kadar azdır, sadece ilk bölümde Ezra'nın Alice'e okuması için önerdiği kitapları Amar okumuştur. Buradan Amar karakterinin Alice'in bir yaratısı olduğu ipucunu alırız.

Amar bütün savaş karmaşası içinde büyümüş olmasına rağmen, barışçı bir gençtir. Aile üyelerinin hep öldürüldüğü ya da tehdit altında olduğu bir çevre arka planda hissettirir kendini. Burada asimetri yaratan şey haksızlıklar, eşitsizliklerdir.

Romanın "İssız Ada" adlı son bölümünde ilk iki bölüm anlam kazanır. Bu bölüm, Alice ile Ezra'nın ilişkisinden yıllar sonraki bir tarihte geçer. Ezra ne zamandır beklenen Nobel edebiyat ödülünü kazandığı için, ünlü bir gazeteci kadının program söyleşisine konuk olur. Ve edebiyatın hatta sanatın çok önemli bir öğesinden söz eder Ezra: bir yazarın kendi kör noktalarını anlamasının öneminden söz eder. Amar, Alice'in kör noktasıdır. Amerika'nın banliyösünde büyümüş genç bir kadının kör noktasıdır Müslüman göçmen bir genç adam. Edebiyatın da gücü tam olarak budur. Bize kör noktalarımızı göstermek. Nasıl araba kullanırken, bazen kör noktaya denk gelen bir objeyi ya da taşıtı göremiyorsak, hayatta da anlamakta zorlandığımız "öteki"nin durumu vardır, edebiyat bunu gösterir okura. Gerçekte göremeyeceği, bir hayatta deneyimlenemeyecek olanı anlamayı sağlar. Lisa Halliday'in romanını da 248. Sayfada, romanın son sayfalarında bütün anlatıyı anlamlı kılan birkaç satırla kurguya bütünlük sağlar: "Aynanın diğer tarafına ne ölçüde geçebileceğimizi ve bizim hayatımızdaki kör noktaları bir ölçüde azaltabilen bir hayatı ve hatta bilinci nasıl hayal edebileceğimizi sorgular." Bunlar yüzeyde yazarla ilgisiz gibi görünen bir şey olabilir, hatta okurla da ilgisiz olabilir ama aynanın öteki tarafına geçmek bunun için önemlidir. ■

Halliday'in roman kahramanı Philip Roth

Lisa Halliday

Çağdaş Amerikan romanının önde gelen isimlerinden Philip Roth, geçtiğimiz yıl kalp yetmezliğinden 85 yaşında vefat ettiğinde, geride yirmi yedi roman ile onlarca deneme ve öykü bıraktı. Pulitzer, Man Booker ve Kafka ödülleri sahibiydi ve otobiyografik özellikler taşıyan romanlarıyla sevildi, kendi gölgesinde kahramanlar yarattı. İkinci nesil Musevi göçmeni bir ailenin çocuğu olarak doğduğu New Jersey ve daha sonra yaşadığı New York, romanlarının sahnesini oluşturdu hep.

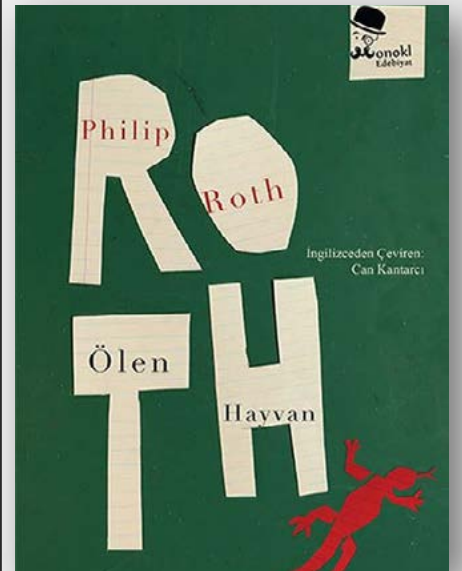
1955 yılında yazıldığı askerlikten sakatlığı nedeniyle muaf tutulması sayesinde yazmaya başladı. Erken yaşta edebiyat çevrelerine girdi ve Chicagoda hem çok sayıda yazar dostu oldu hem de ilk eşi Margaret ile tanıştı. Karısının bir trafik kazasında ölümü onu çok sarstı, aslında ayrılmışlardı eşiyle ama bu ölüm onu depresyona sürükledi ve bu yüzden sakinleştirici kullanmaya ve daha sonra bağımlı olmaya başladı.

Bir yandan da yazdıklarıyla tanınırlık da kazanmıştı bu yıllarda. Yıpratıcı ve yoğun ilişkiler yaşıyordu aynı zamanda. Ünlü oyuncu Claire Bloom ile ilişkisi de inişli çıkışlıydı, yirmi sene birlikte olduktan sonra 1990'da evlenip birkaç sene sonra da ayrıldılar. Roth ile ilişkisini Bloom biyografisinde anlattı; Roth ise *Bir Komünistle Evlendi* romanında Bloom'dan izler

taşıyan kahraman yarattı. Kızgın bir ayrılık olmuştu.

Roth romanlarında en çok ikili ilişkilerin çıkmazlarını, duygusal acıları itiraflar şeklinde anlattı. Anlatısının gücü gündelik ve sıradan olanın içindeki karmaşık duyguları ifade edişinde yatıyordu. Kendine özgü ironiyle Amerikan orta sınıfın çıkmazları üzerine yazdı. Çok sayıda kadınla ilişki yaşadı ve bunları *İnsan Lekesi*, *Ölen Hayvan* gibi romanlarında anlattı. Bu ilişkilerden birini de *Asimetri* romanının yazarı Lisa Halliday ile yaşamış ve onu da romanlarına konu etmişti. Halliday, Roth'dan kırk dört yaş küçüktü ve ilişki yaşadıklarında henüz yirmili yaşlarında idi. İlişkileri kısa sürdü ama daha sonra dost kaldılar.

Lisa Halliday *Asimetri* romanını Roth'un ölümünden sonra yayımladı. Belki yazara saygısından belki de anlatacaklarının çok özel itiraflar olacağından, yazar hayattayken bu ilişkiden söz etmedi. Önemli olan, kendi yazı ifadesini bulmasına yardımcı olmasıydı Roth'un. Halliday'in romanını okuduktan sonra Philip Roth'un romanlarını da okumak gerekir bu bağlantıyı daha net görmek için. Özellikle *Ölen Hayvan* (çeviri: Can Kantarcı, Monokl yayınları, 2017) Roth'un etkileyici romanlarından biri olarak *Asimetri* sonrası okunabilir. ■

KORDON'DA "YÜZEN" BİR MÜZE

1987 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri Şehir Hatları İşletmesi için Haliç Tersanesi'nde inşa edilen gemiye Rumeli Kavağı adı veriliyor. Daha sonra İstanbul Belediyesi'ne geçen gemi 2007 yılında Zübeyde Hanım adını alıyor. Zübeyde Hanım gemisi 2014 yılında müze ve eğitim gemisine dönüştürülüyor ve Zübeyde Hanım'ın kabrinin bulunduğu Karşıyaka sahiline demirliyor. Geçtiğimiz yıl tersaneye çekilip bakıma alınan gemi, Kordon'a demirledi ve Anneler Günü'nde yeniden ziyarete açıldı.

Zübeyde Hanım Eğitim ve Müze Gemisi, İzmir'in sembollerinden. 2014 yılında müze ve eğitim gemisine dönüştürülen gemi, Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın kabrinin bulunduğu Karşıyaka sahiline demirlemişti. Geçtiğimiz yıl tersaneye çekilip bakıma alınan gemiye yeni bir rota çizildi ve bu kez Kordon'da Pasaport İskelesi yakınına demirledi. Anneler Günü'nde yeniden ziyarete açılan Zübeyde Hanım Eğitim ve Müze Gemisi büyük ilgi görüyor. .

Zübeyde Hanım Eğitim ve Müze Gemisi'nin Şehir Hatları'ndan Karşıyaka'ya ve oradan Kordon'a uzanan hikâyesi 1987 yılında başlıyor. Türkiye Denizcilik İşletmeleri Şehir Hatları İşletmesi için Haliç Tersanesi'nde inşa edilen gemiye Rumeli Kavağı adı veriliyor. Rumeli Kavağı 49,13 metre uzunluğunda, 8, 97 metre genişliğinde 307,46 gros tonluk bir gemi. 2005 yılına kadar Şehir Hatları İşletmesi için hizmet veriyor. Şehir Hatları İşletmesi'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Deniz

Otobüsleri bünyesine geçmesinden sonra, 2007 yılında gemiye Zübeyde Hanım adı veriliyor. 2009 yılında Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın düzenlediği 10. Ulaştırma Şurası'nda "denizci bir millet için aileden başlayan okul ve toplum hayatında devam eden bir eğitim sürecinin oluşturulması amacıyla hareketle 'denizci ülke, denizci millet' ilkesi çerçevesinde" öneriler dikkate alınarak Zübeyde Hanım için yeni bir rota çiziliyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi şehir hatla-

Müze gemi hem yetişkinlerin hem de çocukların ilgisini çekiyor.

rı bünyesindeki "ihtiyaç fazlası" olan Zübeyde Hanım gemisi 2014 yılında müze ve eğitim gemisine dönüştürülüyor. Zübeyde Hanım'ın kabrinin bulunduğu Karşıyaka sahiline demirliyor.

Anneler Günü'nde yeniden ziyarete açıldı

Yılda 60 bin kişinin ziyaret ettiği gemi, geçtiğimiz yıl Alaybey Tersanesi'ne çekilerek bakıma alındı. Bu süreçte geminin üzerine "Denizci Millet Kıraathanesi yakında hizmete açılacaktır" afişi asıldı, ancak daha sonra tepkiler üzerine bu afiş kaldırıldı. İçi yeniden düzenlenen gemi Pasaport'a yandı ve Mayıs ayında Anneler Günü'nde yeniden ziyarete açıldı. Kıyı Emniyeti Genel Müdürü Durmuş Ünivar açılışta yaptığı konuşma 10 Mart 2014 tarihi itibarıyla de Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğümüz bünyesinde hizmete giren gemiyle ilgili şu bilgileri verdi:

"Yılda 60 binin üzerinde ziyaret edilen gemimizin etkinliğini artırmak ve İzmir'imize yaraşır görüntüsünü koruyabilmek adına bir yenileme çalışmasına ihtiyaç duyulmuş, 2018 Aralık ayında başlayan havuzlama ve bakım projesi gemi iç dizaynının yenilendiği 4 aylık kapsamlı bir çalışma gerektirmiştir. Bu çalışmalar kapsamında ülkemizin denizcilik mirası ve değerleri tarihi obje-

rin sergilendiği gemimizde bir kütüphane oluşturulmuş, ülkemizin denizcilik kültürünün geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Halk tüm hizmetlerden ücretsiz olarak yararlanabilecektir."

Zübeyde Hanım Eğitim ve Müze Gemi, hem yetişkinlerin, hem de çocukların ilgi odağı oldu. Müze gemide Atatürk ve annesi Zübeyde Hanım'ın fotoğrafları, bazı kişisel eşyalar ve gemi maketleri bulunuyor. Kütüpha-

nedeki kitaplar, Deniz Ticaret Odası tarafından temin edildi. Birçok kitap bağışlandı, özellikle çocuklar için bazı kitaplar satın alındı. Denizcilikle ilgili konulara ilgi duyanlar, gemide çaylarını kahvelerini içerken araştırma yapabilecekler. "Yüzen" kütüphane için denizcilikle ilgili kitaplar bağış olarak da kabul ediliyor.

Gemide "1869-1900 yılları arasında tahlisiye istasyonlarında doktor ve sağlık memurları tarafından kullanılan sağlık malzemeleri", "vukuat malzemeleri" ve "talimat levhaları" da sergileniyor. Bu talimatlardan birine kulak verelim: "Makaranın kamçısını direğin aşağısına iyi bağla, eğer direkler kırılmış ise bulabileceğin en iyi bir yere bağla. Roket savlosunu çöz ve bırak. Torna içinde halatın iyi işlediğini gör ve sahile işaret ver."

Kordon'da yürüyüşe çıktığınızda Zübeyde Hanım Eğitim ve Müze Gemi'si'ne uğramadan geçmeyin. "Yüzen" gemi müzede dolaşın, Mustafa Kemal Atatürk ve annesi Zübeyde Hanım'ı saygıyla selâmlayarak tarihte bir yolculuğa çıkın. ■

Yüzen müze kütüphanede fotoğraflar, gemi maketleri ve gemilerde kullanılan bazı malzemeler sergileniyor.

Portre:

DÜNYAYI KAYDEDEDEN KADIN: MARION STOKES

Marion Stokes, 4 Kasım 1979 tarihinden hayatını kaybettiği 2012 yılına kadar televizyonda yayınlanan ne kadar haber bülteni, tartışma programı, yarışma, reklam varsa televizyon kanallarının tüm yayın akışını, dünyaya ne aktarılıyorsa kaydediyor.

Elif KEY

Bazı insanlar vardır, bir beş on dakika sürmüştür ahbablığımız, aklınızdan çıkmaz. Bir hali vardır, bir cümle etmiştir, o kafanızın içinde yıllarca döner durur. Bazı mekanlar, bazı fotoğraflar, bazı günler, bir şarkının on saniyelik melodisi, bazen bir film hafızanızın karman çorman duran bir çekmecesindeki yerini alır, yeri ve zamanı geldiğinde önünüze çıkar. İşte size izlediğim günden beri aklımdan çıkmayan bir belgeselden bahsedeceğim: Marion Stokes Project. Çok acayip bir hayat hikayesi. Her detayıyla. Marion Stokes'un

sırlarla dolu hayatı. Belgeseli çekilmese, New York'ta her sene düzenlenen Tribeca Film Festivali'nde Marion Stokes Project bir avuç insana gösterilmese muhtemelen benim de haberim olmayacaktı.

Hikayenin en başına gidelim. 4 Kasım 1979, İran. Şah rejimine başkaldıran öğrencilerin İranda Amerikan Büyükelçiliği'ni işgal ettiği, 90 kişiyi rehin aldığı gün, sonrasında 38 kişiyi salacaklar, lakin 52 kişi içeride kalacak.

O esnada New York'ta bir zamanların

azılı komünizm propagandacılarından Marion Stokes da haberi duyanlardan. İlgi alanı elbette sadece komünizm değil, aslında Bayan Stokes bir kütüphane görevlisi, aynı zamanda sosyal hizmetler gönüllüsü, okur-yazar, düşünür. Aynı zamanda 1967-1969 yılları arasında televizyona çekilen ve her hafta sağcılar, solcuları, siyahları, beyazları, Katolikleri, Musevileri, Protestanları, inançsızları davet ettikleri, ağır entelektüel tartışmaların yapıldığı Input adlı bir televizyon şovunun prodüktörü. Ve -işin kırılma noktası burası- Marion Stokes gerçek

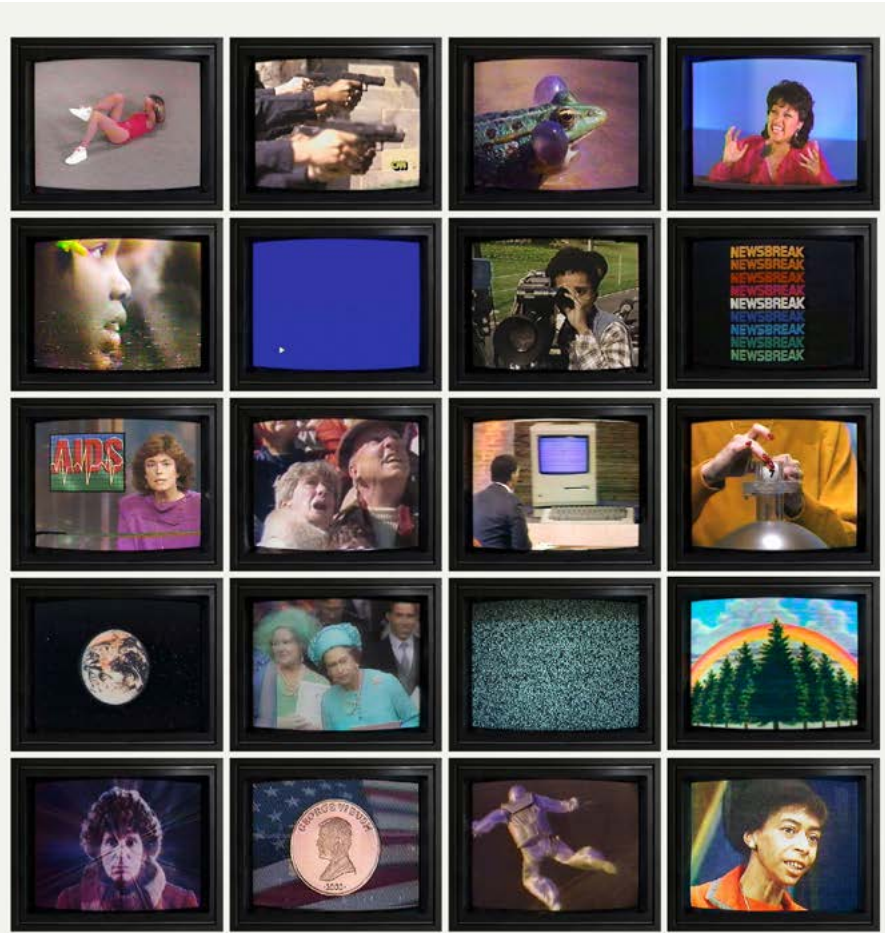
bir teknoloji bağımlısı. Buraya geleceğiz.

Marion Stokes İran'da olanları duyar duymaz, 'Bu anların, bu yaşananların hepsi kaybolup gidecek' diyerek ilk iş bir video kaydedici ve boş video kasetleri almaya gidiyor. Marion Stokes, 4 Kasım 1979 tarihinden hayatını kaybettiği 2012 yılına kadar televizyonda yayınlanan ne kadar haber bülteni, tartışma programı, yarışmalar, reklamlar, televizyon kanallarının tüm yayın akışını, dünyaya ne aktarıyorsa kaydediyor. Tam 33 yıl, 140 bin video kaset ve milyonlarca saatlik kayıt. (Kasetlerin toplam ağırlığının 31 bin kilo olduğu söyleniyor.)

Dünyanın 33 yıllık günlüğü

1980 yılında Marion Stokes önce iki, üç video kaydediciyle başladığı kayıt odasına sonrasında 8 kayıt cihazı ve 8 ekran daha ekliyor. Her altı saatte veya her sekiz saatte bir video kasetin dolma ihtimali olduğundan kayıtların kesilmesi için bazı davetlerden erken kalkıyor, bazı yürüyüşlerini kısa kesiyor, bazı günler kilitli kapılar arkasında oturduğu koltuğundan hiç kalkmadan kayıtları takip ediyor. Hepsinin üzerine hangi gün, hangi saatler arasında kayıt alındığını not ediyor.

Stokes sadece televizyon kanallarını takip etmekle kalmayıp, günlük gazete, dergi, önemli olacağını düşündüğü her kitap ve aynı zamanda çıkan her yeni teknolojik ürünü de satın alıp evinde biriktirmeye başlıyor. Bunlar için yer lazım, bunlar için para lazım. Cevabı da Marion Stokes'un hayatının içinde zaten. Stokes teknolojiyi o kadar yakından takip ediyor ki Apple'ın da takipçisi ve ilk iş olarak ne kadar parası varsa Apple hisselerine yatırıyor. O zamanlar hissenin değeri 7 dolar. Ve hisselerin değer kazandığı gün Marion Stokes hayatını refah içinde geçirmeye başlamakla kalmayıp, tüm bu kasetleri, tüm bu arşivini depolayacağı başka mülkler, başka apartman daireleri almaya başlıyor. Philadelphia'nın en güzel binasının, en büyük dairesinde kocası, şoförü, asistanı ve hemşiresiyle dünyayı yakından takip etmek için şartları mükemmel hale getiriyor.

30 years of television. 24 hours a day. 70,000 tapes.

RECORDER

The Marion Stokes Project

An END GUE and ELECTRIC CHINOLAND production in association with C41 MEDIA RECORDER: THE MARION STOKES PROJECT
A film by MATT WOLF Film Editor KEIKO DEGUCHI, ACE Music by OWEN PALLETT Cinematography by CHRIS DAPKINS and MATT MITCHELL
Costume Designer TERE DUNCAN Production Designer JESIKA FARKAS Co-Producers LISA CIUFFETTI and MUNIKA LAY
Co-Executive Producers PETER SILLEN and BRENDAN DOYLE Executive Producers ANDREW KORTSCHAK and WALTER KORTSCHAK
Produced by KYLE MARTIN ANDREW KORTSCHAK WALTER KORTSCHAK Directed by MATT WOLF

Oğlunun anlattığına göre Marion Stokes hayatı boyunca ne kredi kartı kullanmış, ne internet, ne de e-mail. Her gün 12 gazete okumuş ve sadece akşamüstü bir tane Martini içmiş. Bir şoför, bir hemşire, bir sekreterle beraber yaşarken, kilitli kapılar ardında tuttuğu binlerce kaset, hayatlarımızın, dünyanın 33 yıllık günlüğü, ve hatta düşünsenize acayip gündemlerin ev sahibi, siyasi gelişmelerle, depremlerle, darbelerle, dünyanın gündemine düşen Türkiye'nin de arşivi, en büyük televizyon kanallarının dahi elinde olmayan görüntüler şu anda Ca-

liforniada, dünyanın en büyük online kütüphanesi Internet Archive'da.

Tüm kasetlerin VHS'lerden Beta-max'lardan dijital olarak aktarılması bitince, hepimizin erişimine açılacak. Kaydetmekten ve geleceğe kanıt bırakmaktan başka hiçbir derdi olmayan bu kadın için belki hayattayken deli dedilerse de o kimseyi umursamamış ve kayıttan çıkmadan devam etmiş ya inanılmaz bir hikâyenin kahramanı olarak hayatımızın bir yerine kendi kaydını bırakıyor. Nur içinde yatsın derler ya, Marion Stokes'a aynısını diliyorum. ■

İSTANBUL'UN "ALAFRANGA" GECE HAYATI

Reflector dergisi 1937-39 yılları arasında üç dilde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) ve yaklaşık 70 sayı yayınlanmıştır. Dergi o yılların İstanbul'unun alafanga gece hayatını yansıtır.

Gökhan AKÇURA

Yirminci yüzyılın ilk otuz yılında İstanbul'un iki ünlü emperzaryosu Arditi ve Lehman'dır. Hügo Arditi esas olarak Fransız Tiyatrosu'nu (şimdi Ses Tiyatrosu olan salon) yönetirdi ve klasik müzik, tiyatro gibi alanlarda uzmanlaşmıştı. Jean Lehman ise eğlence sektöründe şehrin en önemli ismiydi. Tepebaşı Bahçesi, Tepebaşı Gardenbar, Taksim Bahçesi ve Maksim onun yönetimindeydi. Lehman'ın 1933 yılında ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Koço Petridis, amcasından sonra onun elindeki mekanları işletmeye başlar. Koço'nun emperzaryoluğu sadece mekanlarla sınırlı kalmaz. Savaşın hemen öncesinde yayınlanmaya başladığı Reflector dergisi bize İstanbul'un (ve ilanlar sayesinde Avrupa'nın da) zengin gece yaşamının ipuçlarını sunar. Bu yazıda eski tip emperzaryoların sonuncusu olan Petridis hakkında topladığımız bilgileri aktarmaya çalışacağız.

Petridis'in yayınladığı Reflector dergisi döneminin eğlence yaşamını gözler önüne sermesi açısından özel önem taşıyor. Türkiye'de kütüphanelerde bulunmayan, sadece birkaç koleksiyoncunun koleksiyonunda yer alan bu dergi 1937-39 yılları arasında üç dilde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) ve yaklaşık 70 sayı yayınlanmıştı. Reflector, o yılların İstanbul'unun alafranga gece yaşamını haber ve ilanlarla yansıtarak dönem hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlıyor.

Reflector dergisinin sahibi Konstantin Petridis, Tepebaşı Garden, Taksim Maksim ve Boğaziçi Canlı Balık'ın işletmecisidir. Amcası Jean Lehman'ın yanında yetişmiş ve onun ölümüyle servetinin ve mekanlarının da varisi olmuştur. Petridis'in ölümünden sonra, o dönemde "caz kralı" ünvanıyla tanınan Gregor'un yazdığı bir makaleden Petridis'in çalışmaya ilk olarak Gardenbar'da başladığını öğreniriz. Onun için "gösteri dünyasının ulu Manitu'su" benzetmesini yapan Gregor anlatıyor:

"Konstantin Petridis (dostları için Koço), Pera Palas ile Şehir Tiyatrosu arasında yer alan bu Bar'ı [Gardenbar] zarif gece kuşlarının buluşma yeri haline getirmeyi bilmişti. Müşteri kitlesi büyük bir özenle seçilmişti ve halen Beyoğlu barlarını dolduran ayak takımı, babadan zenginlere ve iyi insanlara ayrılmış bu çerçevenin içine asla giremezdi."

Petridis bu salonda pek ender görünmüştü. Aslında bir sütunun ardında pusuya yatar, müşterilere kendisini göstermeden işletmenin nasıl yürüdüğünü gözlemlermiş. Örnek çalışanları yetiştirmeyi bilir, biraz katı ama adil yönetimi ile, personelinin kendisinden çekinmesini ama saygı da duymasını sağlarmış.

1936 yılında, Garden Bar'a ünlü Fransız şarkıcı ve film yıldızı Milton'un geldiği günlerde Abidin Daver burayı ziyaret eder ve özellikle fiyatlardan yakınıdır: "Garden Bar da çok pahalıdır. Fransız şarkıcısı Milton'un şerefine burada bir tek kadeh votka, bir fincan kahve, garson bahşişi hariç 250 kuruşa,

Büyük sinema yıldızı
FLORELLE' in
Bütün perestişkârları
Yarınki perşembe sabahı
Semphon ekspres ile gelececek olan
Şen ve şuh
FLORELLE' in
istikbaline gideceklerdir.
Pera Palas'da FLORELLE'in ikametne iki
apartman tahsis edilmiştir.
Bu büyük ve dehakâr artistin temsilleri
Yarın akşam : Tepebaşı
GARDEN' inde
başlıyacaktır.
FLORELLE
aramızda yalnız 4 gün bulunacaktır.
Gala temsilleri : 28 ve 31 Birinciteğrin SUVARE ve
29 ve 31 Birinciteğrin matine olarak
Tepebaşı **GARDEN' inde**
verilecektir. Suvareler için sofralar hemen tükenmek üzeredir.
İyi bir yer tedarik için lütfen telefon ediniz.

bahşişle berber 275 kuruşa çıkarılmıştır. (...) Viyanada, Garden Bar ayarında, fakat numaraları çok daha güzel bir barda üç kişi 10-12 şilin ile bir şişe şarap içerek mükemmelen eğlenebilir ki 250-300 kuruş demektir. Garden Bar'ı ve diğer eğlence yerlerini idare edenler, bu pahalılığın vergilerin ağırlığından ileri geldiğini söyleyeceklerdir Ben aksini iddia edecek vaziyette değilim."

Petridis genellikle mekanlarında paralel programlar düzenler. 1936 yılının son günü yapılan yılbaşı eğlenceleri için Maksim ve Tepebaşı Garden'in ortak ilan verdiğini görürüz. Her iki mekanında aynı yönetim altında olduğu ilanlarda belirtiliyor ve ekleniyor: "Aynı eğlenceler, aynı yemekler, görülmemiş numaralar, kotiyonlar, kıymetli hediyeler, büyük çiçek muharebeleri, konfeti ve serpantiler."

Yemekli gecenin fiyatları Maksim'de 400, Garden'da 500 kuruştur. 1937 yılında da Garden'da zengin programlar

Bu akşam
TEPEBAŞI GARDEN'i
Temaşa meraklılarının hücumuna maruz kalacak !... Zira :
Sinema ve müzikhollerin en meşhuru
" BOUBOUL " ve " BEDAVACILAR ŞAHI "
lâkablarıyla tanınmış
GEORGES MILTON
Bu akşam müntahap programla numaralarına başlıyor
Bu temaşa hadisesi, ancak
3 gün devam edecektir.
Sofraların evvelden aldırılması. Telefon : 48690

devam eder. Mayıs sonlarında şantör Perchicot, akrobatik dansörler Cilly ve Wester, Rus dansçılar Tio Odalata, Amerikalı patenciler Skating Hamiltons aynı gecenin sanatçıları olarak karşımıza çıkarlar. İlanları takip edersek Ekim ayında sinema artisti “şen ve şuh” Florelle’in 28-31 Ekim tarihlerinde sadece 4 gün için Garden’da sahneye çıkacağını öğreniriz. Florelle için Pera Palas’da “iki apartman tahsis edilmiştir.”

Kasım ayı başlarında ise “40 artist, 10 atraksiyondan” oluşan Harry Fleming Turubu ve Continental Ambasadör Cazı sahne almaktadır. 1937 sonunda Noel ve yılbaşı geceleri için Maksim ve Garden yine ortak program sunarlar. Akrobat Rola-Rola, hava canbazları The Myrons, akrobatik dansörler Trio Maldy, 4 Elizaroff’lar ve 2 mükemmel orkestradan oluşan bir programdır bu. 1938 baharında Miss Byron yönetimindeki Benny Peyton “zenci cazı” programa başlar. Beraberinde İspanyol şantöz ve dansözü Lucia La Bella’yı izlemeniz de mümkündür.

İlanlardan eğlence hayatını takip etmek

Reflector dergisindeki ilanları takip edersek Petridis’in mekanlarında sunulan yer alan programları izlemeye devam edelim. 1938 yılı Eylül ayında Tepebaşı Garden’da Josef’in rejisörlüğünde Etoil Bale-Revüsü, dansçı Lilly-Hatalla, Brezilyalı Norma gibi sanatçılar yer almaktadır. 1939 yılı Ocak ayında modern danslar sunan Rya Maar Garden’ın yıldızıdır. Akrobatik danslar yapan Ingeborg Schenk de burada sahneye çıkar. 1939 yılı Ocak ayından itibaren Petridis, “Tepebaşı Garden- Taksim Maksim ve Canlı Balık Lokanta ve Dansing”ini kapsayan tek bir programın ilanını vermeye başlar. Buna göre Ocak ayında bu mekanlarda Eugene Lantos Jenö’nün Macar Orkestrası, dansözler: Eva May, Lilly Buday, Marelly Martonosi, Mariana, Miss Dolly, Zlata Saraschan, Milec’s Tamina Trio, Schlossy Kuarteti’nden oluşan zengin bir program vardır. Şubat ayında program neredeyse baştan sona değişir. Yeni gelen artistler ara-

sında caz şarkıcısı olarak sunulan Piry Peermont da vardır. Mart ayında söz konusu mekanların programında ise ritm ve komedi ustaları Duo Aby ve Emerico, Kübalı atraksiyon artistleri “Les 3 Diamants Noirs” ve dansçılar Elisabeta Vayda, Erica Dark, Magda Madleine yer almaktadır. Bu programı duyuran ilanda Petridis 9 Nisan’dan itibaren Garden’ın yönetimini bırakacağını ve Maksim’e ağırlık vereceğini, burada Tanase Revüsü’nün sahne alacağını açıklar.

İstanbul’a gelen dans topluluklarının en meşhuru büyük ihtimalle bu Romen

Tanase Revüsü’yü. Topluluk ilk olarak 1938 yazında yapılan İstanbul Festivali dolayısıyla gelmişti. Gazetelerde bu revünün “Foli Berjer ve Gazino de Paris gibi meşhur revüler ayarında” olduğu ve 40 balet ve 40 artistten oluştuğunu yazılmıştı. Tanase Revüsü Muhsin Ertuğrul’un yönettiği Tosun Paşa filminde de görev almıştı. Maksim’e dönersek, 1939 yaz programında bisiklet atraksiyoncusu Lola Dobrich, caz şarkıcısı Rita Rion, akrobatik dansçılar Rosita ve Alexander yanısıra bol bol dansözler yer aldığını görürüz: Joly, Mizzi Dobrich, Iris, Georgette ve İca Kövess.

GARDEN CANLI BALIK MAXİM

Variété-Dancing
TEPEBAŞI-İSTANBUL
Téléphone 42-6-90

(HAUT BOSPHORE)
Restaurant-Dancing
Téléphone 32-90

Variété-Dancing
TAXİM - İSTANBUL
Téléphone 42-6-33

Correspondance permanente: Garden-Tepebaşı-Istanbul. DIRECTION C. PETRIDIS Adress-Télégraphique Garden-Tepebaşı-Istanbul.

A B C. **JANVIER PROGRAM** A B C.

Eugene Lantos Jenö

AND HIS
HUNGARIAN ORCHESTRA — DIE GROSSE ATTRACTION

Danseuse

Iby v. Samossy

UNGARISCHE SCHÖNHEIT

Neu für Orient!

Danseuse

Ilona v. Samossy

TEMPEREMENT TÄNZERIN

Neu für Orient!

Ingeborg Schenk

Neu für Orient! Die bekannte Spitzen-Tänzerin 5 mal prolongiert

Danseuse

Leida Peetz

SPITZ TÄNZERIN

Neu für Orient!

Danseuse

Mariana

Neu für Orient!

Milec’s Tamina Trio

Les vedettes de danse — Nouveaux pour l’Orient! — Libres Avril 1939
Maltre de ballet avec ses 2 partenaires prolongiert

Danseuse

Miss Dolly

DIE BERUMTE RUMBA TÄNZERIN

Neu für Orient!

Paul Calde - Linda Laino

Neu für Orient! Tanz! Gesang! Music Neu für Orient!

Chanteuse de Jazz

Piry Peermont

New for Orient!
2 mal prolongiert

Danseuse

Quartett Schlossy’s

Offerte c/o Reflector 3 Damen — 1 Herr Prolongiert

Neu für Orient!

Parade de Garden Follies

Revue - Tableaux Arrangement BORIS MILEC

Halide Edip Adıvar, *Sonsuz Panayır* adlı romanında (Petridis'in yönetimindeki dönemi anlattığını düşündüğüm) Maksim Gazinosu'nun artistlerini şöyle betimliyor: "İşte uzun boylu, değnek gibi zayıf kollarını ve bacaklarını birer yılan gibi kıvrandıran saksofoncu zenci daima bir hareket dalgası halinde. Şakaklarından aşağı inen favorilerile, kısa, dolgun vücudile İspanyol kemancı biraz arkada. Gözleri daima bir hayale dikilmiş. Buna mukabil zencinin gözleri fırıl fırıl döner, şiddetle aşık olduğu beyaz Rus kadını kalabalıkta arar. Kemancı, Franko İspanyasından kaçtığı gündüzenberi, hapiste bıraktığı ve haber alamadığı karısının hakikî veya muhayyel işkencelerini kemanının tellerinde ifadeye çalışır!"

Garden Bar artistlerinden

Duo Constant

Foto Süreyya

Konstantin Petridis kırklı yıllarda hastalanır ve elinde kalan tek mekan olan Maksim'i (Gardenbar yıkılmış, Canlı Balık da devredilmiştir) ortağı Hasan Birinci'nin yönetimine bırakır. Petridis 1949 yılının Mart ayının sonlarında vefat eder. Ölümünün ardından yayınlanan ilanda "Maksim Tiyatrosu sahiplerinden ve İstanbul gazino ve müzikhol işlerinde yegane tanınmış olan ve herkesin sevgisini kazanan Bay Konstantin V. Petridis (Lehman) ani olarak vefat etti." der. Cenazesi 2 Nisan 1949 günü saat 11'de Beyoğlu Taksim Rum Ortodoks kilisesinde icra olunacaktır." Gregor da, ardından yazdığı yazıyı şöyle noktalyordu: "Kendisini rahatsız edenlere karşı acımasız bir insan olan Petridis çalışanlarının veya dostlarının mutsuzluklarına veya sıkıntılarına ise pek ender duyarsız kalırdı. Nitekim savaşın arifesinde yaşamını yitiren ortağının oğlunun eğitimini üstlenmekte tereddüt etmeyen o değil miydi? Uzun yıllar boyunca yüzlerce çalışanına ekmek verdi ve bugün belli başlı eğlence merkezlerimizin kadrosunu oluşturan seçkin bir personel yetiştirdi. Sadece bu nedenle bile o bizim kendisine saygı göstermemizi hak ediyor. Ölüm karşısında küçük tartışmaların bir anlamı kalmıyor. Huzur içinde uyusun." ■

DİONYSOS ŞENLİKLERİNDEN FESTİVALLERE

Bugün, dünyanın dört bir köşesinde sayısız festival var. Kimi, geleneklerle bağı kopartmayan şenlikler, kimi ise evrensel nitelikte etkinlikler. Ülkemizde, ilk türden festivaller arasında, Nevruz ve Hıdrellez etkinlikleri, Bağbozumu Şenlikleri, Trakya'daki Roman şenlikleri, Pir Sultan Şenlikleri, Kırkpınar, Kafkasör şenlikleri, Arguvan Türkü Festivali yer alıyor.

Vecdi SAYAR

Sanat, insanoğlunun kendini ifade araçlarının biri olmuştur, ilk çağlardan bu yana. Mağara resimlerinden ilk müzik enstrümanları (belki bir nefesli, belki de vurmali) ile yapılan müziklere, topluca yapılan danslara uzanan ilk sanatsal eylemler kadar eski bir tarihi olmalı festivallerin... Doğaya egemen olmaya çalışan insanın, doğa güçlerine tapınma şölenleri ile başlatabiliriz bu tarihi. İlkel insan karşıla-

ştığı güncel olayları, hayvanları aktarırken, doğayı çözümleyebilmek için, büyüye başvurarak anlamlandırma yolunu seçmiş. Toprağı ekip biçmeyi öğrendiğinde, baharın gelişini, doğanın canlanmasını kutsamak amacıyla şenlikler düzenlemiş. Yorucu bir hasat mevsiminin ardından, yorgunluk atma, boşalma işlevini taşıyan bahar ve hasat şenlikleri (*Dionysos şenlikleri*) ilk organize festivaller olmalı.

Ortaçağlarda, tek tanrılı dinin egemenliğini pekiştirmek amacıyla düzenlenen dinsel nitelikli ritüeller, yortular (*Corpus Christi şenlikleri*), kilise egemenliğinin ve feodal kültürün yaygınlaşmasına hizmet ederken, yoksul kesimler egemen kültürle alay eden sanatsal etkinlikler, seyirlik oyunlar, şarkılarla kendilerini ifade etmiş. Kırsal kesimlerde yaşayan halk kitleleri yüzyıllardır süregelen kendi ritüellerinden

vazgeçmemiş. Bugün bile, dünyanın dört bir yanında bu türden şenliklerin sürdüğünü biliyoruz. Dini nitelikteki ritüellerin ise, bugünün güç sahiplerinin kültürünü yaygınlaştırmaya yarayan gösterişli şenliklere, kutlamalara dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Dionysos'tan Ortaçağ karnavallarına

Şenlikler (festivaller) toplumun her kesiminden insanları aynı zaman ve mekanda buluşturan etkinliklerdir. İnsanla doğa ilişkisi üstüne kurulan Dionysos kültü, doğanın sırlarına ermenin yolunu şarapta ve coşkuda bulmuştur. Fransız toplumbilimci Emile Durkheim, ritüel ve şenliklerin işlevini, bireyselliğin gelişimi ve bireyin toplumsal yaşama katılımı olarak tanımlamıştır. Şenlikler, pagan dünyadan tek tanrılı kültürlere dek toplumsal yaşamın en önemli eğlence biçimi olmuştur. Ortaçağ şenlikleri ise, kutsalla kutsal olmayı buluşturarak, kilisenin gücünü pekiştirme amacına yönelikti. Rönesans'la birlikte, şenliklerde dinsel öğelerin yanısıra din dışı öğelerin ve mizahın çokça görülmeye başlandığını biliyoruz. Gündelik yaşama ilişkin öğeleri tersyüz ederek, yasakları geçici bir süre için kaldıran bu etkinlikler, toplumsal yaşamda bir rahatlama, boşalma işlevi taşıyordu.

Rus Sanat kuramcısı Bakhtin, *karnavalesk* kavramını geliştirerek, Ortaçağ ideolojisine karşı çıkan bir mizah anlayışının egemen olduğu, icracılarla izleyiciler arasında ayırım yapılmayan karnaval'ı, "*Gerçeklerden ve kurulu düzenin baskısından uzak, geçici bir özgürlük alan*" olarak tanımlamıştır. Kilisenin, otorite ile dalga geçen karnavallara sınırlama getirmekte gecikmediğini biliyoruz. Protestan ve Katolik kiliseleri farklı dozlarda yasaklar koydular. Ama, karnaval Avrupa halk kültürünün en belirgin özelliklerinden biri olmayı sürdürdü.

İtiraz mı, uyum mu?

Zaman içinde, şenlik ve festivallerde izleyici ve oyuncu birbirinden ayrılmaya başladı. Hiyerarşik yapıya başkaldırı içeriği taşıyan gösteriler de ehlileşti böylece. Şenlikler, otoritelerce izin verilen bir eleştiri ve protesto dozu içererek, kurulu düzenin korunmasına yönelik bir işlev üstlendi. Günümüzün festivallerine bu gözle baktığımızda bunun kanıtlarını görebiliriz. Portekiz diktatörü Salazar "*Ülkeyi üç f ile yönetiyorum: futbol, fatima (dinsel bir ikon) ve fiesta*" derken çok haksız değildi galiba. Günümüz festivallerinin başlıca sponsorlarının büyük sermaye grupları olduğu göz önüne alınırsa, festivallerin boşaltma, rahatlama işlevinin yanına imaj temizleme işlevinin

de eklendiğini söylenebilir. Ama, elbette genellemelerden kaçınmak, her olayı kendi eko-sistemi içinde değerlendirmek gerek.

İnsan haklarının ayaklar altına alındığı ülkelerdeki sanat şenliklerini, festivalleri nasıl değerlendireceğiz? Katılmak mı doğru olur, protesto etmek mi? Dünyada çokça tartışılmış birkaç örnek verelim: Filipinler'de *Marcos*, İranda *Şah* dönemlerinde, Güney Afrika'da ırkçı rejimin egemen olduğu dönemde başlatılan film festivalleri sinemacıları ve eleştirmenleri iki kampa bölmüştü. Bir yanda, festivale katılmının rejimi onaylamak anlamına geldiğini savunanlar, öte yanda festivalin bu ülkenin aydınları için bir soluk alma imkanı yarattığını, katılımın onlarla dayanışmayı büyüteceğini savlayanlar... 12 Eylül sonrası, İstanbul Film Festivali'ni başlattığımızda bu ikilemi biz de yaşamış, benzer eleştirilerle sıkça karşılaşmıştık.

Türklerde Şenlik

Orta Asya Türk geleneklerinde, *şaman kültürünün* başlıca öğelerinden birinin doğa güçlerine tapınma ayinleri olduğunu, bu geleneğin göçler aracılığı ile Anadolu'ya geldiğini ve kimi bölgelerde Hristiyan kültüründen etkilenerek günümüze kadar sürdüğünü biliyoruz. Değerli tiyatro tarihçimiz Özdemir Nutku, "*Türk gösteri sanatlarının*

Avignon Festivali

Fransa'nın güneyinde mütevazı bir tatil kenti olan Cannes, Film Festivali ile dünya çapında tanınırlığa ulaştı.

kaynakları çeşitlidir; bunlar, Orta Asya'daki ritüellerden Roma mimus'una, İslam dünyasının ilk dönemlerindeki mugaffal'lardan Ortaçağ Avrupası'nın curcuna oyunlarına ve dansçılara, Anadolu ritüellerinden Avrupadaki Rönesans şenliklerine dek çeşitlilik gösterir" demektir ("Tarihimizden Kültür Manzaraları").

Osmanlı İmparatorluğunda tahta geçme törenleri, Padişahın yabancı elçileri kabul törenleri, şehzadelerin sünnet törenleri birer şenlik olarak gerçekleşmiştir. II. Mahmut'un, 1832 yılında Şehzade Abdülmecit'in okula başlaması nedeniyle, 1836'da Mihrimah

Sultan'ın evliliği nedeniyle düzenlediği şenlikler, sünnet düğünleri ve donanma şenlikleri dillere destandır. "XIX. Yüzyılın sonuna dek süren şenlikler, saraylıların ve halkın eğlencesi için yapıldığı kadar, padişahın büyüklüğü ve gücü açısından yabancı ülkeleri etkilemek düşüncesiyle yapıldı. Çok seyrek de olsa, ordunun başarısızlığını örtmek için şenlik yapıldığı da olmuştur" diyor Özdemir Nutku.

Geleneksel Festivaller

Bugün, dünyanın dört bir köşesinde, sayısız festival var. Kimi, geleneklerle bağıni kopartmayan şenlikler, kimi

ise evrensel nitelikte etkinlikler. Ülkemizde, ilk türden festivaller arasında, Nevruz ve Hidrellez etkinlikleri, Bağbozumu Şenlikleri, Trakya'daki Roman şenlikleri, Pir Sultan Şenlikleri, Kırkpınar, Kafkasör şenlikleri, Arguvan Türkü Festivali yer alıyor.

Dünyadaki örnekler arasında, "Rio Karnavalı"nı, Meksika'daki "Ölümler Günü Festivali"ni (*Dia de los Muertos*), Fransa'dan Amerika'ya (New Orleans) pek çok ülkede kutlanan "Yağlı Salı" (*Mardi Gras*), İspanya-Bunol kentindeki domates savaşını (*La Tomatina*), Pamplona'da boğaların insanları kovaladığı "San Fermin Fiestası"nı, Hindistan-Goa ve Delhi'deki bahar festivali "Holi Fest"i, Peru'daki dövüş festivali "Takanakuy"u, Güney Kore-Borye Org Çamur Festivalini, Japonya Kawasaki'deki "Kanamara Matsuri Festivali"ni, Tayvan'da kenti hastalıklardan ve kötü-lüklerden koruduğuna inanılan "Pingxi Fener Festivali"ni, Çin "Yeni Yıl Festivali"ni, Rusya'da "Maslenitsa" Bahar Festivalini, St. Petersburg'daki "Beyaz Geceler Festivali"ni, ABD-Shetland'daki "Ateş Festivali"ni, İrlanda'nın "St. Patrick's Festival"ini ve 14. Yüzyıldaki veba salgınından sonra şekilsiz bir hal alan yüzlerini maskelerle, bedenlerini uzun pelerinlerle gizleyen Venediklilerin başlattığı "Venedik Karnavalı"nı sayabiliriz.

Dia de Los Muertos Festival

Notting Hill Festivali

Bu festivallerin tümü, uluslararası turizm pazarının malzemesi olmuş günümüzde. Ama, bu kentlerde yaşayanların büyük çoğunluğu durumdan memnun. Çünkü büyük bir gelir kapısı festivaller. İstihdam yaratmadan tutun, ürün pazarlamaya kadar sayısız imkan sunuyor kentlilere...

Sanal bir özgürlük alanı

Festivallerin temel işlevlerinden biri olan bireylerin toplumsallaşması kavramı pek çok festival için geçerli değil artık. Yerel halkın payına düşen, servis sunucu görevini üstlenmek. Geleneksel festivaller, üretim süreçleri ile doğ-

rudan ilişkili iken, günümüzde tüketime yönelmiş durumdadır. Lefebvre'in "kitleleri konformist bir tavra yönelten, sanal bir özgürlük ve seçim alanı" konseptini doğrulayan bir anlayış geçerli. Karar vericiler artık yerel otoriteler değil, sponsorlar...

Bu bağlamda, geleneksel festivallerin yanına, su festivallerini (örneğin Tayland'daki Songkran), balon festivallerini (ABD-Albuquerque), buz ve kardan heykel festivallerini (Çin-Harbin), bira festivallerini (Münih Bira Festivali), çiçek festivallerini (Nice, Brüksel), gastronomi şenliklerini, ot, enginar, zeytin, şarap v.b. festivallerini konumlandırır-

biliriz. Kuşkusuz, üretimle doğrudan ilişkili olan bu festivaller, Dionysos'tan bu yana süregelen hasat şenliklerinin bir uzantısı ve gelişme potansiyelleri var. Yeter ki, yerel yönetimler, bu etkinlikleri salt turistik bir çekim aracı olarak görmesinler, kentin ekonomik yapısının yanı sıra kültürel yapısı üzerinde de etkili olmalarını sağlayacak önlemler alsınlar, yaratıcılığı bu festivallerin odak noktasına yerleştirsinsinler.

Yüksek sanat ve popüler kültür

Günümüzde, geleneksel festivaller kadar popüler olmasalar da sanat festivallerinin, kent kimliğinin oluşmasında büyük önemi var. Film festivali olmasaydı, Fransa'nın güneyinde mütevazı bir tatil kenti olan Cannes bugünkü tanınırlığına kavuşabilir miydi? İtalya'nın San Remo kasabasının adını duyar mıydık, Müzik Festivali olmasaydı? Tiyatro dünyasının iki büyük festivaline ev sahipliği yapan Avignon ve Edinburg kentlerinin bugünkü ünlerine kavuşmasında festivallerin oynadığı rol inkar edilebilir mi?

'Yüksek' sanatlar olarak tanımlanan klasik müzik, opera, bale, tiyatro, plastik sanatlar ve edebiyat alanlarındaki yüzlerce festival bugün konumlandıkları kentin kimliğine azımsanmayacak bir değer katıyor. Klasik müzik ve opera alanında Salzburg, Viyana, Leipzig, Varşova, Aix-en-Provence,

Geleneksel karnavalını sürdüren Venedik; sanat, mimarlık bleanalleri ve film festivaliyle de çağdaş sanatın en önemli merkezlerinden biri.

Zurich, Bayreuth, Verona; dans alanında Montpellier, Lyon, Rotterdam; fotoğraf alanında Arles kentlerindeki festivaller, kentin ekonomik ve kültürel potansiyelini güçlendirir. Aynı şey, caz festivallerine ev sahipliği yapan Montreux, Montreal, New Orleans, Nice, Pula, Kopenhag, Vancouver, Cape Town kentleri için de geçerlidir. Barcelona'nın La Merce Festivali disiplinlerarası bir program sunar her yıl. Tıpkı, İngiltere'deki Glastonbury Çağdaş Performans Sanatları Festivali gibi. Geleneksel karnavalını sürdüren Venedik, bir yandan da çağdaş sanatın en önemli merkezlerinden biri olmayı başarmıştır, Sanat, Mimarlık Bienalleri, Film Festivali Venedik markasının en önemli değerleridir.

Popüler kültürün yüksek kültürle keşiştiği en önemli alan sinemada da durum farksızdır. Berlin, Rotterdam, Toronto, Locarno, San Sebastian, Selanik kentlerini film festivalleri ile tanır, dünyanın dört bir yanındaki sinemaseverler. En popüler festivaller ise, gençliğin gözdesi müzik festivalleridir. Kopenhag'daki Roskilde, Budapeşte'deki Sziget, Danimarka'da Distortion, Sırbistanda Novi Sad, Polonya'da Gydnia Open'er festivalleri yüzbinler-

ce gencin rotasındadır her yıl. Dünya müziği alanında Fransa'daki Marsilya Doc-de-Sud, Oslo, Robot ve Adelaide festivalleri; rock, metal, elektronik müzik alanında ABD'deki Coachella, Burning Man Festivalleri, Novi Sad'da EXIT, Japonya-Niigata'daki Fuji Rock, Belçika-Boom'daki Tomorrowland, Korsika'daki Calvi on the Rocks, Valencia'daki Benicassim, Çek Cumhuriyeti'ndeki Colours of Ostrava, Barcelona'daki Sonar bu tür festivallerin öncüsü Woodstock ruhunu taşıyan yüzlerce festivalden yalnızca birkaçıdır. İngiltere'deki Notting Hill Karnavalı, çeşitli disiplinleri barındıran en popüler karnavallardan biridir.

Özgür ve özgün

Ülkemizde, yüzlerce -yalnızca İstanbul'da onlarca- müzik, caz ve film festivalinin var olduğunu biliyoruz. Ege ve Akdeniz kentleri de özellikle yaz aylarında pek çok festivale ev sahipliği yapıyor. Tiyatro festivallerimiz arasında dikkate değer iki festival var: İKSV Uluslararası Tiyatro Festivali ve Sabancı -DT işbirliği ile düzenlenen Uluslararası Adana Tiyatro Festivali. Film Festivalleri içinde en eskisi Antalya. Ama, bir türlü istikrarlı bir yapıya

kavuşamıyor... Bu yıl 38. Yaşına basan İstanbul Uluslararası Film Festivali bu alanda rakipsiz görünüyor. Onu Uluslararası Ankara, Adana, Malatya, Eskişehir festivalleri izliyor. Ayvalık ve Bodrum en genç festivaller olarak listeye eklenirken, İzmir, Bursa gibi kentlerimiz ciddi bir film festivalinin eksikliğini hissediyor.

Festivallerimiz, kurumsal yapı olarak dünya festivallerinden oldukça farklı. Batı ülkelerinde, kamu sektörü (merkezi, bölgesel, yerel yönetimler) ağırlıkta. Bizde ise, özel sektör... Festivallerin özerkliği ve özgürlüğü açısından bir şans gibi görünse de, yanıltıcı bir durum bu. Çünkü, bir dernek ya da vakıf tarafından düzenlenen bir etkinliğin, merkezi hükümetin ya da yerel yönetimin desteği olmadığında gelişme şansı kalmıyor... Özel sektörün düzenlediği festivaller -birkaç istisna dışında- popüler kültürden besleniyor; bilet fiyatları dar gelirli yurttaşların erişebileceği düzeyde olmuyor... Şimdilik, yerel yönetimlerin kendi festivallerine sahip çıkmaları ülkemiz açısından en gerçekçi çözüm gibi görünüyor. Elbette, festivalin özgürlüğünün güvence altına alınması ve festivalin özgün bir kimliğe kavuşturulması koşuluyla... ■

TRENLE SEYAHAT KEYFİ

Atatürk'ün tren yolculukları çok önemliydi. Zafer Toprak bu yolculukları "Demiryolu istasyonları kamusal alanın omurgasıydı. Gazi Anadolu'yu demiryollarıyla turlardı. Trene binışı ve inişi, sanki bir padişahın tahta çıkışını simgeliyordu" diye anlatır.

Gökhan AKÇURA

Bu aralar trenle Kars'a gitmek pek moda oldu. Yeni nesil trenle seyahat etmenin keyfiyle ancak tanışıyor. Oysa bu keyfin tarihi oldukça eskilere dayanıyor. Orient Ekspres, Yataklı Vagonlar bir dönem konforlu seyahat dendi mi ilk akla gelen adreslerdi.

"Tren beni dünyaya yâni memleketime alıp götüren ilk taşıttır. İlk göz ağrısı," diye başlar yolculuk notlarına Attilâ İlhan. Çoğumuzun anılarında yer alır trenler. Buharlı ya da motorlu trenler, raylar, istasyonlar, tahta sıralar ya da yataklı vagonlar... Tren seyahat tarihinin en eski öykülerinden birini sunar bizlere.

Dünyada seyahatin konfora kavuşmasının başlangıcı demiryollarının işletmeye açılmasıyla gerçekleşti. Daha öncesi karada ulaşım "atlı otobüs" olarak tanımlayabileceğimiz "dilijans" denilen büyük arabalarla yapılırdı. Ressam Delacroix atlı otobüsle yaptığı bir yolculuğu şöyle anlatır: "*Demiryolu bulunmayan ülkelerde yolculuk tahammül edilir gibi değildir. İnsanı kötü bir araba içinde her çeşit serseri ile bir arada istif ediyorlar.*"

Tren seyahatinin en kaliteli ise on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sefere konan ekspreslerdi. "Sud Express", "Nord Express", "Transsiberian" "Express le Caire-Louxor", "Calais-Méditer-

ranée Express", "Fleche d'Or", "Etoile du Nord", "Toros Ekspresi" ve diğerleri... Bir dönemin efsane trenleri... Ama bunlar arasında Orient Ekspres'in ayrı bir yeri vardı. Orient Ekspres, 1876 yılında Belçika'da kurulan Wagons Lits adlı şirketin Paris ile İstanbul arasında gerçekleştirdiği sefere verilen isimdir. Şirket 1883 yılında birçok yeni hattı işletmeye açarak büyük bir yayılma gerçekleştirdi. Aynı yıl, 5 Haziran 1883 tarihinde ilk Orient Ekspres seferi yapılarak, doğu ile batı birleştirilmiş oldu. Bundan böyle İstanbul'un turistik sloganı "Where the east meets west" (Doğu ile batının birleştiği yer) olacaktır. Paris garından hareket eden Orient

Ekspres, Peşte ve Bükreş üzerinden 2 bin 656 kilometre katederek Rusçuk kasabasının karşısındaki Giurgiu mevkiine geldi. Şimdilik sadece iki vagon yataklıydı. Buradan İstanbul'a geçiş ise deniz yoluyla olacaktı. Aktarmalı, ama dönemine göre hızlı bir seyahattir bu. İstanbul yolu saatte 80 kilometre yapan bu ekspres sayesinde 30 saat kısalmıştı. Üstelik düşlerde kalan bir konforu gerçek haline getirerek. Paris'ten İstanbul'a 87 saatte gelinmişti. Seyahat etmek çile değil bir zevkti artık.

Yataklı Vagonlar Şirketi

Orient Ekspres'den sonra Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'ye bir misafir acente geldi. Önce sadece yataklı vagon işletmeciliği yapan bu kuruluş, giderek tüm acentecilik hizmetlerini gerçekleştirmeye başladı. Uluslararası Wagon Lits-Cook şirketinin Türkiye devizyonuydu (bölümü) bu kuruluş. Dönemin ilanlarında adı "Vagon Li-Kook" olarak yer alan şirket elli yıl Türk turizmine hizmet verdi. Yataklı ve restoran vagonlarıyla rahat yolculuğu sağladı, acentecilik faaliyetleriyle turistlere hizmet verdi, uzun yıllar Ankara Gar Gazinosu işletti. Ve hepsinden önemlisi Türk turizmi için kadrolar yetiştirdi. Vagon Li-Kook Cumhuriyet döneminde turizmle ilgilenen kişiler için adı kolay kolay unutulmayacak bir efsanedir.

Wagons Lits-Cook ya da o dönem halk arasında daha çok kullanılan ismiyle Yataklı Vagonlar Şirketi'nin kökenleri Orient Ekspres'in ilk Türkiye seferlerine kadar uzanıyordu. 1891 yılında Wagons Lits şirketine, Orient Ekspres'den sonra Mudanya-Bursa hattının imtiyazı verilmişti. Şirket 1894 yılında da İstanbul'daki ilk acentesini açtı. Ama Wagons Lits'nin Yataklı Vagonlar adıyla Türkiye'ye asıl girişi Cumhuriyet'ten hemen sonra gerçekleşti. Devlet Demiryolları bu işi iyi bilen Wagons Lits'e yataklı ve yemekli bütün vagonlarının

işletmesini vermişti. Babası 1926 yılında Yataklı Vagonlar'da işletme amiri olarak çalışmaya başlayan, kendisi de liseyi bitirdiği 1937 yılından itibaren bu kuruluşta görev üstlenen Nihat Ertuğ o dönemi şöyle anlatıyordu: "O zamanlar hava turizmi yoktu. Dolayısıyla bütün meşhur şahıslar, turistler trenle gelirdi. Memleketin en iyi aşçıları, en iyi personeli Wagons Lits'deydi. Başaşımız Laz Hasan, aynı zamanda Atatürk'ün de aşçısı idi. Türk asıllı bir Beyaz Rus'tu, Atatürk yazın köşke geldiğinde, bizdeki işini bırakıp doğru Atatürk'ün hizmetine giderdi."

BEYNELMİLEL YATAKLI VAGONLAR ve TURİZM ŞİRKETİ Compagnie Internationale Des WAGONS-LITS ET DU TOURISME		TR	N° 04360	Tanzim Tarihi Date D'émission	Tanzim Eden Acenta Agence Emétrice
Yatak No. Lit(s) No. 13		Araba No. Voiture No.		Sınıf Classe	Mesafe Türk-Turc
De Dan A Ya				Birinci Single	Parcours Ecebi-Etrang.
Gün Le Jour		Aylar (Yazı İle) Mois (En Lettres)		Hususi Spécial	
(Gecesi) Nuit Du :		197		İkinci Double	
Tren Train		Saat Heure		Üçüncü Touriste	
Bay Bayan		Monsieur Dame		Yer Adedi Nombre De Places	X X
Grup		Groupe		Tutarı Produit	
Tren Bileti No. Titre De Transport No.				Umumi Yekûn Total Général	88.00
Servis Ücreti : Droit De Service :		Alınmıştır Percu			
Arkasındaki İläna Bakınız Voir Avis Important Au Verso		Tarih Damgası Cachet Dateur			
Yolcuya Ait Souche Voyageur				R. V.	

22.02.510 - 4000 blok 25 x 5 y. C. Rigo Basımevi

Zafer Toprak Atatürk'ün tren yolculuklarını şöyle betimler: "Demiryolu istasyonları kamusal alanın omurgasıydı. Gazi Anadolu'yu demiryollarıyla turlardı. Trene binişi ve inişi, sanki bir padişahın tahta çıkışını simgeliyordu. Tüm devlet ricali istasyonda toplanır, tören yapılırdı. Tren durmasa bile güzergâhı çiçeklerle donatılır, okul öğrencileri demiryolu boyunca dizilip bayrak sallarlardı. Gazi'yi görmek isteyen istasyona koşuyordu. İstasyonlar ayrı bir görkemi ifade ediyordu. Sanki bir mabetti. Uygarlığın, modernitenin mabediydi. Birey istasyona huşu içersinde giriyordu. Bir selâtin camiini tavaf edercesine."

Atatürk'ün yanısıra İnönü, daha sonra da diğer devlet yöneticileri 'Yataklı Vagonlar'ın sadık müşterileri arasındaydılar. Şirketin en eski çalışanlarından Adnan Öztunç vakti zamanında bize şöyle bir anı aktarmıştı:

"Wagons Lits'in devamlı müşterileri arasında, Adnan Menderes, Fahri Korutürk, Bülent Ecevit vardı. Rahmetli Nihat Erim, Pendik'te yaşarken, acenteye telefon ederdi. 'Adnan Bey, boş yeriniz var mı?' derdi. Bizim 13 ve 15 numaralarımız son dakikaya kadar satılmaz, ayrılırdı. Pendik'ten telefon ettiğinde 13 ve 15 numaraların boş olduğunu öğrendimce bir saat sonra tekrar telefon ederdi. 'Adnan Bey, aşçı olarak kim gidiyor?' diye sorardı. Laz Hasan'ın (Atatürk'ün

özel aşçısı) aşçı olarak bulunduğunu öğrenince 'Adnan Beyciğim, o zaman 15 numarayı da ayır. Karımı da getireceğim' derdi. Hasan Ustanın yemeklerini yemesi için... İsmet Paşa ise genellikle hanımıyla gider gelirdi. Ve çok memnundu. Wagons Lits'in aşıklarından biri de eski başbakanlarımızdan Sadi İrmak Beydi. Bir gün bana geldi ve 'Adnan Bey, Wagons Lits bir ekoldür. Bana mecliste, sen kapütülasyonlara taraftarsın, diye karşı geldiler. Şimdi Yataklı Vagonlar işletmesi devletleştirilince, hepsi gelerek şikayette bulundular' dedi."

Yataklı Vagondan seyahat izlenimleri

Nadir Nadi 1936 yılında kaleme aldığı bir yazıda, yataklı vagon bileti aldığı yazıda, yataklı vagon keyfine adım attığımızı söyler: "Yataklı vagonların şirin bir kafesi andıran küçük, fakat lüks bir kompartmanında sakız gibi bembeyaz örtülü yatağa şöyle bir yaslanırsınız, başınızı kuştüyü yastığınız yumuşak kavraysınıza bırakırsınız ve tren sizi tatlı bir uyku veren hafif bir sarsıntı içinde hudutların maveralarına doğru bir kuş gibi uçurur. Velhasıl en ufak ihtiyacınızın temini için başucunuzdaki zile basmak kâfidir. Derhal, birkaç lisana aşına, tahsil ve terbiye görmüş bir kondöktürün nazik ve mültefit çehresiyle karşılaşursunuz ve emirleriniz bir dakika

içinde yapılır. Yemeğiniz vaktinde hazırdır, her türlü istirahatınız temin edilmiş, yatağınız yapılmıştır." Yataklı Vagonlar idaresi'nin Avrupa servislerinden aşığı kalmadığını belirten Nadi, "yataklı vagon servisinin artık Ankara-İstanbul dışında, hemen hemen bütün hatlarda hizmet vermeye başladığını" müjdediler.

Attilâ İlhan da İkinci Dünya Savaşı yıllarını anlattığı 'O Karanlıkta Biz' adlı romanının kahramanlarını Yataklı Vagonlar'da seyahat ettirir: "TCDD'nin ünlü ekspreslerinde, yataklı ve yemekli vagonları, Compagnie Internationale des Wagons-Lits işletiyordu: katarım o tarafı, bu yüzden ayrı bir memleket: çok daha konforlu, çok daha lüks! Bu konfor, koyu al kadifesi, bizotée aynası, solgun Bosphore manzaralarıyla, Devlet-i Aliyye'nin batışından kalma, hayli 'ecnebi' bir konforsa da, rahatlık her zaman rahatlıktır, yenisi eskisi aranmaz; hele böyle fevkalâde ahvalde olursa! Onun için, yabancılardan çoğunluğu, 'yataklıdadır; bir düzine kadar Birinci Mevki'de; Wagons-Lits'in o kaybolmuş zamanları, belki önceki dünya harbini çağrıştıran rahatlığından, onlar yararlanıyor; bir de tabii, Ankara'dan binmiş Ahmet Ziya türünden, birkaç 'hatırlı' yolcu: dolapta gizli lâvabo, sıcak ve soğuk su; elinin altında zil düğmesi; düğmenin ucunda, emrine hazır üniformalı 'kondüktör'."

Burhan Oğuz ise 1955 yılında şöyle yazıyordu: "Yataklı Vagonlar şirketi bile insanları sınıflandırmış. En iyi malzemesini, en iyi yetişmiş personelini Ankara-İstanbul hattına veriyor. Burada zengin tüccarlar, hovarda müteahhitler, mebuslar, ecnebler gidip geliyor, ellerinde domuz derisi çantalar, içinde milyonluk işlerin evraki. Sair hatlarda garsonlar da, yolcular gibi dişsiz ve traşsız, vagonların her tarafı oynuyor. Pislği bile başka türlü, yapıştı mı çıkmıyor. O hatların lokomotifleri sanki başka kömür yakıyor, köylü dumanı çıkartıyor."

Gözen Küçükerman da bizi Yataklı Vagonların arasında dolaştırır: "Vagon sonunda kondöktürün odası varadı. (...) Kapısı hep açık durur, açılır kapanır yatağını hiç açık görmezsiniz. Ma-

sanın üstünde kağıt, kalem, yolcuların biletleri ve pasaportları olurdu. Kendisi, koridor duvarına, pencere altlarına yapışık duran, oturma yerine özel form verilmiş, açılır, yaylı bir ayaksız sandalyede otururdu. Buradan bütün koridor, çağırma zilleri ve ışıklar görülebiliyordu.”

Yataklı Vagonlar'ın sonu

1950'i yıllarda Yataklı Vagonlar şirketinin Devlet Demiryolları şebekesi üstünde yataklı ve yemekli servisleri bulunan ekspres seferlerini şöyle özetlemek mümkün:

1. Ankara Yataklı Ekspresi: İstanbul-Ankara arasında hergün,
2. Anadolu Ekspresi: İstanbul-Halep, Bağdat arasında haftada iki gün,
3. Toros Ekspresi: İstanbul-Gaziantep, Bağdat arasında haftada bir gün,
4. Lokal Toros Ekspresi: İstanbul-İskenderun arasında haftada iki gün,
5. Lokal Toros Ekspresi: İstanbul-Erzurum arasında hergün,
6. Doğu Ekspresi: İstanbul-Kurtalan arasında haftada üç gün,
7. Güney Ekspresi: İstanbul-Adana arasında haftada bir gün,
8. Meram Ekspresi,
9. Muş Ekspresi: İstanbul-Muş arasında haftada bir gün, sefer yapmaktadırlar. Ayrıca İzmir-Bandırma arasında haftada beş gün restoran servisi vardır.

Ama aynı yıllar bu ayrıcalıklı seyahatlerin sonunun da yaklaştığını görürüz. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra turizm alanına güçlü bir taşıyıcı, havayolları imza atmaya başlamıştır. Yataklı Vagonların rahat koltukları yerine, hem rahat hem de hızlı seyahat etmek için uçaklar tercih edilmeye başlanır. Scandinavian Airlines'ın 1950 yılında Türkiye'de çıkan gazetelere verdiği bir ilan başlığı manidardır: “Herkes uçan yataklı vagon'u tercih ediyor!”

27 Mayıs 1962'de Orient Express son seferine çıktı. Türkiye'deki Wagons Lits-Cook işletmesi de, Devlet Demir-

yolları'nın devletleştirme politikası gereğince 1972 yılında tesislerini ve vagonlarını devrederek çalışmalarına son verdi. Yarım yüzyıla yaklaşan bir ömrün sonunda seyahat zevkini bize tattıran, demiryollarına da yataklı ve yemekli işletmecilik deneyimini bırakan "Vagon-Li Kook" artık sadece anılarda kalan bir isim olarak tarih içindeki yerini alıyordu.

Bundan sonra Ankara'ya yataklı trenler gidecektir. Yataklı Vagonlar kadar olmasa da, keyifli bir yolculuk geçirmemizi sağlayacaktır. İlhan Selçuk bir yazısında bu değişimin olumsuz yönlerini aktarır bize: “Yabancı kumpanya Türkiye'den çekildi. DDY işletmeye başladı yataklı vagonları. Koyu kahve ağaç kaplama kompartımanlar açık renk formikalara dönüştü. Koyu renk üniformalı kondüktörler, boşvermişlik havasına büründüler. Yemekli vagonlar, ikinci sınıf meyhaneye benzedi. Garsonlar da değiştiler, müşteriler de... Yaşadığımız çağın toplumsal dönüşümü, iyi-kötü

yanlarıyla yansıdı İstanbul-Ankara ekspresine...”

Ama her şeye rağmen tren keyfi sürmektedir. Yakın dönemlerde Ankara'ya yataklı trenle gitmiş olan yazar Şebnem İşigüzel, izlenimlerini şöyle aktarır: “Yataklı trenle Ankara'ya gidecektik. Sıcacık, küçücük, tertemiz bir kompartımanımız vardı. (...) Uykumuz geldi, uyuduk. Trenin tıkırtısı ve sallantısıyla en tatlı uykumuzu uyuduk, en güzel rüyalarımızı gördük. Sabah sonbaharın geçip gittiği bozkırlara uyandık. Yaprakları sarıdan turuncuya dönen ağaçları seyrettik. Kıpırtısız akan dereleri, cumartesi insanlarını, küçük istasyonları seyrettik. Komşu kompartımanlardakiler uyandılar, seslerini duyduk.”

Evet eski refahdan söz etmek artık pek mümkün değildi, ama trenle seyahatin keyfi yine de kendini hissettiriyordu... Tren farklıdır! ■

İZMİR'DE KENTİN DİBİNDE BİR DOĞA MUCİZESİ: **GEDİZ DELTASI**

Türkiye'de pek bilinmiyor ama dünyada "kuş gözlem turizmi" diye bir turizm türü var. Gediz Deltası ya da yaygın kullanılan adıyla "Kuş Cenneti", İzmir'de kentin dibinde bir doğa mucizesi. Gözlemciler, "kertikçiler" için bir cennet. Deltada toplam 281 kuş türü tespit edilmiş.

Zeynep ARGUVAN

Gediz Deltası ya da yaygın kullanılan adıyla "Kuş Cenneti", İzmir'de kentin dibinde bir doğa mucizesi. Dünyada bu kadar büyük bir metropolle iç içe olan benzer bir yer yok. Kuşların cenneti, ziyaretçilerin de. Ancak ne yazık ki, bu değerli doğa mirası yapılaşmadan, yasa dışı avcılığa ve çevre kirliliğine dek birçok tehditle karşı karşıya.

Türkiye'de pek bilinmiyor ama dünyada "kuş gözlem turizmi" diye bir turizm türü var. Özellikle İngiltere'de kuş

gözlemcilerinin sayısı çok fazla. Örneğin Şanlıurfa'daki kelaynak kuşlarını görmek için İngiltere'den gelen gruplar var. Hatta "kertikçilik" diye bir kavram var. Bir kuş türünü görünce yanına kertik atılıyor. Gördüğü kuşları listesine ekleyenlere de "kertikçi" deniyor. Kuşçular, kendi kuşçuluk hayatları boyunca gördükleri yani "kerttikleri" kuş türlerini yazdıkları bir liste tutuyorlar. Kertikçilerin bütün hayatları boyunca dünyanın her yerinde gördükleri kuşları yazdığı listeye "ömür listesi" ya da

"dünya listesi" deniyor. Ancak camiada kertikçilik hoş karşılanılmıyormuş! Sadece yeni tür görme merakı ile diğer kuşlara dönüp bakmayan kertikçiler doğaseverler tarafından eleştiriliyor. Bunu da ekleyelim.

Çamaltı Tuzlası sınırları içindeki Kuş Cenneti ile 40 bin hektarlık yüzölçümlü Gediz Deltası, "kertikçiler" için de öyle kertik atmakla falan uğraşmayıp gördüğünün keyfini süren gözlemciler için de bir cennet. Gediz Deltası sulak alan ekosistemi temel olarak kuzeyden

Gediz Deltası yalnızca kuşlar için değil kuş gözlemcileri ve “kertikçiler” için de bir cennet.

güneye doğru Kırdenez Lagünü, Homa Lagünü, Çamaltı Tuzlası, Çilazmak Lagünü, Ragıppaşa Dalyanı ve kuzey Gediz Deltası'nı meydana getiren tatlı su ve tuzlu su çayırlıklarından oluşuyor. Çamaltı Tuzla İşletmesi halen Türkiye'nin tuz ihtiyacının yaklaşık % 40'ını karşılıyor. Biyolojik çeşitlilik açısından çok zengin bir konuma sahip olan Gediz Deltası özellikle kuşlar açısından çok önemli bir alan konumunda, deltaya bu nedenle 'İzmir Kuş Cenneti' adı verilmiş.

Türkiye'deki 14 Ramsar Alanı'ndan biri olan Gediz Deltası, aynı zamanda doğal ve arkeolojik sit olarak koruma altında. Deltada üreyen tepeli pelikan, flamingo, küçük kerkenez ve karagagalı sumru gibi kuşlar, alanın dünya ölçeğinde önemli bir Önemli Doğa Alanı (ÖDA) ve Önemli Kuş Alanı (ÖKA) olarak kabul edilmesini sağlıyor. Delta, dünyadaki en büyük flamingo kolonilerinden birine ev sahipliği yapıyor.

Deltada yapılan kuş gözlemlerinde toplam 281 kuş türü tespit edilmiş. Alan, üreyen tepeli pelikan, flamingo, küçük kerkenez, kılıçgaga, koca-göz, bataklık kırlangıcı, akça cılıbit,

mahmuzlu kızkuşu, Akdeniz martısı, küçük sumru ve Hazar sumrusu popülasyonlarıyla dikkat çekiyor. Kışın aralarında küçük karabatak, tepeli pelikan, flamingo ve angıt bulunan 25 bin su kuşunu barındırıyor. Alanda üreyen diğer türler arasında poyraz kuşu, gümmüş martı, kara gagalı sumru (1996'da

53 çift, Türkiye için ilk üreme kaydı) ve sumru da bulunuyor. Alandaki önemli memeli türleri, saz kedisi, Akdeniz fokusu ve su samuru. Delta, iç su balıkları için de önem taşıyor.

Gediz Deltası, tuzlu, tatlı ve acı su ekosistemlerini birarada barındırıyor. Deniz sınırının büyük kısmı deniz börülceleri ve midye kabukları ile kaplı kum bantlarından oluşuyor. Kum bantlarının ardında lagünler veya geniş tuzcul kıyı çayırları uzanıyor. Tuzcul alana tatlı su girişinin yüksek olduğu noktalarda küçük sazlık alanlar ve kındıralarla kaplı geçici sulak çayırlar bulunuyor.

İzmir Kuş Cennetini Koruma ve Geliştirme Birliği İZKUŞ, 2003 yılı Ocak ayında faaliyetine geçmişti. 2016 yılı sonunda Kuş Cenneti yönetimi İzmir Büyükşehir Belediyesi denetiminden alınarak Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na devredildi. Orman Bakanlığı ile İZKUŞ arasındaki protokol 30 Aralık 2016 tarihi itibarıyla sona erdi ve bakanlık protokolü yenilemedi. Yönetim değişikliği tartışmaları uzun süre gündemde kaldı.

Dünya flamingo nüfusunun yüzde 10'u Gediz'de

Farklı kurumlarda çalışan on iki akademisyen ve araştırmacı Şubat ayında biraraya gelerek Gediz Deltası konusunda bir bilimsel istişare toplantısı gerçekleştirdi. Toplantıya Doç. Dr. Kerim Çiçek, Dr. Ömer Döndüren, Dr. Güven Eken, Öğr. Gör. Dr. Volkan Eroğlu, Su Ürünleri Yüksek Mühendisi İtri Levent Erkol, Yüksek Biyolog Ahmet Kaya, Yard. Doç. Dr. Erol Kesici, Doç. Dr. Ferhat Matur, Prof. Dr. Mehmet Sıkı, Doç. Dr. Ortaç Onmuş, Prof. Dr. Oğuz Türkozan ve Prof. Dr. Zafer Tosunoğlu katıldı. İstişare Kurulu Sonuç Bildirgesi'nde şu değerlendirmeler yapıldı:

- İzmir gibi nüfusu dört milyonu aşan bir metropolle iç içe geçmiş yeryüzündeki nadir sulak alandan biridir.
- UNESCO'nun dört "Dünya Doğa Mirası" kriterinin tümünü sağlamaktadır.
- Flamingoların dünya nüfusunun yaklaşık yüzde onu burada yaşamaktadır.

• Nesli tehlike altında olan pek çok kuş türü, Akdeniz foku, *Caretta caretta* deniz kaplumbağasının birlikte yaşadığı tek alandır.

• Tüm Ege Denizi'ndeki en önemli balık yavrusu ve beslenme alanlarından biridir ve Türkiye'deki tuz üretiminin yaklaşık üçte biri burada gerçekleşmektedir.

• Delta, ulusal ve uluslararası yasalarla korunmaktadır ve İzmir şehrinin doğayla bütünleşik bir yaşam sürmesi için önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Gediz Deltası'nın varlığını sürdürebilmesi ve gelecek nesillere aktarılması için alınması gereken önlemler de şöyle sıralandı:

- Farklı araştırma ve koruma kurumları arasında koordinasyonun ve veri akışının sağlanması.
- Delta ve yakın çevresindeki (İzmir Körfezi başta olmak üzere) canlı türlerinin izlenmesi için standart izleme protokollerinin oluşturulması.
- Deltadaki farklı ekosistemlerin ihtiyaçlarının bilimsel yöntemler ile belirlenmesi ve deltanın bu ihtiyaçları kar-

şılacak şekilde yönetilmesi.

• Deltadaki insan faaliyetlerinin başta balıkçılık olmak üzere ekosistem döngüleriyle yeniden uyum içinde tanımlanması.

• Deltanın bozulmuş bölümleri için restorasyon planlarının yapılması ve uygulanması.

• Delta ve şehir arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, daha çok İzmirli'nin alanı tanınması, değerini fark etmesi.

• Alanın koruma derecelerinin güçlendirilmesi ve tehditlere yönelik ivedi önlem alınması.

• Yasa dışı avcılık sorunuyla etkin mücadele edilmesi ve av koruma önlemlerinin artırılması.

• Deltadaki sazlıklara ulaşan S-47 kanalının bakımının yapılarak, motor-pomp sisteminin çalışır durumu getirilmesi; Süzbeyle pompa sisteminin çalıştırılması, Maltepe pompa istasyonu su iletim hattının yer altına alınması.

• Gediz Deltası'nın UNESCO Dünya Doğa Mirası ilan edilmesi için gerekli girişimlerin başlatılması.

Flamingoların dünya nüfusunun yaklaşık yüzde onu Gediz Deltası'nda yaşıyor.

“Dünya Doğa Mirası” ilan edilsin

Deltanın ve içinde yaşayan canlıların korunması için on beş yıldır çalışan Doğa Derneği, 15 Şubat 2019’da Gediz Deltası’nın UNESCO Dünya Doğa Mirası ilan edilmesi ve içerisindeki binlerce canlıyla beraber hiçbir zarar görmeden yaşamaya devam etmesi için gedizmirasimizdir.org internet sitesinden bir imza kampanyası başlattı.

Bir alanın UNESCO Dünya Doğa Mirası Listesi’ne dahil edilebilmesi için Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen olağanüstü evrensel değerini

ölçen dört doğal kriterden sadece birini karşılaması yeterli. Türkiye’de bugüne kadar on yedi kültürel ve iki karma “Dünya Mirası” ilan edilmiş olmakla beraber, UNESCO “Dünya Doğa Mirası” statüsüne sahip bir alan henüz bulunmuyor. İzmir’in Gediz Deltası, Prof. Dr. Ahmet Karataş, Yrd. Doç. Erol Kesici ve Doğa Derneği Koruma Programı Koordinatörü Itri Levent Erko’lun hazırladığı rapora göre dört “UNESCO Dünya Doğa Mirası” kriterinin tümünü sağlıyor. Bu kriterler, eşsiz doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip olmak; önemli fizyografik özellikler göstermek; kara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ile canlı topluluklarının gelişiminde önem taşımak ve tehlike altındaki türleri içeren yaşam alanlarına sahip olmak. Doğa Derneği Genel Koordinatörü Dicle Tuba Kılıç girişimleriyle ilgili olarak şu bilgileri verdi:

“1979 yılında Grand Canyon, 2000 yılında Amazon Yağmur Ormanları ve geçtiğimiz yıllarda daha birçok doğal alan buldukları ülkelerde UNESCO Dünya Doğa Mirası ilan edildi. Türkiye’de ise Kızılırmak Deltası ve Tuz Gölü büyük uğraşlar ve çalışmalar sonucunda bugün UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’nde, Türkiye’nin UNESCO Dünya Doğal Mirası olmak için asil listeye girmeyi bekliyor. İzmir’in Gediz

Deltası tıpkı bu alanlar gibi dünya ölçeğinde değerli bir doğa mirası. Akademisyenler tarafından hazırlanan bilimsel raporlar Gediz Deltası’nın UNESCO Dünya Doğa Mirası unvanını fazlasıyla hak ettiğini ortaya koyuyor. Bu yüzden başta Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü ve İzmir Büyükşehir Belediyesi olmak üzere tüm ilgili kurumlardan talebimiz Gediz Deltası’nın UNESCO listesine alınması için gerekli başvuruların yapılması. Böylesine değerli bir doğal alan, hiçbir zarar gelmeden yaşatılmalı, İzmir halkına ve gelecek nesillere UNESCO Dünya Doğa Mirası olarak armağan edilmelidir.” ■

TÜTSÜLENMİŞ FÜME YOĞURT

Tütsülü lezzetleri seviyorsanız, sizi yeni bir ürünle tanıştıralım: Füme yoğurt! İlham kaynağı, Denizli'nin yanık yoğurdu. Sıcak bölgelerde yaşıyorsanız, ürününüz de sütse daha uzun süre muhafaza etmek için yakma yöntemi uygulanıyor. Yanık yoğurdu evinizde de yapabilirsiniz. Elbette odun ateşi olsa ve odun isi bulaşsa daha iyi ama yoksa da dertlenmeyin, ocak ateşinde deneyin!

Mehmet Kemal ATAHAN

Hiç tütsülenmiş (füme) yoğurt yediniz mi? Ben, çok seviyor, evimde sık sık yapıyorum... İlham kaynağım, Denizli'nin yanık yoğurdu. Neden yanık yoğurt, çünkü gıdaları uzun süre saklayabilmek çok önemli. Hele sıcak bölgelerde yaşıyorsanız, ürününüz de sütse... Onu daha uzun muhafaza etmek için önce yoğurda çevirmişler, daha sonra bu da yeterli olmadığından bakterilere karşı koruma özelliği nedeniyle yakma yön-

temini uygulamaya başlamışlar. Böylelikle tütsü tadını duyumsadığımız enfes, yepyeni, endüstriyel olarak üretilmeyen bir ürün ortaya çıkmış.

İşte ben, bu yanık yoğurdu yapıyorum evde. Nasıl mı? Hemen anlatayım, çok zor değil:

Önce (benimki bakır, çelik de olabilir) bir tencereyi iyice kızdırıyor, sonra içine 4 - 5 kaşık çiğ süt koyuyorum. O, (benim için enfes) bir yanık kokusu

çıkararak hafif kahverengileşince oda sıcaklığındaki çiğ sütü yavaş yavaş boşaltıyorum. Yanık tadının bütün tencereye bulaşması için tahta bir kaşıkla karıştırıyorum. Ateşi kısıp kaynayana kadar bekliyorum.

Sonrası, normal yoğurt yapma prosedürü... Ancak, mayalandırmadan önce sütü kâselere dökerken bir tül-bentten süzüyorum, ki yanık parçalar düşmesin...

Tabii bu işlemlerin ocakta değil de odun ateşinde yapılmasında fayda var ki bu ateşin lezzeti de geçsin. Ben, Konya'dan getirdiğim özel bir maltız üzerinde pişiriyorum, alta odun ateşiyle... Süt kaynarken hafif odun isisi bulaşması, lezzeti epey gerçeğine yaklaştırıyor.

Sonra bu yoğurdu afiyetle yiyorum. Önerim, bu yanık yoğurttan ayran yapmayı da denemeniz...

Ya yanık dondurmayı biliyor musunuz? Antalya'nın meşhur lezzetini... Hikâyesi şöyle:

Büyük bakır kazanlara boşaltılan keçi sütünün Varsak bölgesinden gelen kömür ateşinde kaynatılmasından sonra, tuz ve buzla soğutulmuş fiçilerde saleple karıştırılmasıyla yapılmış dondurma eski yıllarda. Keçi sütü yağlı olduğu için ne kadar dikkat edilirse edilsin kaynama sırasında hafif yanarmış, bu nedenle de dondurmalar yanık yanık kokarmış...

Bugün, hâlâ tütsülenmiş süt tadıyla nefis dondurmalar yemek mümkün Antalya'da.

Tütsüleme ya da füme yapma yiyeceklerin duman altında hazırlanması işlemi... Etler ve balıklar tütsülenmenin en

çok kullanıldığı yiyecekler arasında. Kümes hayvanları, peynir, sebzeler, anlattığım gibi yoğurt, çay, viski gibi pek çok gıda veya içecekte tütsüleme yöntemi uygulanıyor.

Vikipedi'de şöyle anlatılıyor tütsüleme:

“Füme işleminde esas ilke; etin içerdiği suyun bir miktarının uzaklaştırılması ve dumandaki bakteri öldüren maddelerin ete geçmesini sağlayarak ette başka mikroorganizmaların çoğalmasını önlemektir. İşin özü balığa veya ete ateş göstermeden dumanla pişirmektir.

Tütsüleme için kullanılan duman genellikle meşe veya kayın odunu yakılarak elde edilir. Bazen akçağaç, elma, kiraz veya erik ağaçlarından elde edilen odunlar da bu amaçla kullanılabilir. Çin'de çaya lezzet vermek için pirinç, şeker ve çay gibi maddelerin yakılmasından elde edilen dumanla tütsüleme yapılır. Kuzey Amerika'da ise mısır koçanları yakılarak jambon ve domuz pastırması tütsülenir. Tütsülenerek yenilen en yaygın yiyecek füme somon balığıdır.”

İnsanlar, yiyeceklerini saklayabilmek için bu yöntemi bulmuşlar ve binlerce yıldır uyguluyorlar. Arkeolojik bulgular, 90 bin yıl öncesinde bile gıdaların saklanması için tütsülenmenin kulla-

nıldığını gösteriyor... Günümüzde besinleri muhafaza etmek için birçok yöntem geliştirilmiş olsa da fümeleme yerini, içine gelişmiş lezzeti de katarak koruyor...

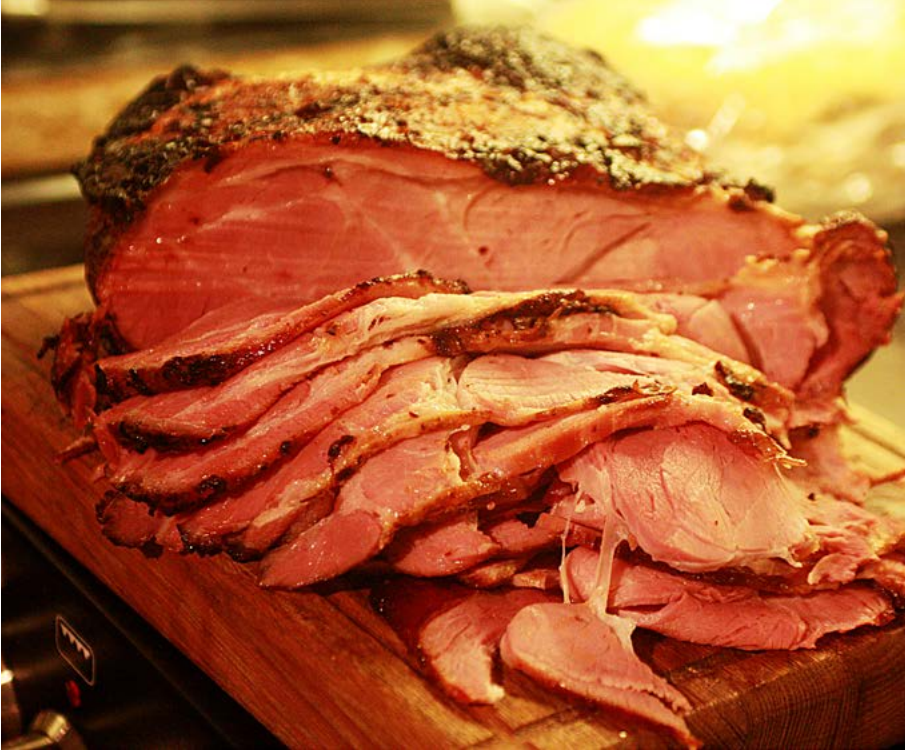
Tütsülü lezzetleri seviyorsanız, evde hazırlamanız mümkün... Şöyle bir düzenek kurabilirsiniz:

Malzemeler kayatuzu, mahalledeki odun fırından aldığınız meşe odunu, bir süzgeç ya da kevgir, bir ocak ve de bir fırın...

Hep sütlü lezzetlerden söz ettik, bu kez bu düzeneği kullanabileceğiniz etli bir örnek vereyim... Örneğin, kontrfile aldınız. Onu kayatuzu ile kaplayın. Buzdolabında 24 saat kalsın. Ertesi gün tuzu değiştirin, eti çevirin, aynı işlemi tekrarlayın... Etiniz salamura oldu... 24 saat sonra soğuk suya koyun, 1 gün bekletin ki tuzun etkisi azalsın. Sonra yeniden dolapta bu kez kuruması için 24 saat daha... Kurutma tuzun ete eşit bir şekilde sızmasını sağlayacak.

Sıra tütsülemeye:

Fırından aldığınız odunları testereyle talaş haline getirin (hazır talaşlar da bulmak mümkün), sonra bir tencerenin dibine koyup üzerine süzgeç ya da kevgiri yerleştirdikten sonra eti de

süzgece yerleştirip tencerenin kapağını kapattıktan sonra ateşi kısık biçimde yakın.

Isıyla talaşlar tütmeye başlayacaktır. Bir saate yakın öyle kalsın, sonra çevirip 15-20 dakika kadar bekleyin. Ardından 100 derece civarında ısıtılmış fırında üç saat pişirin, işte füme etiniz hazır...

İsli çayı biliyor musunuz? İsli çay deyince akla hemen Lapsang Souchong geliyor. Çin kökenli bir siyah çay türü. Hikâyesi de ilginç:

Yıllar yıllar önce Çinli çay üreticileri yağışlı mevsimlerde yaprakların bir an önce kuruması için onları çam odunu ateşinde ısıtırlarmış. Tabii ki odunların isisi de yaş yapraklara siner, kendine özgü bir kokusu ve tadı olmuştur bu çayın. Çinliler pek sevmezlermiş aslında böyle kurutulmuş çayı. Ancak, Avrupalılar çok beğenmişler, ünü almış yürümüş. Sir Winston Churchill'in en sevdiği çaymış...

Çin'in Fujian bölgesindeki Wuyi Dağı orijinli bu çay, günümüzde toplandıktan sonra çam ağacı odunlarıyla rengi dönene kadar tütsüleniyor. Daha sonra, derin sac tavalarda kavrulup meşe fiçilerde fermentasyon için bekletiliyor. Ardından bambularda ve ateş

üstünde iyice kurutuluyor. Sonuçta iri yapraklı, siyah ve is aromalı Lapsang Souchong ortaya çıkıyor.

Hemen belirtiyim, isli peynirle, isli etle birlikte içildiğinde çok keyifli lezzetler uyandırıyor damakta.

Hiç firik pilavı yediniz mi? Günümüzden 4-5 bin yıl önce Ortadoğu'da ve Anadolu'da her an saldırı olabileceği endişesiyle buğdaylar tam olgunlaşmadan hasat edilirmiş. Bir saldırı ha-

linde depolar ateşe verildiğinde yeşil olan buğdaylar tam yanmaz, kabukları temizlendiğinde hâlâ yenilebilir halde olurlarmış. Hatta o isli lezzetleri daha da sevilirmiş. Bu lezzet, binlerce yıldır keyifle tüketiliyor...

Tütsülü lezzetleri seviyorum, ama o füme teknikleriyle uğraşamam, diyor-sanız, bir önerim var:

Bu işlemleri satın alacağınız basit bir duman üfleyici ile de yapmak; örneğin harika bir koyun yoğurdunu kâse içinde karıştırırken onu füme haline birkaç dakikada getirmek mümkün. Lezzetini vermek istediğiniz ceviz, elma, kiraz gibi ağaçların talaşlarını (ki cam şişelerde ayrıca satılıyor) füme makinesinin üstündeki minik göze koyup yakıyorsunuz, alette bulunan fan, çıkan dumanı bir boru vasıtasıyla tütsüleyeceğiniz ürüne üflüyor. Füme ürününüz hazır. Pille çalışabilen bu aletleri kullanmak o kadar kolay...

Benim de merakım, aldığım bir duman üfleyici ile geliştirdim... Gerisi, yaratıcılığımıza kalmış... Ben, önümüzdeki günlerde tereyağı, istiridye, çikolatada deneyimlemeyi planlıyorum... ■

6 Eylül

Teknede caz

Türk müzikal hayatının iki önemli sesi Birsen Tezer ve Hüsnü Arkan, boğazın büyüleyici atmosferinde müzikseverlerle buluşmaya hazırlanıyor. İlk albümü Cihan'ı 2009 yılının Temmuz ayında yayımlayan Birsen Tezer, uzun süredir sahnede de birlikte çalıştığı müzisyen arkadaşları Derin Bayhan (davul), Emre Tankal (elektrik gitar), Gürol Ağırbaş (bas gitar), Tunç Öndemir (akustik gitar) ile ikinci albümleri "İkinci Cihan"ı çıkarmıştı. Tezer, Türk müziğinin duayen isimlerinin yer aldığı albümden şarkılarını, boğazın büyüleyici atmosferinde seslendirmeye hazırlanıyor. Müzik Boğaz'dan Gelir Konserleri konseptinde sahne alacak olan sanatçının konserine Hüsnü Arkan da konuk olarak katılacak. Bu müzik ziyafeti öncesinde ise Yavuz ve Funda Akyazıcı müzikseverlere keyifli anlar yaşatacak. Müzik Boğaz'dan Gelir Teknesinde gerçekleşecek olan konser saat 19.30'da başlayacak.

11 Eylül

Evgin ile 50 yıl

Türk pop müziğinin öncülerinden olan Erol Evgin, başkentli müzikseverlerle buluşacak. Evgin, geçmişten günümüze altın şarkılarının arasına müzik yaşamından anılar, anekdotlar, şiirler ve şakalar katarak hazırladığı şovuyla izleyenlerinin karşısına çıkacak. Konserinde dört neslin birlikte söylediği, anılarda fon müziği olmuş altın şarkılarını seslendirecek olan Evgin'e, özel orkestrası eşlik edecek. Sanatçı, "İşte Öyle Bir Şey", "Sevdan Olmasa", "Bir de Bana Sor", "İçimdeki Fırtına", "Etme Eyleme", "Söyle Canım", "Deli Divane", "Hep Böyle Kal" gibi şarkılarını ODTÜ Vişnelik Çim Amfi'de sevenleriyle buluşturacak. Konserin başlama saati 21.15 olacak.

21 Eylül

Sınırsız dahi

Müziğin dahi çocuğu David Garrett, "Unlimited Live" dünya turnesi kapsamında Yapı Kredi 75. Yıl Konserleri ile İstanbul'da. Garrett

kariyerinin başından beri müzikte sınır tanımadı. Dolayısıyla "Sınırsız - Unlimited", Garrett'in yaşam felsefesi olarak adlandırılıyor. 2008 yılında "Flight of the Bumblebee" şarkısını, saniyede 13 nota basarak, 1 dakika 6.56 saniyede çalıp Guinness Rekorlar Kitabı'na adını "Dünyanın en hızlı keman çalan insanı" olarak yazdırdı. Garrett, klasik müzik hakimiyeti haricinde, "November Rain", "Nothing Else Matters" gibi rock müzik ve "Viva la vida", "Hey Jude" gibi dünyaca ünlü eserlere getirdiği farklı yorumlar ile milyonlarca hayran edindi. Bugüne kadar Hong Kong, Almanya, Meksika, Tayvan, Brezilya, Singapur ve daha birçok ülkede milyonlarca bilet satarken, 24 altın ve 16 platin plak kazandı. Sevilen klasiklerle birlikte pek çok rock ve pop klasiğini kendine özgü tarzıyla yorumlayan Garrett, Yapı Kredi ana sponsorluğunda, Piu Entertainment ve Atlantis Yapım organizasyonu ile Volkswagen Arenada sahne alacak. Konserin başlama saati 21.00.

23 Eylül

Gitarist Gunn Salon İKSV'de

Son albümü "The Unseen In Between"i 2019'un başında yayımlayan gitarist ve yapımcı Steve Gunn, İstanbul'a geliyor. Steve Gunn geniş bir müzik yelpazesine sahip. Kurduğu ilk müzik grubu ise bir hardcore grubuydu. Genişleyen müzik ufku, onu folk, country, funk ve Hint klasik müziğine kadar götürdü. Bu müzik türleri ve daha fazlasından aldığı ilham, onu 2007 yılında resmi olarak başlayan solo kariyerine doğru sürükledi. Şimdilik toplam sekiz stüdyo albümü sığdırdığı solo kariyeri haricinde; Hiss Golden Messenger, Shawn David McMillen, Mike Cooper, Mike Gangloff ve The Black Twig Pickers gibi isimlerle şarkı ve albümler kaydetti. Kurt Vile'in grubu The Violators'a gitarist kimliğiyle dahil oldu. Gunn, Salon İKSV'de saat 21.30'da sahne alacak.

8 Ekim

Say'dan İzmir Süiti

ENKA Kültür Sanat'ın daimi sanatçılarından piyanist Fazıl Say, sevenleriyle buluşmaya hazırlanıyor. Say kariyeri boyunca New York Filarmoni, Sankt-Peterburg Filarmoni, Amsterdam Concertgebouw, Viyana Filarmoni, Çek Filarmoni, İsrail Filarmoni, Fransa Ulusal Orkestrası, Tokyo Senfoni gibi orkestralar eşliğinde konser verdi. 2007 Floransa Festivali'nin kapanış konserinde Zubin Mehta'nın yönettiği Floransa Orkestrası ile yirmi bin kişi tarafından izlenen bir açık hava konseri sundu. Yine 2007 yılında Montreux Caz Festivali'nde piyano jürisinin başkanlığını yapan Say'ın, Aşık Veysel'in "Kara Toprak" adlı halk şarkısından esinlenerek bestelediği piyano parçasını da içeren aynı başlıklı CD, ABD'de Billboard listelerinde 6'ncı sıraya yükseldi. Bugüne kadar dünyanın önde gelen şefleriyle aynı sahneyi payladı. Başarılı performansları ile iz bırakan sanatçı, gerçekleştireceği konserde yeni çalışmalarından "İzmir Süiti"nin yanı sıra; çağdaş bestecilerin eserlerini de seslendirecek. ENKA Oditoryumu'nda düzenlenecek olan konser saat 20.30'da başlayacak.

16-17 Kasım

Belçika'dan sıradışı gösteri

19 Ekim

Akbank Caz'dan sıradışı üçlü

Akbank Caz Festivali bu yıl, uluslararası caz sahnesinin çığır açıcı plak şirketlerinden ECM'in 50'inci yaşını kutluyor. Bu doğrultuda da ECM'in en ilham verici sanatçıları festival izleyicisiyle buluşturuyor. Bu kutlamanın bir parçası olarak, kontrbasın usta ismi ve besteci Mats Eilertsen, on yıldır birlikte çalıştığı, piyanoda Harmen Fraanje'nin, davulda ise Thomas Strønen'in yer aldığı prestijli grubu eşliğinde festivalde sahne alacak. Büyük ilgi gören ve övgü toplayan son albümleri And Then Comes The Night'ı bu yıl içinde yayımlayan bu avangard virtüöz üçlüsü, günümüz cazının önde gelen ve en yaratıcı topluluklarından biri olarak tanınıyor. Akbank Sanat'ta gerçekleşecek konser 19.00'da başlayacak.

zaman ve mekândan bağımsız, paralel bir gerçekliğe doğru yolculuğa çıkarıyor. TrapTown, yeni bir mitoloji üzerine düşünmenin yolunu, dans, metin ve müzikle örüyor. Dansın ve filmin kesintisiz canlı bir deneyim sunduğu TrapTown'un metni Pieter De Buysser'e, filmin müzikleri ünlü Trixie Whitley ve Phoenician Drive'a ait. Sahne tasarımı ise mimar Gijs Van Vaerenbergh imzasını taşıyor. Belçika merkezli Platform 0090 ve Flaman Kültür Bakanlığı arasındaki işbirliği ile İstanbul'da olacak olan topluluk, UNIQ Hall'de sahne alacak. Gösterinin başlama saati ise 20.30.

26 Ekim

Kokoroko'dan

caz şov

Kokoroko, Akbank Caz Festivali'ne konuk oluyor. Trompetçi Sheila Maurice-Grey'in liderliğindeki sekiz kişilik yıldızlar topluluğu; trompet, alto saksofon, trombon, gitar, klavye, kontrbas ve perküsyonun yarattığı uyum sayesinde sahnede güçlü performanslar sergiliyor. Topluluk, Kuzey Afrika'nın efsane müzisyenlerinden Fela Kuti, Ebo Taylor ve Tony Allen'ın izinden gidiyor. Grubun hit parçası Abusey Junction, Brownswood'un Londra'nın genç caz sahnesinden yıldız isimlere yer verdiği albüm projesi We Out Here'da yer aldı. Mart ayında yayımlanan ve grupta aynı adı taşıyan albümleri ise şimdiden yılın en başarılı albümleri arasına girdi. Topluluk, Babylon'da saat 21.30'da sahne alacak.

23'üncü İstanbul Tiyatro Festivali, dünyanın en önemli dans topluluklarından olan Ultima Vez'i konuk ediyor. Topluluk, seyircisini derinden etkileyen gösterisi TrapTown ile sahneye çıkıyor. Dans tarihine yön veren Belçikalı topluluk, en son 2004'te Blush ile festivalde yer almıştı. Wim Vandekeybus'un yönettiği ve koreografisini üstlendiği TrapTown, Ultima Vez'in gündelik hayatımızın sıradanlığı üzerine sahneye koyduğu sıradışı bir çalışması. Eser, izleyiciyi

5 Aralık

Fransız esintileri

Vendredi sur Mer, son albümüyle ilk defa Türkiye’de. 90’ların tam ortasında doğan Fransa ve İsviçre asıllı Vendredi sur Mer yani Charline Mignot, çocukluğundan beri dünyayı anlayabilmek için farklı bakışaçıları geliştirdi. Kendini ifade etme tutkusu sonucu kendini fotoğrafçılıkta buldu. Sanatın her dalıyla ilgilenen Charline, yazdığı şarkı sözlerini kendi fotoğraf çekiminde kullanmak isteyince kendini müziğin içinde buldu ve “Est-ce que t’en souviens” şarkısı doğdu. Sanatçı, “La Femme à la Peau Bleue” ve “Les Filles Désir” gibi hit şarkıların da yer aldığı; karakteristik tarzıyla çıkardığı son albümü “Premiers émois” ile % 100 Studio’da olacak. Konserin başlama saati 20.30.

7 Aralık

Livaneli başkentte

Zülfü Livaneli, Kerki ve Solfej ile birlikte “Livaneli ile Sevdalım Hayat Şarkılar ve Öyküleri” adını verdikleri konserleri için başkente gidiyor. Livaneli, bugüne dek yaptığı film müzikleri ile şarkılarının hikayelerini ve anılarını bu kez Livaneli Filarmoni Orkestrası eşliğinde anlatacak. Orkestrayı ülkemizin en önemli orkestra şeflerinden Rengim Gökmen’in yöneteceği konserlerde, opera sanatçıları Teyfik Rodos ve Zeynep Halvaşi solist olarak yer alacaklar. Turnesi 30 Haziran’da İstanbul Harbiye’den başlan projede Livaneli’nin unutulmaz şarkıları yeniden yorumlanacak. Livaneli Congressium’da saat 21.15’de müzikseverlerle bir araya gelecek.

Sonbaharda İstanbul Resitaleri

Resital odaklı konser dizisi organizasyonu “İstanbul Resitaleri”, 2019 - 2020 hazırlıklarını tamamladı. Sakıp Sabancı Müzesi the Seed’de gerçekleşen organizasyon, Ekim 2019’da başlayıp Haziran 2020’ye kadar sürecek. Dokuz ay boyunca her ay özel bir resital sunulacak. Dünya salonlarının uluslararası gözde virtüözleri İstanbul’da ağırlanacak.

İstanbul Resitaleri 13’üncü Sezon Açılışı, YouTube videoları 40 milyondan fazla izlenen ve “Rahmaninov Kraliçesi” olarak tanımlanan Amerikalı piyanist Valentina Lisitsa ile 12 Ekim’de gerçekleşiyor. Sanatçı, yaklaşık 40 albümü ve konserlerinde sergilediği güçlü yorumculuğu ile 21’inci yüzyılın en sıra dışı piyanistlerinden biri olarak kabul ediliyor. Büyük ses getiren Rachmaninoff albümlerinin yanı sıra Chopin, Philipp Glass, Liszt ve Scriabin kaydettiği albümleri de bulunan sanatçı, albüm kayıtlarında farklı ve özel projeler yapmayı da seviyor.

2016’da yayınlanan “Love Story” adını taşıyan albümü sinemanın altın çağı 1920’lerden piyano temalı film müziklerini içeriyor. Tchaikovsky’nin 125. ölüm yıldönümü nedeniyle 2018’in Kasım ayında, bestecinin solo piyano için tüm eserlerini kaydettiği CD seti Decca etiketiyle yayınlandı. Lisitsa, bestecinin 30 yılda yazdığı eserleri 11 saatten fazla süren 10 CD’den oluşan CD setinde seslendirdi. Tchaikovsky’nin yeni keşfedilmiş ve daha önce hiç kaydedilmemiş eserleri de bu sette yer alıyor. Lisitsa, konserinde usta besteciler Beethoven, Chopin, Rahmaninov ve Liszt’den eserler seslendirecek.

Efsanevi Rus piyanist

Rus piyano ekolünün uluslararası arenadaki en büyük isimlerinden, usta piyanist Nikolai Demidenko da 15 Kasım’da İstanbul Resitaleri’nde olacak. Müziğe 5 yaşında büyük babasının eski piyanosunu çalarak başladı. İlk müzik eğitimini 6 yaşında Moscow Gnnessin School’da Anna Kantor’dan aldıktan sonra müzik eğitimine Dmitri Bashkirov ile Moskova Konservatuari’nde devam etti.

1976’da Montreal Uluslararası Piyano Yarışması ve 1978’de Tchaikovsky Uluslararası Piyano Yarışması finalisti olarak uluslararası arenada dikkatleri üzerine çekti. 1985’te Moskova Radyo Senfoni Orkestrası’yla çıktığı Avrupa turnesi ile Demidenko’nun ismi artık klasik müzik dünyasında bilinir oldu. Bugün klasik müzik dünyasının en ünlü şefleri ve en gözde orkestralarıyla konserler veren sanatçı, yaşayan efsanevi Rus piyanistlerden biri olarak kabul ediliyor.

2019’un son resitalini ise İsviçre’de düzenlenen Clara Haskil Uluslararası Piyano Yarışması 1999 Birincisi, “New Ross” ve “Music for Galway” gibi İrlanda’daki iki önemli festivalin de müzik direktörü olan İrlanda’lı virtüöz Finghin Collins gerçekleştirecek. Uzak Doğu’dan Avrupa ve Amerika’ya uzanan performansları ile klasik müzik dünyasında büyük beğeni toplayan sanatçı, aynı zamanda dünyanın en prestijli yarışmalarından Dublin Uluslararası Piyano Yarışması’nın da jüri üyesi. Collins, 20 Aralık’ta 2017’de yayınlanan Chopin albümünden eserleri seslendirecek.